

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

На правах рукопису

ЛЯМЕЦЬ АРТЕМ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 027.021(53)"19 –20":025.2(043.5)

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
АРАБСЬКИХ КРАЇН НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ ЄГИПТУ, СИРІЇ, АЛЖИРУ ТА ТУНІСУ)

Спеціальність 27.00.03 – книгознавство,
бібліотекознавство, бібліографознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:
Стрішенець Н. В.
доктор історичних наук

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I	
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія дисертаційного дослідження.....	9
1.2. Термінологічні особливості та джерельна база дослідження.....	30
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I.....	34
РОЗДІЛ II	
ДЖЕРЕЛА КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК АРАБСЬКИХ КРАЇН	
2.1. Підсистема відбору літератури: теоретичні уявлення.....	41
2.2. Обов'язковий примірник у підсистемі комплектування фондів бібліотек арабських країн.....	60
2.3. Закупівля та передплата в бібліотеках арабських країн.....	81
2.4. Книгообмін.....	107
2.5. Дари.....	122
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II.....	128
РОЗДІЛ III	
АЛЕКСАНДРІЙСЬКА БІБЛІОТЕКА ЄГИПТУ: ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ	
3.1. Історія Александрійської бібліотеки.....	131
3.2. Закупівлі, передплата періодики в підсистемі комплектування фондів Александрійської бібліотеки.....	144
3.3. Дари.....	149
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III.....	163
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ.....	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Александріна – Бібліотека Александріна, Александрійська бібліотека Єгипту, Нова Александрійська бібліотека Єгипту, Нова Александрійська бібліотека

АКЦ – арабський культурний центр

АРЄ – Арабська Республіка Єгипет

МКО – міжнародний книгообмін

НАТІС – програма ЮНЕСКО з вдосконалення національних інформаційних систем

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОП – обов’язковий примірник видань

ТПК – тематичний план комплектування фондів бібліотеки

ТТПК – тематико-типологічний план комплектування фондів бібліотеки

ЦФБІР – Центр формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

GOAL – General Organization of Alexandrina Library (Головна організація Александрійської бібліотеки);

MELA – The Middle East Librarians Association (Асоціація бібліотекарів Близького Сходу)

WIPO – World Intellectual Property Organization (Міжнародна організація з інтелектуальної власності)

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження обумовлена зростанням інтересу до історії та культури арабських країн, викликаного динамічними суспільно-політичними процесами, що відбуваються у цьому регіоні. Органічною складовою історико-культурного розвитку арабського світу є бібліотеки, адже найдавніші з відомих нині книгозбірень з'явилися саме там: бібліотека фараона Рамзеса II в Єгипті (приблизно 1300 р. до н. е.), бібліотеки Угариту – міста-держави в Сирії з численними пам'ятками угаритської писемності (1450–1200 рр. до н. е.), бібліотека Ашшурбаніпала, заснована у 668–627 рр. до н. е. Центром античної книжкової культури та освіти була Александрійська бібліотека у Єгипті, створена у III ст. до н. е. Саме у цих книгозбірнях зародилися основи теорії формування фондів, теорії і практики відбору та організації документів, а Александрійська бібліотека залишила зразки їх опису та систематизації («Таблиці...» Каллімаха).

У Середні віки бібліотеки Арабського халіфату, який об'єднував більшість нинішніх арабських країн, мали значний вплив на розвиток бібліотечної справи у Західній Європі. Бібліотеки халіфів та інші приватні зібрання з різних галузей знання в Каїрі (Єгипет), Дамаску, Алеппо (Сирія), бібліотеки при мечетях (*дар аль-кутуб* – «дім книг»), серед яких одна з найдавніших – бібліотека Сайфія при мечеті Омайяд в Алеппо, з найбільших – бібліотека при мечеті Зайтуна (Туніс), в якій зберігалися десятки тисяч книг, функціонували як центри інтелектуального життя і мали значний вплив на розвиток теорії і практики бібліотечної справи, і насамперед фондознавства, відбору та комплектування книг. Саме завдяки арабським перекладам, що збереглися у цих бібліотеках, до новітніх часів дійшла частина праць учених античного світу. Комплектування вакфних книгозбірень, які були загальнодоступними й перебували у користуванні ісламської громади, важливе для розуміння особливостей комплектування сучасних публічних бібліотек в арабських країнах.

Для дисертаційного дослідження були залучені бібліотекознавчі матеріали з трьох важливих регіонів арабського світу: Магрибу (Алжир і Туніс), Близького Сходу (Єгипет), історичного регіону Біляд Аш-Шам (Сирія)¹. Алжир, як найбільша країна Магрибу, віддзеркалює основні тенденції бібліотечної справи цього регіону, Туніс має найрозвиненіший західний вектор розвитку. Єгипет, Алжир та Туніс зазнали перетворень під час «Арабської весни» (2011 р.), що серед іншого вплинуло на активізацію використання арабськими бібліотеками мережі Інтернет та соціальних медіа. В Сирії триває громадянська війна (з 2011 р.), в результаті якої суттєво страждає інформаційна та бібліотечна інфраструктура.

Вивчення особливостей комплектування фондів бібліотек арабських країн обумовлене низкою чинників, серед яких: важливість аналізу законів про обов'язковий примірник (ОП), специфіки відбору видань в арабських книгозбірнях, міжнародних бібліотечних проєктів (Бібліотека Александрина в Єгипті), особливості арабської бібліотечно-інформаційної термінології. Ці чинники підкреслюють важливість проведення кроскультурного бібліотекознавчого аналізу.

В українському бібліотекознавстві дослідження комплектування фондів арабських бібліотек є поодинокими (окремі аспекти комплектування національних бібліотек вивчав М. Хайсам). Дисертація розширює спектр вивчення сучасних сходознавчих аспектів, дозволяє реалізовувати пошук інформації в арабомовному просторі, а як результат, проводити інформаційний моніторинг для підрозділів комплектування українських бібліотек, здійснювати масштабніші дослідження арабської бібліотечної справи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. В роботі продовжено напрям дослідження зарубіжного бібліотекознавства, представлений роботами В. С. Пашкової, О. В. Башун, Т. О. Ярошенко, Н. В. Стрішенець, Л. М. Дем'янюк та ін. Дисертація виконана як складова частина наукових тем Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Підвищення

---

¹Єгипет і Сирія у 1958–1961 рр. перебували у складі Об'єднаної Арабської Республіки і мають спільну історію.

ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013 рр.) (номер державної реєстрації 0110U006904) та «Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складова формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору» (2013–2016 рр.) (номер державної реєстрації 0114U001071).

Мета дослідження. Виявити та охарактеризувати основні тенденції комплектування фондів арабських бібліотек у другій половині XX – на початку XXI ст.

Основні **завдання** дослідження: проаналізувати стан розкриття теми в українській та зарубіжній історіографії, охарактеризувати джерельну базу дослідження; виявити особливості засадничих арабських термінів, пов'язаних із комплектуванням фондів; охарактеризувати систему відбору літератури в арабських бібліотеках; визначити місце обов'язкового примірника в системі комплектування фондів бібліотек арабських країн; проаналізувати особливості передплати, закупівлі та інших джерел комплектування в бібліотеках арабських країн; розкрити роль різних джерел комплектування (закупівлі, передплати, дарів, книгообміну) в системі комплектування фондів Александрійської бібліотеки Єгипту.

Об'єкт дослідження – комплектування фондів бібліотек арабських країн.

Предмет дослідження – джерела комплектування фондів та особливості відбору видань до фондів, законодавство про обов'язковий примірник.

Методи дослідження. У дисертації використано сукупність загальнонаукових та історичних методів дослідження: історіографічний метод, бібліотекознавчий аналіз, моделювання (представлення моделей комплектування та формування фондів), синтез (представлення джерел комплектування фондів, відбору, законів про ОП, модулів комплектування в інтегрованих бібліотечних системах). Історико-термінологічний аналіз використовувався як один із основних для характеристики засадничих термінів підсистеми комплектування фондів та формування словника арабської бібліотечно-інформаційної термінології (використана транслітерація близька до стандарту DIN-31635 Німецького

інституту стандартизації, рекомендованого для використання Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України).

Хронологічні межі дослідження. Хронологічні межі дисертаційного дослідження – кінець XX – початок XXI ст.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше комплектування фондів арабських бібліотек розглядається комплексно: історіографічна складова, джерела комплектування фондів, відбір, стан законодавства про ОП, особливості термінології, специфіка документації, пов'язаної з комплектуванням фондів, модулі комплектування у інтегрованих бібліотечних системах, подано порівняльний аспект.

Вперше одержано результати, які формують системні уявлення про комплектування сучасних арабських бібліотек: охарактеризовано підсистему відбору літератури, проаналізовано закупівлю та передплату в бібліотеках арабських країн; охарактеризовано комплектування фондів Александрійської бібліотеки Єгипту та ін.

У дисертаційному дослідженні розкрито сучасні підходи використання мережі Інтернет для відбору матеріалів, проаналізовано закони про ОП і їх еволюцію, вивчено алгоритми для здійснення закупівлі та їх реалізацію в автоматизованих бібліотечних системах.

Відбір розглядається з точки зору різних дослідників, порівнюються системи ОП чотирьох арабських країн (Єгипет, Сирія, Алжир, Туніс), підсистема купівлі та передплати розглядається в історичному контексті. Основу джерельної бази склали арабомовні та англomовні матеріали.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційне дослідження розвиває напрям зарубіжного бібліотекознавства. Одержані в ньому положення та висновки можуть бути використані у кількох аспектах: навчальному, прикладному, науковому. Навчальна складова полягає у можливості формування лекційних курсів, занять із підвищення кваліфікації, семінарів із формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Близького Сходу. Вивчення функціонування підсистеми обов'язкового примірника в арабських країнах доповнить актуальним матеріалом

лекційні заняття з зарубіжного бібліотекознавства на кафедрах бібліотекознавства та книгознавства українських вищих навчальних закладів.

Прикладний аспект полягає у запозиченні іноземного досвіду українськими бібліотеками. Зокрема, термінологічні, функціональні та критеріальні підходи арабських науковців із відбору матеріалів є актуальними для вдосконалення роботи українських бібліотек, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотеки Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського та ін. Аналіз комплектування фондів книгозбірень арабських країн сприяє реалізації нових книгообмінних програм (удосконалення роботи підрозділів міжнародного книгообміну українських бібліотек). Розгляд модулів комплектування фондів у інтегрованих бібліотечних системах, які використовуються на Близькому Сході, дозволяє у перспективі вдосконалити модуль САБ Ірбіс для Відділу комплексного формування бібліотечних фондів НБУВ (реалізація в САБ Ірбіс форм для реєстрації видавців, форм для реєстрації партнерів із МКО, замовлень на закупівлю та рекламацій, механізмів для моніторингу бюджету комплектування і т. д.).

Науковий аспект використання дисертації полягає в тому, що досліджені теорії Й. М. Юсуфа та А. Мансура щодо формування та комплектування фондів у складі комплексної макросистеми, теорії формування та розвитку бібліотечних фондів М. Альїана, Ю. Абду ль-Мааті можуть бути використані для подальших досліджень арабського бібліотекознавства, вивчення історії арабських країн та їх бібліотечно-інформаційних ресурсів. Робота розвиває напрям компаративного бібліотекознавства та українського фондознавства.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане автором самостійно і належить дисертанту одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було викладено у наукових статтях та міжнародних конференціях: Міжнародна наукова конференція «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» (Київ, 3–6 жовтня 2011 р.), Міжнародна наукова конференція «Інноваційна модель наукової бібліотеки ХХІ ст.» (Київ, 9–10

жовтня 2012 р.), IV міжнародна наукова конференція молодих учених «Наукова молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери» (Київ, 16 травня 2013 р.), Міжнародна наукова конференція «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8 жовтня 2013 р.), Тринадцята міжнародна наукова конференція з проблем книгознавства (м. Москва, 28–30 квітня 2014 р.), П'ята міжнародна наукова конференція молодих учених «Молодь. Наука. Інновації» (Київ, 15 травня 2014 р.), Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.), Ювілейна науково-практична конференція «Десятые Макушинские чтения» (Томськ, 12 – 14 травня 2015 р.), Шоста міжнародна конференція молодих учених «Молодь. Наука. Інновації: Роль та місце бібліотек в модернізації науково-освітнього простору» (Київ, 15 травня 2015 р.), Міжрегіональна науково-практична конференція «Теория и практика научных исследований в библиотеках» (Абакан, 21–24 вересня 2015 р.), Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.), III Міжнародний конгрес «Библиотека как феномен культуры» (Мінськ, 21–22 жовтня 2015 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені у 27 публікаціях (статті в наукових журналах, матеріали і тези конференцій). Статей у наукових фахових виданнях, включених до переліків ДАК України – 5; статей у зарубіжних періодичних виданнях – 2; статей, які додатково відображають результати дослідження – 8; тез та статей у збірниках міжнародних конференцій – 12.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновку дисертаційного дослідження, списку використаної літератури, додатків. Загальний обсяг – 215 с. Обсяг основного тексту – 198 с. Загальна кількість додатків – 2. Кількість джерел у списку літератури – 355.

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дисертаційного дослідження

Проблема комплектування фондів бібліотек Близького Сходу висвітлювалася науковцями в контексті культурологічних, філологічних та історичних досліджень. Базою для розгляду арабських книгозбірень були перші відомості про іслам. Вивченню ісламських звичаїв та цивілізації сприяла історична складова, так як мусульманський Схід постійно впливав (через Північне Причорномор'я та Османську імперію, татарські та башкирські етноси Східної Європи) на розвиток української культури.

Аналітика близькосхідної цивілізації розпочалася з перших згадок мандрівників про мусульманські країни та міста. Вивченню мусульманської цивілізації сприяла і християнська традиція, зокрема, основні християнські святині знаходилися на Святій землі (частина територій сучасного Ізраїлю).

Княгиня Ольга відвідала у 957 р. місто Константинополь [36] і там прийняла хрещення від константинопольського патріарха. Відбулася своєрідна зустріч двох цивілізацій, відомості про Царгород поширилися територією Київської Русі. У 988 р. відбулося хрещення мешканців Києва та інших міст князем Володимиром Святославовичем. Ця ключова подія посприяла розвитку вивчення близькосхідного регіону. На проповідях віруючі слухали розповіді про Святу Землю, святі місця, життя святих.

Преподобний Антоній Печерський вважається першим мандрівником-паломником на Україні. Він здійснив декілька подорожей на Схід [119], вперше за князювання Володимира Святославовича, вдруге за князювання Святополка Володимировича. Ігумен Печерський Варлаам, що жив в XI ст. в Києві, здійснював паломництва до святих місць Єрусалима та Константинополя [54]. Паралельно із вивченням нових територій відбувається освоєння географічних та культурних

особливостей Близького Сходу, відомості про нові маршрути поширюються територією Київської Русі.

Чернігівський ігумен Даниїл Паломник відвідав на початку XII ст. Палестину. Його подорож була описана у рукописному творі «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена» [124].

Цінні відомості про Візантію повідомляв Стефан Новгородець. Його рукопис «От странника Стефанова Новгородца» (1348–1349) [118] став важливим історичним та топографічним джерелом. Хоча розповідь відзначилася своїм лаконічним та фактичним описом, вона стала прикладом для подальших творів паломницького характеру (так звані, «ходіння»), надихнула інших мандрівників на вивчення Константинополя, Єрусалима, Віфлеєма та інших близькосхідних культурних центрів.

Важливими були дослідження і інших паломників. Зосіма Соловецький дяк Троїцько-Сергієва монастиря відвідав багато історичних місць, у тому числі Малу Азію, Палестину, Пелопоннес (1419–1422 рр.) [139]. У його рукописній книзі «Хождение Зосимы в Афон, Царьград и Палестину» згадувалися конфлікти між християнами та мусульманами, відмінності між їхніми релігійними світоглядами.

Ще одним автором «хоження» до Святої Землі став Василій (Гість) [57] (здійснив подорож у 1465–1466 рр.), що рухався незвичним для паломників маршрутом. Він дослідив Антеп, Алеппо, Хаму, Хомс, Газу, Дамаск, Каїр та інші міста. Василій описував не тільки культурно-релігійні, але й економічні та військові аспекти, звертав увагу на політичний стан країн, етно-релігійну складову міст (скільки в місті мусульман, християн та ін.), географічні дані. Рукопис став важливим джерелом для аналізу поширення ісламської культури та оцінки військової могутності арабських держав.

Окрім паломництв здійснювалися і торгові поїздки. Відомий автор «Грешного хоження за три моря» (1468–1475 рр.) Афанасій Нікітін [140] звертав увагу на міфологію, релігійні звичаї, ландшафт, флору та фауну, клімат. Купець подорожував до Бахрейну, Джидди, Багдаду, Ширазу, Дамаску та інших міст. Його маршрути проходили також через Туреччину, Крим та береги Дніпра. Географічні

записки вдало поєднувалися з дослідженнями місцевого населення, що сформувало комплексне бачення близькосхідного регіону.

Львівські сходознавчі дослідження (XVII ст.) створили умови для започаткування важливих дипломатичних, культурних та торговельно-транзитних зв'язків. Головною передумовою для формування львівської традиції вивчення Близького Сходу стали католицькі місії та діяльність їхніх організаторів. Серед визначних постатей: католицький місіонер М. Боїм [58], дослідник дипломатичної діяльності на Сході, єзуїтський місіонер та мандрівник Т. Крусінський, викладач івриту та герменевтики Старого Заповіту у Львівському університеті І. Фесслер, викладач івриту та арамейської у Львівському університеті, священник А. Радкевич та ін. Основним результатом їхньої діяльності стала організація систематичного вивчення та викладання сходознавчих дисциплін, дослідження арабських дипломатичних документів, створення Орієнталістичного товариства, вивчення арабських рукописів та відвідування близькосхідних бібліотек.

Близькосхідний регіон та прилеглі до нього території досліджували українські військові діячі. Відомо, що у Гуджараті, який провадив торгівлю з країнами Близького Сходу і Східною Африкою, великим візиром в одному з місцевих князівств був запорозький козак на Оттоманській службі Яків Малик (XVIII ст.) [98].

Відомим арабістом XVIII ст. був князь Д. Кантемір, який окрім арабської знав турецьку, фарсі, латину, грецьку та інші мови. Найважливішою роботою вченого є «Кніга Систима или состояніе мухаммеданскія релігії» [53]. Д. Кантемір розвивав ісламознавство, добре знав ісламську культуру та історію Османської імперії, його дослідження посприяли розкриттю культурологічної основи мусульманської традиції.

У середині XIX – на початку XX ст. розвивалося сходознавство в Одесі [129]. Причорноморський регіон став важливим науковим та транзитним центром, який акумулював знання про Балкани, Кавказ, Близький Схід, підтримував культурну діяльність діаспор. Багато вчених Одеси пов'язані з визначними відкриттями орієнталістики, серед них: єгиптолог О. Л. Коцейовський, єгиптолог С.

В. Доніч, професори східних мов В. В. Григор'єв, В. М. Кузьмін, І. М. Холмогоров та ін. У XIX ст. за посередництва М. С. Воронцова було порушено клопотання про підготовку сходознавців у Рішельєвському ліцеї, що згодом був реформований у перший Університет на території Півдня України. Найголовнішими результатами, які були досягнуті одеською школою сходознавства є: утворення викладацьких, наукових та культурних осередків сходознавства, утворення Інституту східних мов на базі Рішельєвського ліцею, заснування бібліотеки Інституту східних мов, вивчення та упорядкування східних рукописів у бібліотеках Одеси (С. В. Доніч), аналіз книжкової та рукописної спадщини близькосхідного регіону, формування каталогів єгипетських старожитностей (С. В. Доніч), поступовий перехід від філологічної сходознавчої доктрини до партійно-державної науки, а після здобуття Україною незалежності – до фундаментальних наукових досліджень.

У XIX–XX ст. започаткована харківська сходознавча школа, досягнення якої пов'язані з діяльністю Харківського університету [141]. Університетське сходознавство в цьому регіоні сформувало масштабну базу для підготовки викладачів, перекладачів та науковців, що сприяли висвітленню історичних, філологічних та культурологічних особливостей Близького Сходу. Актуальність регіонального осередку підкреслюється тим, що кафедра східних мов в Харкові відкрилася раніше ніж в Казанському та Московському університетах. Серед відомих орієталістів Харківського університету варто виділити: А. П. Ковалівського (вивчав східні рукописи університетської бібліотеки), П. Г. Ріттера, Й. Г. Барендта (професійний сходознавець із Німеччини, читав курси давньоєврейської та арабської мов), Ф. Вількена (відомий німецький іраніст), Б. А. Дорна (професор кафедри східних мов у 1829 р.). Харківська сходознавча школа у 1805–1917 рр. досягла значного прогресу. Проводилася популяризація орієталістики, викладалося більше десятка східних мов, вивчалася історія стародавнього та середньовічного Сходу, були написані посібники з історії стародавнього Сходу, аналізувалися проблеми ісламознавства, розглядалася книжкова та рукописна спадщина арабів із точки зору філології, перекладознавства та лінгвокраїнознавства.

Академік А. Ю. Кримський [67–69] започаткував київську школу арабістики, здійснив хронологічну оцінку писемних пам'яток південноарабською та північноарабською мовами. Сабейські (південноарабські) написи, що датовані приблизно 700 р. до н. е., вказують на своєрідний розвиток асирійської та хім'ярської культур, які були причетні до появи арабських протобібліотек. Дослідження А. Ю. Кримського засвідчили необхідність ґрунтовного вивчення доісламських реєстраційних написів та матеріалів (оплата данини, торгівельні угоди), які за своїм характером вказують на традиції «впорядкованості, збору документів» (упорядкованість також характерна для архівів і книгозбірень). Підходи вченого довели, що бібліотечні традиції арабів слід вивчати не з періоду класичної арабської культури (доба доісламської поезії V – VII ст., Коран Мухаммада і т. д.), а з писемних пам'яток південноарабською мовою. Роботи академіка досліджуються і в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, де створено спеціальний фонд (архів, збирався окремими частинами з 1950 р.) А. Ю. Кримського у складі Інституту рукописів [47–51].

Відомий сходознавець-арабіст, академік В. Р. Розен [101] висвітлював особливості давньоарабської поезії, описував арабські та перські рукописи, з 1896 р. за його ініціативою почали видаватися «Записки східного відділення Російського археологічного товариства». Вчений приділяв увагу вивченню духовної культури арабських народів, займався аналізом політичної історії Халіфату. В. Р. Розен використовував сучасні методи дослідження та текстологічної критики історичних джерел, його роботи дозволили розглядати арабські бібліотеки з культурологічної точки зору.

Академік І. Ю. Крачковський, виокремлюючи особливості арабських рукописів, згадував про обмін літературою між монастирем святого Савви та горою Синай у 885 р. [3, с. 22], розглядав комплектування фондів «Східної бібліотеки» Університету святого Іосіфа в Бейруті. Дослідник системно вивчав роботи зарубіжних, українських та російських сходознавців. І. Ю. Крачковський вказував на низку штучних перепон для вивчення арабських рукописів як в ісламському, так і в близькосхідному християнському середовищі (антиісламські

або підозрілі видання, хоча й потрапляли до фондів арабських бібліотек, але не описувалися у каталогах, не популяризувалися; до бібліотеки антиохійського патріарха Григорія Аль-Хаддада у Дамаску, де зберігалися цінні арабські рукописні документи, був обмежений доступ [3, с. 40], каталогу рукописів не було і т. д.). Таким чином, досліджувався феномен існування на Близькому Сході «закритих бібліотек» (у комплектуванні фондів та інших процесах, залежних від організатора книгозбірні). У своїй роботі «Над арабськими рукописами» вчений розглядав наповнення арабських книгозбірень з точки зору історії рукописної спадщини.

Академік Б. А. Дорн [1] вивчав важливі напрями орієнталістики. Його наукові праці присвячені питанням іраністики, арабістики, семітології, історії та етнографії Афганістану. Дослідник працював в Імператорській публічній бібліотеці в Петербурзі, де завідував східним відділенням, займався комплектуванням фондів. Б. А. Дорн здійснював наукові відрядження, купував, збирав та вивчав східні рукописи, в тому числі арабомовні. Його дослідження сприяли введенню у науковий обіг арабомовних рукописних матеріалів, відзеркалювали арабський культурний вплив на релігійні течії Дагестану, Чечні, Черкесії.

Визначним є науковий внесок академіка В. В. Бартольда [17–18]. Його сходознавчі, тюркологічні, історичні та філологічні роботи привнесли нові знання про мусульманський світ. В. В. Бартольд добре знав бібліотечну справу, цікавився архівами, займався каталогізацією арабських, турецьких та перських рукописів. Популяризував сходознавство, був редактором журналу «Мир ислама». Учений вивчав бібліотеки Каїра, аналізував арабські рукописи, досліджував історичні події близькосхідного регіону як частину всесвітньої історії. Він виділив складові арабської релігії, з культурологічної точки зору окреслив основні праці арабською з історії мусульманства. Дослідження В. В. Бартольда стали базою для розуміння «книжкового ісламу» та його особливостей, змодельовали основні культурні чинники, що впливали на комплектування бібліотек близькосхідного регіону.

Професор О. В. Болдирєв відзначився дослідженнями у сфері арабістики [25]. Науковець став ініціатором викладання в Московському університеті низки східних мов (арабська, давньоєврейська, фарсі та ін.), перекладав арабські поеми, упорядковував арабські хрестоматії та граматики (автор першої російськомовної «Краткой арабской грамматики» (1827). Напрацювання О. В. Болдирєва дозволили вдосконалити методику викладання східних мов, поглибили знання з арабської літератури та мусульманської культури.

Фундатором московської школи арабістики був професор Х. К. Баранов. Учений викладав у Московському інституті сходознавства, завідував об'єднаною кафедрою арабської, перської, пушту та афганських мов, видав арабсько-російський словник (більше 42000 слів) [16]. Наукові здобутки дослідника дозволили поглибити знання з культурологічної, політичної, суспільної, і, в тому числі, арабської бібліотечної терміносистем. Арабсько-російський словник Х. К. Баранова став актуальним виданням для сходознавців-арабістів, як для викладачів, так і для студентів. Його використовували як в навчальних проектах, так і для звірки термінів, виділення ключових слів, формування нових арабсько-російських словників та довідників.

Фундаментальні питання сходознавства та ісламу вивчав професор Р. Г. Ланда. Вчений досліджував історію країн Магрибу [71–72], революційний рух Алжиру, соціальний розвиток та еволюцію арабських країн, політичні та соціологічні аспекти ісламської цивілізації. Р. Г. Ланда розкрив причини громадянської війни в Алжирі (з 1991 р.), ідентифікував її як «конфлікт культур», конфлікт двох соціальних блоків, що відображає інтереси еліти. Він підкреслював важливість інтеграції модернізму та ісламізму, яка б стала відповіддю на економічну, політичну та моральну кризу державного режиму. Роботи вченого, зокрема присвячені історії арабських країн, розкрили «потрійність» арабської культури, її паралельну зорієнтованість на традиційні ісламські, сучасні адаптаційні та постколоніальні (наслідування колоніалізму) контексти.

Актуальними є досягнення казанської сходознавчої школи (XIX ст. – наш час) [28–29], яка представлена багатьма видатними дослідниками. Серед них: Х. Д.

Френ, О. К. Казем-Бек, М. Б. Первухін, А. А. Хабібуллін, Р. М. Валєєв, М. А. Усманов, М. Х. Юсупов та інші. Школу відрізняла, насамперед, її університетська спрямованість, осмислення важливих концептів арабської культурології, права та класичного ісламу, робота з арабськими рукописними та писемними джерелами.

Важливі досягнення орієнталістики пов'язані з ім'ям видатного академіка, фундатора казанської арабістики, Х. Д. Френа. Вчений був класиком наукового сходознавства, досліджував нумізматику мусульманського Сходу, цікавився роботами арабських бібліографів (наприклад, Кітаб аль-Фіхріст Ан-Надіма) [94]. Нумізматичні інтереси вимагали від Х. Д. Френа вивчення арабських рукописів, письмових пам'яток. Дослідник добре орієнтувався в бібліотечній роботі, описував колекції монет та арабських документів. У Петербурзі він завідував іноземним відділенням Бібліотеки Академії наук (1819–1828), займався книгообміном, формував списки праць мусульманських авторів для іноземних закупівель. Вивчення академіком близькосхідної рукописної спадщини дозволило оцінити тематичне наповнення нумізматичних та географічних підфондів арабських бібліотек, реконструювати пріоритети відбору та ін.

Представником казанської орієнталістичної школи є визначний учений, іраніст, тюрколог та дослідник ісламу О. К. Казем-Бек. Він перекладав та аналізував арабські рукописи, перекладав священні книги християн східними мовами, вивчав арабську граматику, добре знав як арабські, так і християнські звичаї та культурні особливості. Праці дослідника стали важливими не тільки для наукових дисциплін, пов'язаних із східною філологією та історією ісламу. О. К. Казем-Бек досліджував Коран [52], коментував його текст у релігійних, юридичних, історичних та літературних контекстах. Ерудиція та висока фахова обізнаність ученого у галузі коранічних наук дозволила його учням та послідовникам (І. М. Березін, М. І. Ільмінський та інші) продовжити роботу з вивчення ісламської культури, оцінки близькосхідних писемних джерел, висвітлення основних принципів книгознавства близькосхідного регіону.

Особливе місце у науковому світі орієнталістики займає сходознавець та арабіст В. Ф. Гіргас. Його наукові інтереси були досить різноманітні:

мусульманське право, арабська література, термінологія, лінгвістика, мовознавство, арабська культурологія. В. Ф. Гіргас вивчав класичні арабські коранічні тексти, аналізував лексику Сунни пророка Мухаммада. До найвизначніших робіт ученого належить «Арабсько-російський словник до Корану та хадісів» [35]. Висвітлюючи лексичні особливості найважливіших книг мусульманства, він наблизився до сприйняття книжкового ісламу як системи. Термінологічні напрацювання дослідника дозволили розглядати особливості арабського книгознавства з точки зору ісламських релігійних догматів.

Визначні наукові досягнення належать перекладачам ісламських книг. Сходознавець Г. С. Саблуков [28] досліджував традиції мусульманства, став автором першого опублікованого перекладу Корану з арабської мови російською. Як професор Казанської духовної академії він здійснював компаративні дослідження мусульманського та християнського вчень, укладав анотовані покажчики для Корану. Завдяки зусиллям Г. С. Саблукова коранічні дослідження стали доступними для широкого кола книгознавців, була доведена пріоритетна роль священної книги на шляху впровадження ісламських звичаїв та законів.

Важливими питаннями ісламознавства в Росії займався бібліотекар Імператорської публічної бібліотеки І. Ф. Готвальд [121, с. 41]. У 1846 р. він брав участь у діяльності Комітету для формування зібрання мусульманських законів. Учений також був бібліотекарем Казанського університету, заповідав установі свою власну бібліотеку, деякий час працював казанським окремим цензором східних книг.

Цінним є культурологічний внесок сходознавця та дипломата М. В. Ханикова [19]. Учений вивчав різні аспекти мусульманського світу: мусульманський календар, близькосхідних поетів, вплив коранічної мови на народи, що сприйняли іслам як релігію. За посередництва М. В. Ханикова відділ рукописів Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) в 1864 р. отримав зібрання Коранів (130 фрагментів VIII–XI ст.), що належало французькому орієнталісту Ж. Ж. Марселю. Діяльність дослідника дозволила поглибити знання з

книжкового ісламу, сприяла розвитку наукової бази з вивчення мусульманської культури.

Видатний сходознавець-арабіст О. Е. Шмідт [73] відзначився дослідженнями арабської мови та ісламознавства, публікував статті з історії ісламської релігії, брав участь в утворенні Туркестанського державного університету в Ташкенті, де займався кадровими питаннями та комплектуванням фондів університетської бібліотеки. У 1920 р. в Східному інституті (м. Ташкент) читав лекції з ісламознавства, мусульманської догматики, арабської мови та літератури. Роботи О. Е. Шмідта стали актуальними для розкриття тематики комплектування фондів ранньоісламських та ісламських книгозбірень.

Передумови розвитку ісламських бібліотек та бібліотеки Арабського халіфату вивчав видатний бібліотекознавець Ю. М. Столяров [121]. Учений звертав увагу на трансформації арабських книгозбірень (бібліотека халіфа Абу Джафара аль-Мансура була перетворена в Академію наук), їхні своєрідні мобільні модифікації (пересувна бібліотека багдадського халіфа Везира Ас-Сахіда), книгозбірні арабської Іспанії (за іспанського халіфа Аль-Хакама II в Кордові було більше 17 бібліотек). Крім того, дослідником розкривається роль мечетей як зберігачів цінних зібрань ісламської літератури, вплив ісламу на культурні традиції Криму.

Епоху праведних халіфів досліджував А. М. Ас-Саллябі [12–14]. Праці дослідника дозволили провести реконструкцію комплектування фондів бібліотек раннього ісламу, деталізувати внутрішньобібліотечні та зовнішньобібліотечні складові забезпечення книгозбірень літературою.

В. І. Авдієв [2] – відомий сходознавець та єгиптолог, аналізував історію Давнього Сходу, висвітлював аспекти давньоєгипетської реформації. Наукові роботи ученого вплинули на розуміння основних передумов формування перших арабських бібліотек, виникнення джерел комплектування фондів (і їх непрямої зв'язок з писемними традиціями та звичаями).

Значний внесок у вивчення книжкового ісламу зробив історик, філософ, культуролог та ісламознавець А. Алі-заде [8]. Основна тематика його досліджень:

порівняльний аналіз Корану та Біблії, ісламська апологетика, проблеми сучасного ісламського світогляду.

Життя пророка Мухаммада досліджували Т. Аль-Ісмаїл [9], З. Башир [20], С. Аль-Мубаракфурі [10] та ін. Біографічна методологія дозволила збагатити відомості про арабську писемну культуру, зрозуміти критеріальну базу, якою керувався Мухаммад, і яка була виокремлена як система традицій, в тому числі і для формування перших ранньоісламських книгозбірень.

Історію та сучасність арабських країн Близького Сходу висвітлювали О. М. Родрігес, К. А. Белоусова, К. А. Кисельов, А. С. Шахов [11]. Дослідники аналізували основні тенденції суспільного розвитку арабських держав Азії та Африки упродовж XVI –XIX ст. На думку авторів, на розвиток соціальних інститутів, в тому числі бібліотек, впливали такі чинники: колоніальні захоплення та поділ, економічна експлуатація, антиколоніальна боротьба, формування ідеологій національного визволення та ін.

Відомий сходознавець, професор М. А. Батунський [19] звертав увагу на історичні етапи дореволюційного ісламознавства, висвітлив роль А. Ю. Кримського, В. Р. Розена, В. В. Бартольда у стратегіях пізнання ісламу, дослідив ідейно-методологічні основи, спільні та відмінні риси їхніх підходів. Завдяки дослідженням ученого виникла система методів, що розуміють мусульманство як масив ісламознавчих знань, які об'єднані як писемними джерелами, так і філософською традицією.

Масштабний спектр проблем Близького Сходу досліджував В. М. Ахмедов [15]. Учений розглядав промислову базу сучасної Сирії, афро-азійські спільноти, близькосхідний досвід модернізації в умовах зовнішньої нестабільності та ін. Наукові роботи сходознавця дозволили здійснювати подальший аналіз соціальних та політичних парадигм, пов'язаних з сирійською проблематикою, вивчати концепції та методології впливу політичних режимів на інформаційну інфраструктуру.

Засновником сучасної київської школи сходознавства є академік О. Й. Прицак [116]. 15 лютого 1991 р. Президія Академії наук України прийняла рішення

створити у структурі Академії окремий Інститут сходознавства [63] і призначити відомого дослідника його директором. О. Й. Пріцак сприяв вивченню сучасних політичних і соціально-економічних проблем країн Сходу, створив Асоціацію близькосхідних досліджень (нині – Центр близькосхідних досліджень Інституту сходознавства НАН України), організовував міжнародні конференції на честь академіка А. Ю. Кримського, зокрема «Сходознавчі читання А. Кримського» та ін. Завдяки зусиллям О. Й. Пріцака в Україні відбулися фундаментальні зміни в структурі орієнталістичних досліджень, були напрацьовані сучасні методи та підходи до вивчення Близького Сходу та його інформаційних ресурсів.

Сучасний стан і проблеми розвитку українського сходознавства проаналізував видатний науковець та дипломат Ю. М. Кочубей [65]. Ним підкреслюється важлива потреба України у формуванні прогресивних орієнталістичних шкіл та центрів. Учений висвітлив провідну роль Інституту сходознавства НАН України у відновленні традицій наукової роботи з проблематикою Близького Сходу. Ю. М. Кочубей визначив важливі напрями діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в освоєнні культурної спадщини близькосхідних народів (діяльність Сектору сходознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та інших підрозділів). Дослідник констатував, що рівень вивчення культурологічних питань орієнталістики в Україні потребує нових підходів, розкриття важливих аспектів. Дипломатичний сходознавчий вектор він підтримував політичними, економічними та оборонними інтересами української держави, які неможливо реалізувати без знання історії, літератури, ментальності та інформаційної структури близькосхідного суспільства.

В Україні тематика вивчення близькосхідного регіону має особливе значення. Зокрема, видатний український історик В. В. Дубровський на першому Українському з'їзді сходознавців (травень 1927 р.) виступив із доповіддю «Україна і Близький Схід в історичних взаєминах». Зокрема, він зазначив: «Україна, що лежить на історичних роздоріжжях між країнами європейського Заходу та азійського Сходу, була в постійних історичних стосунках з тими і другими, бо

вона географічно зв'язана з ними річками, Чорним морем та степовим суходолом. Вивчення і тих, і других – західних і східних зв'язків України є наш обов'язок» [64, с. 8].

Одним із фундаторів львівської школи сходознавства став український та польський сходознавець М. Садик-бей Агабек-заде [106]. Він викладав турецьку, перську та арабську мови у Львівському національному університеті імені Івана Франка, створив умови для подальшого розвитку сходознавчих студій на Західній Україні. Заслугами вченого є його видатна академічна діяльність та популяризація Близького Сходу. Завдяки його зусиллям були підготовлені висококваліфіковані українські кадри в сфері східної філології, історії та культурології, що сприяло висвітленню арабської літератури та мусульманської цивілізації.

Класиком української арабістики є В. М. Бейліс [21]. Учений займався вивченням подорожей арабських географів IX–X ст. (у тому числі Аль-Ідрісі), дослідив твори арабського історика Аль-Масуді (у тому числі його погляди щодо російсько-візантійських відносин 50-их років X ст.), дав оцінку поглядам арабських авторів IX – першої половини X ст. щодо державності та племінного ладу народів Європи та ін. Відзначився дослідженням середньовічної арабської літератури, творів арабських науковців про Східну Європу. В. М. Бейліс популяризував сходознавчу науку, створив умови для детального культурологічного аналізу країн Близького Сходу.

Український історик Я. Р. Дашкевич [41], розвиваючи ідеї А. Ю. Кримського, зазначав, що Україна і східні держави упродовж тисячоліть розвивалися разом (Хазарський каганат, Османська імперія). Роботи вченого визначили нові вектори української сходознавчої думки, він підкреслював, що низка питань у цій сфері ще залишаються невирішеними, потребують фундаментальних досліджень. Важливим внеском А. Ю. Дашкевича є формулювання ним актуальності щодо подальших історичних досліджень Близького Сходу та Малої Азії на Україні.

Важливі проблеми сходознавства та міжнародні відносини вивчав Ю. О. Боев [24]. Український дослідник розглядав нову та новітню історію країн Близького Сходу та Туреччини. Актуальним аспектом його вивчення були

колонізаційні впливи європейських країн на близькосхідну цивілізацію. Зокрема, вчений охарактеризував у докторській дисертації експансію Франції на територіях Близького Сходу («Експансія Франції на Близькому Сході (1889–1914)», 1967 р.). Праці Ю. О. Боева допомогли охарактеризувати видозміни в структурі ісламського соціуму, зрозуміти нові соціальні, культурологічні, політичні, наукові та інформаційні запити мусульманського населення під час антиколонізаційної боротьби.

Особливу увагу на вивчення давньої та середньовічної історії близькосхідного регіону звертав сходознавець М. Б. Піотровський [103]. Наукова робота вченого була зосереджена на аспектах історії Аравійського півострова, він приділяв увагу дослідженням Корану, давньоаравійських написів, арабських рукописних книг, пам'яток мусульманського мистецтва. Праці М. Б. Піотровського є цінними для дослідників арабського книгознавства та ісламських бібліотек.

Дипломатичні відносини з країнами близькосхідного регіону вивчав В. В. Вахрушев. Український сходознавець працював на дипломатичних посадах у Саудівській Аравії, Сирії, Кувейті, Омані та інших державах. З 2014 р. є Надзвичайним та Повноважним Послом України в Королівстві Саудівська Аравія. Діяльність В. В. Вахрушева посприяла висвітленню у вітчизняній науці таких питань, як торговельно-економічне та культурно-гуманітарне співробітництво Саудівської Аравії з Україною [105].

В Україні була захищена кандидатська дисертація М. Хайсама [135], який дослідив загальні аспекти функціонування національних бібліотек арабських країн. Ним виділені точні типологічні особливості арабських та давньоарабських книгозбірень, проведений аналіз формування фондів залежно від типу бібліотеки.

Л. М. Дем'янюк [42, с. 10] вивчала історію та сучасні тенденції розвитку бібліотечної справи республіки Іран. У дисертації проаналізовані концепції А. Сінаї та І. Саби, що вивчали комплектування фондів іранських книгозбірень.

А. М. Муханна досліджував національні бібліотеки Єгипту, Алжиру, Іраку. Ним розглянуті проблеми національних книгозбірень арабських країн у сфері

комплектування у зв'язку з необхідністю створення сукупного національного фонду документів [95, с. 123–142].

А. М. Муханна наголошує на тому, що національні бібліотеки арабських країн можуть виконувати свої функції тільки в тому випадку, якщо їм надано право комплектувати фонди за законом про обов'язковий примірник: «В настоящее время из 15 арабских государств, имеющих НБ или библиотеки, выполняющие их функции, такого рода законы действуют в 10. В законодательном порядке обязательный экземпляр получают НБ и библиотеки, выполняющие их функции, в Египте (с 1881 г.), Тунисе (с 1986 г.), Сирии (с 1949 г.), Алжире (с 1956 г.)...» [95, с. 125]

Загальний стан і тенденції розвитку бібліотечної справи в Сирії вивчав М. Я. Мультхем [93]. Дослідник охарактеризував фонди національної бібліотеки Сирії Аз-Захірії, подав загальні відомості про таке її джерело комплектування, як обов'язковий примірник. Зокрема, він зазначає: «В Аз-Захирию по закону о печати № 53 от 1949 г. поступают все издания, которые выходят в стране, за исключением периодических изданий и статистических бюллетеней, подготовленных документальными центрами Сирии» [93, с. 64]. Закон про друк № 53 від 1949 р., на думку М. Я. Мультхема, має низку недоліків: Бібліотека Аз-Захірія отримує нестабільну кількість ОП (1–2 примірники, інколи ОП зовсім не надходить), для Міністерства інформації не прописана відповідальність за передачу ОП (у результаті, як зазначає автор – затримки з надходженнями літератури).

Арабську культуру, бібліотеки та книгознавчі аспекти вивчали і зарубіжні фахівці. Аспекти давньо-арабської цивілізації досліджувалися на початку ХХ ст. такими вченими, як Ф. Хевіт, Х. Шнайдер, Х. Гайет, Д. Брістед та інші. [194] [219] [193] [182–183] [241] [185] [202] [245] [230]. Їхні історичні та культурологічні роботи сприяли подальшим дослідженням арабських протобібліотек.

Дослідником мусульманських традицій був британець Р. Ф. Бертон. Як представник Королівського географічного товариства він здійснював далекі подорожі, в тому числі і на Близький Схід [246]. Для проведення небезпечного хаджу до Мекки (невірим не дозволялося здійснювати хадж) він ознайомився із

звичаями та поведінкою мусульман, вивчив релігійні ритуали, записував власні дослідження, вдосконалив знання арабської мови. На дипломатичній службі у Дамаску сприяв примиренню між християнським та мусульманським населенням. Внесок Р. Ф. Бертон у розуміння Близького Сходу є надзвичайно актуальним, оскільки саме ним проводилися географічні польові дослідження, що сприяли досконалому багатоаспектному вивченню близькосхідного регіону.

Відомий арабіст, католицький священик М. Асін-Паласйос розглядав ісламський вплив на християнство та містицизм в Іспанії [165]. Учений коментував, редагував та перекладав іспанською арабських письменників, теологів та філософів, у тому числі Аль-Газалі та Ібн Арабі. М. Асін-Паласйос також розглядав складні процеси впливу ісламської цивілізації на схоластику (вплив філософії Ібн Рушда з Кордови на погляди Фоми Аквінського та ін.), його духовне та наукове бачення дозволило розглянути нові системи та функціональні взаємозв'язки ісламського містицизму, відкрило особливості писемної думки ісламу.

Історію арабської літератури аналізував видатний німецький сходознавець К. Брокельман [184]. В його бібліографічному довіднику «Geschichte der arabischen Literatur» представлені списки арабських та перських науковців, їхніх творів арабською мовою. Вчений аналізував європейські каталоги рукописів XVIII ст., біографічні та бібліографічні твори ісламського Середньовіччя (арабською, перською та турецькою). Дослідження К. Брокельмана дозволяють визначити тематичне наповнення фондів арабських книгозбірень VI–XX ст.

Німецький орієнталіст Л. Варнер був колекціонером близькосхідних рукописів, дипломатом в Османській Імперії, вивчав східні мови під керівництвом Я. ван Голя (нідерландського сходознавця). Вчений багато подорожував, відвідав Гданськ та Львів. Найбільший інтерес представляє його колекція рукописних документів [204] (більшу частину з яких він придбав під час своєї дипломатичної служби в Туреччині через посередників з Алеппо, з приватних колекцій, антикварних ринків та бібліотек). Актуальним є склад колекції Л. Варнера: близько 900 рукописів східними мовами (дві треті з яких арабською), 73 єврейських

рукописи, низка грецьких та вірменських рукописних пам'яток, 218 друкованих книг єврейською мовою. Наукові дослідження німецького орієнталіста дозволили не тільки ввести у науковий обіг важливі близькосхідні джерела з літератури, історії, філософії, але й з'ясувати історичний контекст збереження низки рукописних видань у відомих бібліотеках (екслібриси та маргінальні написи свідчать, що окремі рукописні пам'ятки належали до бібліотек турецьких і мамлюкських султанів, аюбідських емірів та турецьких чиновників вищого рангу).

Б. Белл та А. Лангбаль [167] розглядали стан відповідності національних бібліографій різних країн світу рекомендаціями ICNBS, аналізували поточні бібліографії Алжиру, Єгипту та Тунісу. Досліджувались також і національні бібліотеки з точки зору отримання літератури відповідно до законів про ОП.

Комплектування фондів бібліотек Близького Сходу охарактеризовано багатьма арабськими дослідниками. М. Саямат [294–295] аналізував комплектування з точки зору визначення бібліотечного фонду, розглядав забезпечення бібліотечними ресурсами з позицій обслуговування. Питання розвитку фондів бібліотек та інформаційних центрів висвітлював Г. Ан-Наваясат [350].

Поступово виникає потреба у системному баченні комплектування та формування фондів, а також визначенні основних функціональних зв'язків, що виникають при їх реалізації. Формування та розвиток фондів як цілісної системи «установа – адаптований до установи бібліотечний фонд» розглянув М. Насар [349].

Важливими є термінологічні дослідження. Г. Ф. Карйі [317, с. 16] підготував англо-арабський тлумачний словник бібліотечно-інформаційної термінології. Ним упорядковані терміни комплектування, каталогізації, систематизації, автоматизації бібліотечних процесів. Окремі статті присвячені комп'ютерним комплектуючим (процесори, променеві трубки, кабелі, плати) та мережевим технологіям. Комплектування Г. Ф. Карйі вивчав у контексті практичних потреб бібліотеки щодо отримання нових бібліотечних матеріалів. Тісний функціональний зв'язок

«потреби читачів – діяльність видавців» у його тлумаченні потребує спеціальних технічних процесів (замовлення, доставка, реєстрація матеріалів і т. д.).

М. Бактут [268] досліджував розвиток фондів в бібліотеках гуманітарного та суспільного факультетів Університету Танта (Єгипет) та ін.

А. Алі [4–6] розглядав національні бібліотеки країн арабського регіону в контексті тенденцій їхнього розвитку і функціонування в інформаційному просторі. Особлива увага була зосереджена на нових завданнях книгозбірень, зокрема: відродженні національної культури, реалізації духовної деколонізації, ліквідації відсталості в науці та техніці, культурній та соціальній зміні соціуму, втіленні принципу загальнодоступності інформації, освоєнні нових інформаційних технологій, виділенні достатнього бюджету для комплектування фондів (а також реалізації стратегії «комплектування за вимогою», впровадження принципів права за посередництва бібліотек.

Н. Мутаваля [334] вважав бібліотечний фонд головним характеризуючим елементом, що визначає статус бібліотеки та її індивідуальні риси. Відповідно, розвиток фондів він розглядав як програму забезпечення бібліотечного фонду матеріалами з урахуванням поточних та майбутніх потреб.

Розвиток теорії та практики опису книг у бібліотеках Сирійської Арабської Республіки досліджував М. Алі [7].

З історичної точки зору досліджував «*tazwid*»² Ш. Халіфа [289–290]. Він розумів комплектування як процедуру відбору матеріалів з різних джерел. Йому належать роботи з вивчення теоретичних засад комплектування єгипетських бібліотек [290, с. 63]. Ш. Халіфа відзначився як дослідник відбору літератури до бібліотек університетів (*maktabatu l-jāmi‘at*), інститутів (*maktabatu l-ma‘ahad*) та коледжів (*maktabatu l-kuliīyat*).

М. Атім [254] досліджував положення формування фондів та технічні процеси пов’язані з їх реалізацією.

Ю. Абду ль-Мааті [302–303] вважав «*‘amaliīyatū ttazwid*» (комплектування фондів) реалізацією та подальшим процесом отримання інформаційних ресурсів та

---

² Комплектування, поставки (літератури);

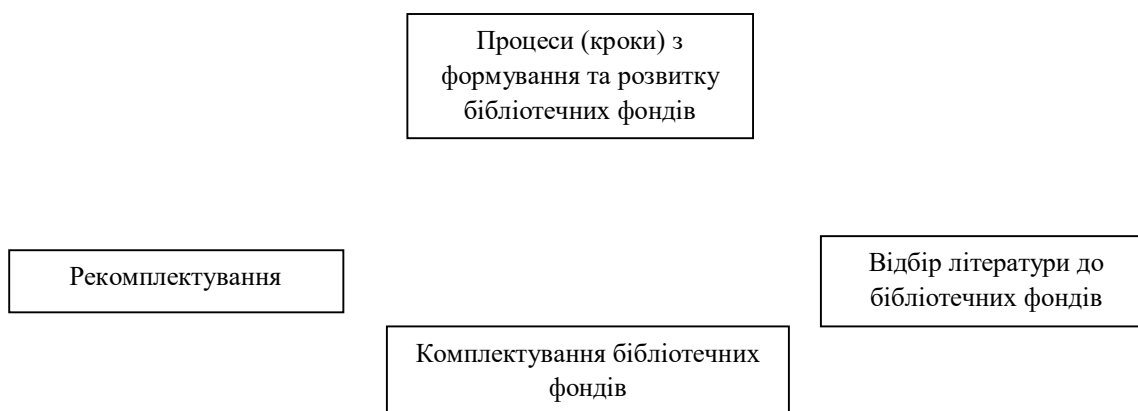
забезпечення доступу до них. Причому всі ці процеси і процедури мають бути формально утверджені бібліотекою заздалегідь. Дослідник вважав, що отримання інформаційних ресурсів обов'язково має проходити стадію відбору. Tazwid не має обмежуватися тільки відібраними ресурсами із таких джерел, як дари, обмін, спільні закупівлі³. Бібліотека також має здійснювати самостійні закупівлі літератури. Ю. Абду ль-Мааті висвітлив низку теоретичних моментів комплектування, в тому числі йому належить ідея формування спеціальної схеми «Процеси (кроки) з формування та розвитку бібліотечних фондів», яка складається з 6 основних процедур: 1. دراسة مجتمع المكتبة (вивчення контингенту читачів); 2. عملية التقويم (оцінка літератури); 3. تنقية المجموعات المكتبية (вилучення з фонду); 4. عملية التزويد بالمجموعات المكتبية (комплекткування бібліотечних фондів); 5. اختيار المجموعات المكتبية (відбір літератури до бібліотечних фондів); 6. وضع خطة بناء المجموعات المكتبية (планування щодо формування бібліотечних фондів).

Співвідношення цих елементів можна побачити на Схемі 1. [302–303]. Ю. Абду ль-Мааті наголошував, що процеси (кроки) з формування та розвитку бібліотечних фондів є послідовними і утворюють «замкнене коло», в якому ці процедури кожен раз повторюються. Цикл продовжується так довго, як це передбачено у довгостроковому плануванні бібліотечного фонду. Вчений особливо наголошував на тісному зв'язку контингенту читачів зі співробітниками бібліотеки при реалізації тих чи інших процесів, відображених у схемі.

Х. Абабадат [300] пов'язував комплектування фондів з аналізом інформаційних джерел.

Схема 1. Система формування фондів Ю. Абду ль-Мааті

Сучасні напрями розвитку фондів арабських бібліотек вивчав М. Аль-Джанда [284–285]. Комунікаційна революція змінила більшість минулих інформаційних концепцій, які існували багато десятиліть, і навіть століть. М. Аль-Джанда вважає мережу Інтернет одним із найважливіших інструментів у передачі інформації, який трансформував концепції та функції бібліотек арабських країн.

Г. Джабар [282] розглядав комплектування через призму університетських бібліотек. На його думку, тазвід представляє собою процес раціонального відбору найякісніших матеріалів для читачів у рамках бюджету, який часто стає вирішальним чинником. Учений вважав, що комплектування бібліотечних фондів має свої закономірності та особливості, зокрема на перше місце виходять цілі, пов'язані з формуванням фондів. В тазвіді він виділяє такі три основні складові:

1. التزويد بالمعلومات (власне комплектування: закупівлі, дари, ОП);
2. تنظيم هذه المعلومات (організація інформації);
3. نشر هذه المعلومات (поширення (розподіл) інформації).

Розвиток фондів із точки зору функцій та організації відділів комплектування аналізує А. Омар [312–314]. На його думку відділ комплектування слід досліджувати у такій послідовності:

1. السياسة الشرائية (положення про закупівлі);
2. الوظائف الاساسية لقسم التزويد (основні функції підрозділу комплектування);

3. تنظيم قسم التزويد, وعلاقاته بالاقسام الاخرى (організація підрозділу комплектування, його зв'язки з іншими підрозділами);

4. موظفو قسم التزويد (персонал підрозділу комплектування).

Подібно до А. Омара підрозділ комплектування фондів бібліотеки вивчав Х. Саліх абду Ллаг [298, с. 9]. Він вважав комплектування послідовністю технічних процесів, основною метою яких є отримання (накопичення) різного роду інформації шляхом дарів, закупівель, обміну та як ОП. Визнавав необхідність існування положення про відбір, оцінку та виключення застарілих або неактуальних матеріалів із фонду. Дослідник розглядав відділи комплектування як великих, так і малих бібліотек, саме в світлі типу бібліотеки визначав їхні закономірності та залежності.

І. Амін [260] вивчав комплектування фондів як складову бібліотечних процесів.

Термінологічний аспект комплектування фондів бібліотек арабських країн розглядав М. Альйан [309–311]. Він звернув увагу на багатозначність терміна «tazwid». Відповідно, одним із його значень є «споживання», інші варіанти – «зростання споживання» та ін. Дослідник схилився до різнобічних трактувань тазвіду. Зокрема, він розглядав його як процес, який сконцентрований на накопиченні книг та інших матеріалів у бібліотечних фондах.

Розвиток фондів та комплектування шкільних бібліотек вивчав Х. Абду Шшафа [301, с. 207]. Дослідник наголошує, що комплектування фондів шкільної бібліотеки потребує системного підходу, а саме має поділятися на такі три основні складові: الشراء – закупівля; التبادل – обмін; الاهداء – дари.

З точки зору загального бібліотекознавства та розвитку фондів розглядав «tazwid» Х. Касім [319, с. 163] [318, 320–323]. На його думку, підрозділ розвитку фондів повинен реалізовувати три групи основних процесів. Причому, перша група – спеціалізовані інтелектуальні процеси, друга група – процеси організації та управління, третя – циклічні письмові процеси. Системний підхід ученого до вивчення комплектування та розвитку фондів відіграв помітну роль у подальшому

розвитку арабської інформаційної науки. Х. Касім написав низку підручників з книгознавства та бібліотекознавства, інформаційної науки [318], розробив посібники з формування фондів [323], розглядав дотичні питання [320]. Вчений досліджував бібліотеки у світлі інформаційних систем, вважав, що кожен інформаційний об'єкт повинен мати у своїй структурі елемент, який має реалізовувати постачання документів (у контексті бібліотек цим елементом він вважав підрозділи комплектування). Окрім Х. Касіма комплектування фондів у рамках вступу до бібліотекознавства та інформаційної науки розглядав А. Ан-Нджадаві [348].

М. Халіфа [206, с. 208] оцінив стан автоматизації єгипетських книгозбірень. Він запропонував типологію автоматизованих бібліотечних систем, поділивши їх на іноземні, вітчизняні, з відкритим кодом, локальні, безкоштовні. Дослідником представлена статистика використання різних програм автоматизації, визначені проекти, що користуються найбільшим попитом.

Розвиток фондів у цифрову епоху вивчав І. Х. Абу Хайр [252], який звертав особливу увагу на збалансованість фонду та можливість його використання всіма категоріями читачів. Він виділив низку основних стратегічних напрямів, що допомагають зорієнтуватися у вищезазначеній проблематиці. Серед них: формування положення про забезпечення бібліотеки необхідними ресурсами; вивчення читацької аудиторії та предметних рубрик, що її цікавлять; диференціація джерел інформації за видами; управління фондом (під управлінням фондом він розумів періодичну якісну/кількісну оцінку комплектування, бібліотечне опрацювання, виключення з фонду) та ін. Дослідник також запропонував три основні способи розвитку електронних фондів для бібліотеки, зокрема: оцифрування, традиційне комплектування (закупівля, передплата, дари і т. д.), комплектування іноземними ресурсами.

Комплектування та розвиток фондів арабських бібліотек аналізувалось не тільки окремими авторами. Досліджені також колективні монографії. Зокрема, відділ бібліотек та технології навчання Університету Аль-Азхар зробив значний

внесок у розробку цієї тематики, підрозділом опубліковані праці, присвячені основам відбору матеріалів та розвитку фондів [335, с. 69].

Арабські дослідники вивчали не тільки цілісну систему комплектування фондів, але й окремі елементи цієї системи, зокрема відбір матеріалів. Аспектами відбору в бібліотеках займався М. Касім [324] та Х. Аль-Джавгара (аналізував дитячі та шкільні книгозбірні) [286, с. 117]. Х. Аль-Джавгара наголошував на потребі обізнаності у сфері розвитку та комплектування фондів, він радив звертати увагу на бюджет та його використання в бібліотеках. Дослідник висловлював ідею формування спеціальної групи для відбору (експертизи) літератури.

На Близькому Сході опубліковані наукові монографії, дотичні до тематики комплектування фондів. Зокрема, А. Кіндільджі [332] вивчав використання інформаційних джерел у наукових дослідженнях.

Слід звернути особливу увагу на монографії, присвячені ісламській бібліотечній філософії, яка так чи інакше впливає на розуміння цілісної структури арабської бібліотеки та окремих її процесів. Зокрема, Т. Шараф Ад-Дін [296, с. 13] досліджував ісламські книгозбірні. Дослідник зазначив, що вивчаючи наукові тексти про ісламські бібліотеки, ми повертаємося до вивчення Корану та Сунни пророка Мухаммада.

Вирішальним кроком у формуванні системи ОП країн Близького Сходу стала поява масиву наукової літератури, присвяченому цій темі. Серед дослідників тематики слід виділити Х. Шааліяна [297] та Б. Сабрага [299]. Ними було досліджено обов'язковий примірник як з теоретичної точки зору, так і в окремих країнах, зокрема в Єгипті (Б. Сабраг). Х. Г. М. Алі [308] вивчав обов'язковий примірник електронних видань та досліджував мережу Інтернет. Завдяки його зусиллям була проведена інтерпретація та аналіз використання ОП електронних видань в Єгипті у світлі досягнень розвинених країн. Іншу сторону проблеми висвітлив С. М. Аляві [306], в його монографії проаналізований дахір (указ (декрет) короля Марокко), присвячений Національній бібліотеці Марокко в місті Рабат, а також дахіри, що регламентують діяльність системи ОП. Крім того, С. М.

Аляві досліджував міжнародні стандартні номери для книг та періодики (ISBN–ISSN у Марокко).

Низка електронних ресурсів присвячена різним аспектам комплектування фондів арабських бібліотек (а також дотичним питанням) [336] [257] [273] [354] [269–270] [276–278] [291] [263–264] [346] [338] [283] [261–262].

1.2. Термінологічні особливості та джерельна база дослідження

Після здобуття незалежності арабські країни почали активно розвивати внутрішню регламентуючу бібліотечну документацію. Наслідком цього стає поява документів, що окреслюють політику, тобто положення про формування фондів. Ці документи мають різні назви, однак однією з поширених є *سياسة بناء المجموعات*, — «*siīāsatu binā’i l-majmu‘āt*», або «положення про формування фондів». Звертаємо увагу на те, що замість слова *المجموعات* (*al-majmu‘āt*) (фонди), також часто вживалось *مقتنيات* (*muqtanaīāt*) (зібрання, фонди), яке, фактично, є абсолютним синонімом.

Як для наукових, так і для публічних бібліотек назви цих документів не мають великих розбіжностей. Публічні бібліотеки також користувалися положеннями про формування фондів. З 1962 р. розпочалося масштабне співробітництво арабських країн із комітетами та службами ЮНЕСКО, були організовані регіональні семінари з бібліографії, документознавства, міжнародного книгообміну та бібліотекознавства. Відповідно, в цей час низка англійських термінів була запозичена арабською бібліотечною термінологією. До країн Близького Сходу потрапляє англійський термін «collection development», який було перекладено арабською мовою як *تنمية المقتنيات* (*tanmiīātu l-muqtanaīāt*). «*tanmiīātu l-muqtanaīāt*» (формування фондів) як поняття, пов’язане з удосконаленням бібліотечних фондів, доволі швидко прижилося на теренах близькосхідного регіону. Термін *تنمية المقتنيات* почали вживати паралельно із терміном *بناء* — «розбудова, формування». Таким чином, вже у 1960–1970 рр. у науковій

літературі, у профілях та регламентуючих документах бібліотек вживається вже два варіанти терміна «формування фондів». Вживається варіант بناء تنمية المقتنيات та المجموعات (формування фондів).

Із розвитком автоматизації та уточненням понять «majmu‘at» (бібліотечний фонд) та «muqtanaīat» (бібліотечний фонд, інформаційні ресурси) в арабській фаховій мові у 1980–1990 рр. починають з’являтися розширені терміни. Наприклад, بناء و تنمية المقتنيات — (binā’u wa tanmiīātu l-muqtanaīāt) «формування та розвиток фондів». Власне в цей час знову змінюється співвідношення між термінами «majmu‘at» та «muqtanaīat». «muqtanaīat» тепер може вживатися у значенні «система фондів», «бібліотечний фонд», а «majmu‘at» — і як «бібліотечний фонд», і як «підфонд».

З 1990 р. англійська бібліотечна термінологія продовжує впливати на арабську. З’являються варіанти англійського «library collection», тобто до арабського слова المجموعة (фонд) додають прикметник «бібліотечний» — المكتبية (al-maktabiīat). Звідси кінцевий варіант — المجموعة المكتبية, що фактично означає «бібліотечний фонд». Низка положень із комплектування фондів бібліотек Єгипту та Сирії мають назви بناء وتنمية المجموعة المكتبية (binā’u wa tanmiīātu l-majmu‘ati l-maktabiīat) (формування та розвиток бібліотечних фондів).

Слід звернути увагу, що термін «комплектування» — التزويد (tazwi:d) досить часто вживається поряд з термінами — تنمية المجموعات (tanmiīātu l-majmu‘āt) — «розвиток фондів» та بناء المجموعات (binā’u l-majmu‘āt) — «формування фондів». Рідко вживаним є синонім терміна «tazwid» — جمع الكتب (jam‘u l-kutubi) — «збирання книжок».

Серед інших термінологічних особливостей, які мають першочергове значення для вивчення комплектування фондів бібліотек арабських країн, можна виділити арабський термін الاجراءات الفنية (al-ijrā’ātu l-faniīat). За характером творення він схожий з англійським терміном technical services, що може вказувати на словотворче калькування. Окремо الاجراءات можна перекласти як «процедури», а

الفنية – «технічний», тобто за зразком з англійської арабський термін можна буквально перекласти як «технічне опрацювання видань та робота з фондом» [122].

Термін تنمية المجموعات (формування фондів) тісно пов'язаний із термінами, що номінують джерела комплектування фондів, зокрема, شراء (širā'a) (закупівля), تبادل (tabādul) (обмін, книгообмін), الاهداء (al-ihdā'a) (дари), الايداع القانوني (al-īidā'u l-qanunī) (обов'язковий примірник).

Širā'a закономірно поєднується з уживаним терміном المواد المكتبية (al-mawādu l-maktabīyat) – бібліотечні матеріали. Звідси формується складний термінологічний варіант – الشراء المواد المكتبية (širā'u l-mawādi l-maktabīyat) – закупівля бібліотечних матеріалів.

До تنمية المجموعات як поняття системи формування фондів додається термінологічна група, що визначає та називає її підсистеми: مجتمع المستفيدين (mujtama'u l-mustafi:di:n) (склад читачів), تطوير سياسة لبناء و تنمية المجموعات (taṭ wi:ru siīāsati li-binā'i wa tanmiīati l-majmu:'āt) (формування (відпрацювання) політики з розвитку фонду) або سياسة تطوير (формування політики), اختيار (ih- tiār) (відбір), التزويد (at-tazwi:d) (комплектування, забезпечення бібліотечними матеріалами), عمليات صيانة (amaliīāt ṣiīānat) (технічне опрацювання та робота з фондом), الجرد (al-jard) (інвентаризація), التعشيب (at-t'aaši:b) (вилучення непрофільних видань), الاستبعاد (al-istib'ād) (вилучення видань з фонду), تقييم (taqīi:m) (оцінка фонду відповідно до політики формування (комплектування) фондів).

У сучасному арабському бібліотекознавстві окрім терміна «розвиток фондів» вживається також термін «управління фондом» – ادارة المجموعات (ida:ratu l-majmu:'āt). Наприклад, відповідно до концепції І. Х. Абу Хайра [252] управління фондом включає такі складові: періодичну якісну/кількісну оцінку фонду, комплектування, технічне опрацювання та роботу з фондом, виключення зайводублетних/непрофільних видань.

Окрім документів, що власне регламентують діяльність підрозділів формування фондів у бібліотечних закладах, наявний масив літератури, присвячений цій темі. Серед дослідників цієї тематики – М. Насар [349], Г. Ан-

Наваясат [350], М. Саямат [294–295], Н. Мутавалія [334], М. Тасдір, Х. Касім [322], М. Бактут [268], М. Аль-Джанда [284] [285], Ю. Абду ль-Мааті [302] [303] та ін. Автори торкаються тематики бібліотечного фонду, його розвитку, визначають види бібліотек та характеризують їх організацію.

Вивчення зазначеної тематики набуває додаткових спеціалізацій з 1970 р. Наприклад, дослідження Х. Касіма присвячені джерелам інформації та розвитку фондів бібліотек [321]. Більш ранніми публікаціями є монографії з книгознавства, бібліотекознавства, а також вступні курси з бібліографії, класифікації, каталогізації, бібліотечної справи загалом. Слід мати на увазі, що роботи до 1970 р. також містили відомості про формування та розвиток фондів арабських бібліотек, однак ці дослідження мали несистемний характер. З появою інтернет-технологій та удосконаленням комп'ютерної техніки інформація про комплектування бібліотек Близького Сходу починає з'являтися на веб-сайтах. Найперше така інформація потрапляє на сайти арабських бібліотечних асоціацій та електронних бібліотек. Наприклад, інтернет-сайт Арабської федерації з питань бібліотек та інформації [253] містить арабомовні матеріали з бібліотечної справи.

Починаючи з 2000-х років, електронні матеріали, дотичні до тематики розвитку та формування бібліотечних фондів, починають з'являтися на сайтах університетських бібліотек арабських країн [281]. У 2013 р. нами було досліджено понад 50 сайтів, які містили регламентуючі документи арабських бібліотек – «Принципи (положення) формування фондів» [273] [257]. Окрім цього, низка арабських електронних ресурсів містить статті арабською мовою з питань розвитку та формування бібліотечних фондів [354], формування та розвитку фондів університетських бібліотек [269], розвитку фондів у бібліотеках та інформаційних центрах [270] та ін.

З 2002 р. відновлена Александрійська бібліотека Єгипту починає видавати річні звіти, які містять статистичну інформацію про формування та розвиток її фондів [276–278].

Приблизно з 1960 р. видається навчальна література, що присвячена загальним аспектам бібліотекознавства та інформаційних наук. Найчастіше ці

роботи мають схожі назви, наприклад найпоширенішою з них є مدخل لدراسة المكتبات و علم المعلومات (Madḥalu ldirāsati l-maktabāti wa ‘ilmi l-m‘alumāt. Вступ до книгознавства та науки про інформацію). Ці видання частково окреслюють тему комплектування фондів бібліотек Близького Сходу. Серед авторів цих підручників – Х. Касім, Д. Бадір, М. Аль-Гуш, Р. Дабас, А. Шаріф та інші арабські фахівці з бібліотечної справи та інформаційних наук.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I

Найважливішим науковим результатом історіографічного аналізу є виявлення трьох основних напрямів дослідження комплектування фондів бібліотек близькосхідного регіону: культурологічного, книгознавчого та бібліотекознавчого. Культурологічний напрям характеризує низку наукових дисциплін, а також сходознавчих спеціалізацій, які виявляють не самі особливості комплектування, а лише цивілізаційні та історичні передумови їх появи. В контексті вивчення близькосхідних протобібліотек найбільшого значення набувають історичні роботи, пов’язані з реконструкцією шумерських, асирійських, давньоєгипетських, сабейських, хім’ярських та північноарабських культурних пам’яток. Увага зосереджена на виявленні єдиних закономірностей існування прадавніх цивілізацій, інтерпретації їх розвитку в системі цілісної загальної людської еволюції. Метою культурологічного підходу є аналіз наявних джерел методами сходознавчої археології, історії, філософії, релігієзнавства, спеціальних історичних дисциплін. Дослідники, що використовують цей науковий напрям, зосереджують свої зусилля на конкретизації культурних здобутків давніх єгиптян, вивченні епохи фараонів, деталізації культурного життя додинастичного та династичного періодів (Давній Єгипет), виявленні архітектурних та релігійних пам’яток Месопотамії, Давньої Сирії, Аравії, Йємену та ін. Значні масиви культурологічних відомостей компілюються різним чином. Вивчення історіографії комплектування фондів бібліотек Близького Сходу доводить, що аналітика та інформація об’єднуються у вигляді музейних каталогів, історичних монографій, лекцій з історії давніх

арабських країн та регіонів. Релігійні аспекти, особливості їх розуміння, характеристика доісламського та ісламського періодів – також невід’ємна частина вищеназваної наукової тенденції.

Слід звернути увагу і на практичне значення підходу. Культурологічний напрям дослідження та наукові роботи, пов’язані з ним, вирішили низку важливих для книгознавства та бібліотекознавства питань: співвідношення ісламського містобудування з інформаційними та релігійними потребами соціуму, залежність типології бібліотек від архітектурних особливостей приміщення (бібліотеки типу «*bajt*» та «*dār*»); залежність бібліотек від релігійних організацій (вакфні бібліотеки, бібліотеки мечетей), історичні передумови формування традиції «збирання, впорядкування» документів; архівування данини, торгових договорів, указів халіфів та їхніх помічників; військові події в контексті захоплення культурних, документальних та бібліотечних центрів супротивника, впорядкування захоплених матеріалів; запозичення здобутків прогресивніших цивілізацій, швидка еволюція мусульманського світу (часи завоювань Халіфату) та ін.

Серед представників культурологічного підходу слід виділити: Ф. Хевіта, Х. Шнайдера, Х. Гайета, Д. Брістеда, С. Лангдона, Х. Вінклера, М. Белицького [22], С. Шумова [144], А. Андрєєва [144], І. Ш. Шифмана [143] С. Крамера [66], В. І. Авдієва, Д. Ч. Садаєва [112], В. Г. Боруховича [26], Д. В. Брильова [27] О. О. Васильєва [30] та інших [96–97] [127–128] [130–134] [75] [55–56].

Тісно пов’язаний із культурологічною базою книгознавчий напрям дослідження. Представники цього підходу проаналізували арабську рукописну спадщину, коранічну літературу, хадіси, ісламську літературу, фонди близькосхідних бібліотек. Найвідомішими дослідниками, що поєднували в своїй діяльності культурологічні та книгознавчі методи, були академіки А. Ю. Кримський та І. Ю. Крачковський. Робота, насамперед, з писемними джерелами, арабською літературою, священними книгами мусульман дозволила зрозуміти тематичне наповнення бібліотек арабських країн. Такого роду аналітика тісно пов’язана з філологічними дослідженнями. Чисельні переклади арабських та перських поетичних та прозових творів, діалектичні відмінності близькосхідного

регіону, вивчення граматики літературної арабської мови, близькосхідна біографістика, робота з арабськими рукописами, складання словників, огляд термінологічних систем – це лише незначний перелік важливих аспектів книгознавчої орієнталістичної науки.

Значний внесок у розвиток вищезазначеної тематики зробили перекладачі Коранів, Сунни пророка Мухаммада та богословських ісламських трактатів. Коран як священна книга в ранньоісламських бібліотеках виконував особливу роль, своїм змістовим навантаженням прирівнювався до окремих богословських підфондів і навіть фондів.

Порівняно з культурологією книгознавча орієнталістика тяжіла до бібліотек значно більше. Складання каталогів арабських рукописів, бібліографічних довідників, присвячених близькосхідним ученим, каталогізація колекцій відомих сходознавців, виявлення провенієнцій на арабських документах – усі ці напрями діяльності вже освоєні багатьма талановитими дослідниками. Низка праць орієнталістів була присвячена аналізу феномену книжкового ісламу. Цей напрям характеризував тісне співвідношення мусульманських традицій із видавничою та бібліотечною справою.

Бібліотечне та культурне життя досліджувалося і з інших позицій. Аналіз термінів, текстів та принципів мусульманського права [128] [142], ісламських юридичних документів, догматів шаріату та хакікату [34] [56] [62] [92] [110], шіїтських, сунітських, суфійських та алавітських юридичних творів – це був шлях до розуміння низки заборон, що впливали на підсистему відбору книгозбірень арабських країн.

Орієнталістичне книгознавство в роботах учених виконувало і дипломатичну місію. Були проведені компаративні дослідження мусульманства та християнства, знайдені спільні наукові, культурні та економічні інтереси, вивчалися відомості про слов'янські народи в трактатах арабських географів та ін.

Книгознавчий напрям дослідження сформував низку наукових концепцій, що змогли вирішити не тільки теоретичні, але й практичні питання. Зокрема, науковцями були висвітлені проблеми вивчення арабських книжкових каталогів,

аналізувалися бібліографічні трактати, вивчалися особливості арабської кодикології та кодикографії, аналізувалися книжкові оправи, досліджувалися арабські шрифти та каліграфічні стилі. Щодо розкриття проблеми комплектування фондів арабських книгозбірень, книгознавчий напрям сприяв визначенню тематичного наповнення фондів та підфондів. Ці відомості стали актуальними для подальшої реконструкції профілів комплектування арабських бібліотек ранньоісламського та ісламського періодів.

Серед найвизначніших дослідників, що використовували книгознавчі підходи: А. Ю. Кримський, І. Ю. Крачковський, К. Брокельман, Б. А. Дорн, В. В. Бартольд, Х. Д. Френ, В. Ф. Гіргас, Г. С. Саблуков, Н. В. Хаников, В. С. Рибалкін [110] та ін.

Бібліотекознавчий напрям досліджень охарактеризований залученням фахових знань із бібліотекознавства, використанням бібліотечно-інформаційної термінології та розкриттям тем, безпосередньо пов'язаних із вивченням комплектування та формування фондів арабських бібліотек. Зі середини ХХ ст. у Європі та країнах Близького Сходу з'являється значна кількість наукових робіт, присвячених арабським книгозбірням та функціонуванню їхніх систем. Проводився аналіз національних бібліотек, відслідковувалися особливості розвитку бібліотечної справи окремих республік, моделювалися підсистеми ОП, досліджувалися поточні бібліографії, комплектування фондів розглядалося з позицій визначення бібліотечного фонду та обслуговування. Умовно, вчених, що висвітлювали питання комплектування фондів бібліотек Близького Сходу, диференціюємо на декілька груп: дослідники загальних аспектів комплектування фондів, фахівці з термінології, дослідники відбору, дослідники комплектування як підсистеми формування фондів, спеціалісти з аналізу регламентуючих документів (положень) та ін.

Завдяки зусиллям арабських книгознавців та бібліотекознавців були вирішені такі теоретичні та практичні проблеми: відслідковані особливості комплектування фондів наукових, університетських та шкільних бібліотек, визначена роль мережі Інтернет у процесах відбору матеріалів, оцінені та

апробовані модулі комплектування систем автоматизації бібліотечних процесів, змодельована робота підрозділів комплектування, вивчені особливості джерел комплектування, науково обґрунтований функціональний зв'язок «вивчення джерел інформації – комплектування та формування фондів бібліотеки» та ін. Серед видатних арабських бібліотекознавців слід назвати: Г. Ф. Карйі, М. Халіфу, Ю. Абду ль-Мааті, М. Саямата, Х. Касіма, Т. Шараф Ад-Діна, М. Альйана, Х. Аль-Джавгару, Б. Сабрага, М. Бактута, Х. Абабадата.

Сформована комплексна історіографічна база дозволила проаналізувати теоретичні основи комплектування фондів бібліотек Близького Сходу. Зокрема, досліджені історичні передумови розвитку системи комплектування фондів бібліотек близькосхідного регіону, сформульовані теоретичні основи функціонування підсистеми відбору, висвітлені теоретичні та практичні питання функціонування підсистем ОП Сирії, Єгипту, Алжиру та Тунісу, теоретично осмислені такі джерела комплектування фондів, як «закупівля», «передплата», «книгообмін», «дари». Наявна історіографічна база може бути використана для подальших бібліотекознавчих та книгознавчих розробок, що стосуються вивчення комплектування та формування фондів книгозбірень Близького Сходу. З практичної точки зору історіографія є актуальною для проведення філологічних досліджень арабської бібліотечно-інформаційної термінології, юридичних досліджень арабських законів про обов'язкових примірник та видавничу справу, історичних оглядів інформаційних ресурсів близькосхідного регіону та ін. Використані джерела також є корисними для проектів з вивчення арабської мови та літератури.

Матеріали розділу апробовані в науковій статті: А. М. Лямець «Особливості комплектування фондів бібліотек Близького Сходу: історіографія» [89].

РОЗДІЛ II. ДЖЕРЕЛА КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК АРАБСЬКИХ КРАЇН

2.1. Підсистема відбору літератури: теоретичні уявлення

Бібліотеки арабських країн зазнали значних змін у ХХ ст. Це стосувалося системного розуміння понять «бібліотечний фонд», «формування бібліотечного фонду». Актуальні аспекти формування фондів розглядали в своїх монографіях М. Альйан, Ш. Халіфа⁴ [256], Ю. Абду ль-Мааті, М. Атім та ін.

Аналізуючи питання відбору в бібліотеках арабських країн, ми виходимо із теоретичних уявлень арабських бібліотекознавців про систему формування фондів та її підсистему – комплектування. Вживаючи поняття «система», дисертант виходить із визначення: «Система – це набір взаємодіючих елементів; виокремлена частина, фрагмент світу, всесвіту, що має особливу якість відносної самодостатності» [33, с. 24]. Виходячи із загальної теорії систем, кожен систему можна розділити на складові – підсистеми.

Звернемо увагу на основні визначення термінів. ГОСТ 7.76-96 визначає «формування фонду» як сукупність процесів комплектування, організації фонду, виключення документів, а також управління фондами [37, с. 3]. За тим самим стандартом, «комплектуювання фонду» – сукупність процесів виявлення, відбору, замовлення, придбання, отримання та реєстрації документів, що відповідають

---

⁴ Єгипетський дослідник та бібліотекознавець Ш. Халіфа відомий у наукових колах з 1966 р. Випускник Каїрського університету, фахівець із бібліотечної справи та документації, він відомий і як викладач. Професор і завідувач кафедри бібліотек в Каїрському університеті, він отримав значний фаховий досвід, який дозволив йому працювати та підвищувати кваліфікацію у багатьох відомих навчальних закладах арабських країн, в тому числі в Університеті короля Абдул Азіза та Ісламському університеті Імама Мухаммада бін Сауда в Саудівській Аравії. Діяльність Ш. Халіфи є різнобічною. Вчений займався перекладом арабською мовою та подальшою адаптацією Десяткової класифікації Дьюї, підтримував, розвивав нові підходи до університетської освіти Єгипту, брав участь у формуванні каталогів видавців арабського регіону. Ш. Халіфа є автором 55 книг, 150 наукових досліджень, десятків статей із різних питань бібліотечної справи. Визначним є той факт, що магістерська дисертація дослідника присвячена питання формування засобів для реалізації відбору матеріалів у бібліотеках. Окрім основ відбору книг, Ш. Халіфа цікавився історією арабських бібліотек, досліджував світове книжкове виробництво.

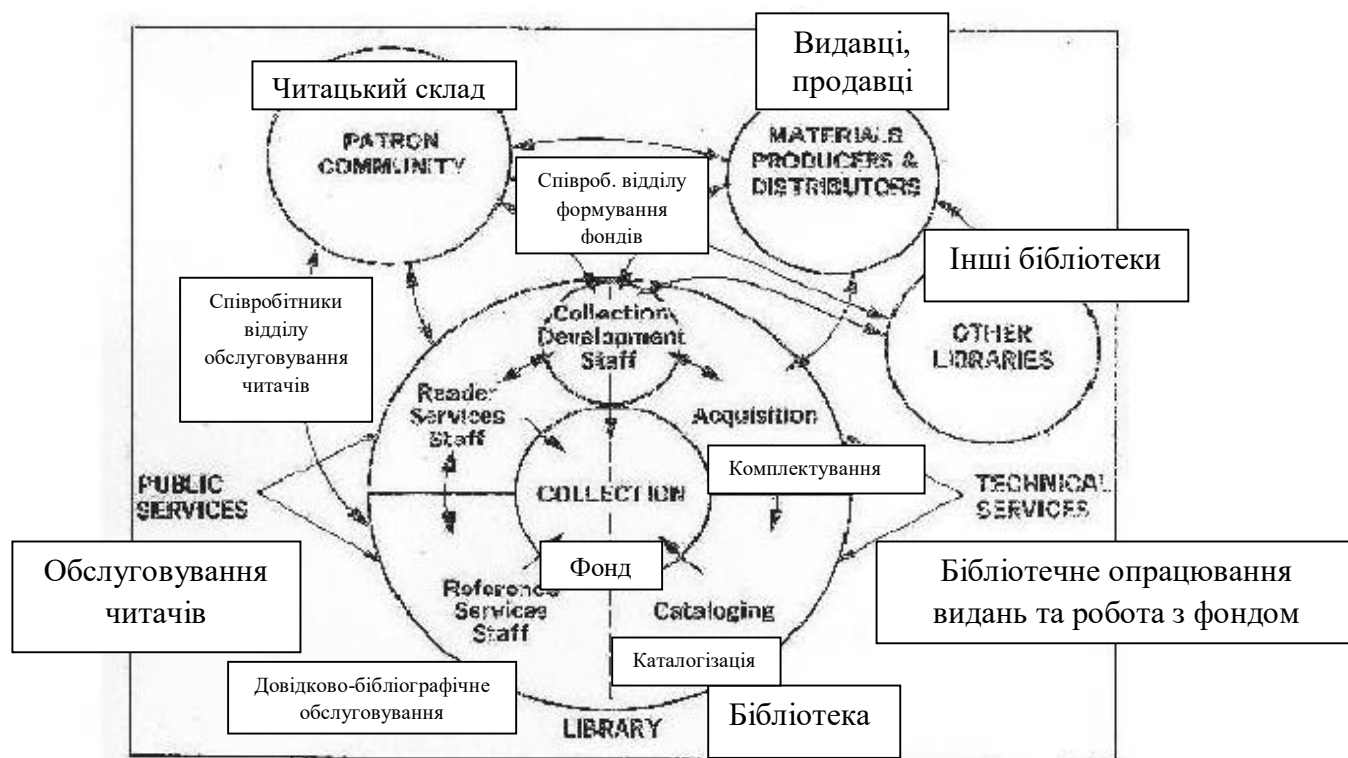
завданням бібліотеки, інформаційного центру. Важливим терміном є «джерела комплектування», який ми визначаємо як організації, установи та окремі особи, за допомогою яких комплектуються фонди бібліотек, інформаційних центрів [37, с. 5]. В арабському бібліотекознавстві вживається його еквівалент «maṣādiru ttazwīd», який суттєво за значенням не відрізняється.

Для уточнення та порівняння української та арабської термінології були залучені бібліотекознавчі монографії та енциклопедії [23] [31–32] [38–39] [91] [99] [120] [122] [125] [145]

Арабський термін *tanmīḥatu l-majmuʿat* є похідним від англійського або американського *collection development*, тому визначення арабського бібліотекознавства за контекстом не завжди є еквівалентними для української терміносистеми. Зокрема, М. Атім розуміє формування фондів як процес, що включає визначення сильних та слабких аспектів фондів, а саме з точки зору задоволення потреб читачів та оцінки наявних ресурсів. Формування фондів як система складається з низки основних підсистем: постійна оцінка фонду, вивчення контингенту читачів, політика формування та розвитку фондів, відбір, комплектування фондів, збереження, інвентаризація та рекомплетування (М. Альйан). Визначення арабського терміна «комплектування» також має свої особливості. Зокрема, комплектування фондів – це потреба бібліотеки в отриманні нових бібліотечних матеріалів, яка реалізується через спеціальні технічні процеси (замовлення, доставка, реєстрація матеріалів і т. д.) (Г. Ф. Карйі).

Система формування фондів з точки зору макропростору також представляє собою підсистему. Арабські дослідники Й. М. Юсуф та А. Мансур розглянули формування та комплектування фонду у складі комплексної макросистеми [355, с. 67]:

Схема 2. Формування та комплектування фондів у складі комплексної макросистеми

На схемі 2 «Формування та комплектування фондів у складі комплексної макросистеми» як окремі системи представлені: бібліотека-репрезентант; інші бібліотеки; читацький контингент; виробники та поширювачі друкованих (електронних) матеріалів. Система основної бібліотеки (яку ми репрезентуємо) містить у своєму складі підсистему формування фондів. Підсистема формування фондів складається з комплектування, каталогізації, довідково-бібліографічного обслуговування, обслуговування читачів. Комплектування та каталогізація виокремлені в розширену підсистему технічного обслуговування та роботи з фондом, а довідково-бібліографічне обслуговування та обслуговування читачів об'єднані в розширену підсистему обслуговування читацького складу. Ядром комплексної макросистеми є бібліотечний фонд. Вектори на схемі представляють функціональні модальності або перехід від одного виду діяльності (або способу діяльності) до іншого. Наприклад, якісний перехід від комплектування до каталогізації (дивіться вектор на схемі) відзначений зміною мети, завдань, зміною процесів, зміною масштабів діяльності (наприклад, спрощений бібліографічний опис в структурі комплектування замінюється на детальний бібліографічний опис у каталогізації та ін.).

Від макросистеми перейдемо до характеристики підсистеми формування фондів, а в її складі – до визначення підсистеми відбору. Монографія М. Альйана⁵ «Розвиток бібліотечних фондів» присвячена означеним вище питанням. У ній розглядаються причини відбору, чинники впливу на цей процес, особливості відбору для різних наукових тем, критерії оцінки бібліотечних матеріалів, методи та інструменти відбору. М. Альйан, як і єгипетський бібліотечний теоретик Ш. Халіфа, підтримує створення чіткого, письмового плану з відбору бібліотечних матеріалів [310, с. 16] [290, с. 63], що має відповідати сучасним реаліям та очікуванням бібліотеки (в арабських бібліотеках одна з його назв – «*siīāsatu binā'i wa tanmīīati majmu:at*» – «положення з формування та розвитку фондів»). Основною відмінністю від досліджень Ш. Халіфи є те, що М. Альйан не робить масштабних порівнянь стратегій відбору між різними видами бібліотек, менше звертає увагу на диференціацію читацьких потреб.

Виходячи з системного бачення М. Альйана, виділимо чотири аспекти, які він вважає важливими для процесу відбору літератури. Першим аспектом є забезпечення граничного мінімуму балансу літератури для охоплення сфер інтересів читачів бібліотеки (на це питання також звертав увагу Ш. Халіфа). Другий аспект – це розробка плану розвитку фондів із точки зору охоплення предметних рубрик, мовних, фінансових та типо-видових аспектів. Третім є пошук матеріалів, що були нещодавно опубліковані. І останнім є підтримка розвитку потреб та замовлень читачів, виконання замовлень.

Для кращого розуміння питань відбору матеріалів, звернемося до термінологічних аспектів. Зокрема, словосполучення «бібліотечні фонди» *المجموعات المكتبية*) є терміном широкого спектра. Це означає, що він може включати будь-які

---

⁵ М. Альйан – йорданський бібліотекознавець, закінчив Йорданський університет у 1979 р. за спеціальністю «Бібліотеки та документація». Навчався в Америці (Пітсбург) та Британії (Уельс), у 1986 р. – отримав звання доктора наук за спеціальністю «Бібліотеки». Працював на різних посадах у Йорданському, Бахрейнському та інших університетах. Обіймав посаду декана факультету педагогічних наук Університету Зарка (Йорданія). Автор 35 книг із бібліотечної справи та інформаційної науки, опублікував понад 120 статей. Серед найвідоміших його праць – монографія «Розвиток бібліотечних фондів» (2000) та «Джерела інформації: від епохи рукописів до епохи Інтернету» (2000).

книжкові матеріали (mawādu kutub), некнижкові матеріали (mawād ġajr kutub), друковані матеріали (mawād maṭbu:at) або недруковані (mawād ġajr maṭbu:at). Термін може вживатися як в контексті бібліотек, так і інформаційних центрів [310, с. 9]. Таким чином, відбір охоплює книжкові, некнижкові, друковані та недруковані видання.

Відбір умовно поділяється на три основні складові. І. Х. Абу Хайр [252] виділяє такі аспекти: «фільтрування» або відсіювання (الترشيح), оцінка (التقييم), визначення пріоритетів (تحديد الأولوية). Відсіювання непрофільних матеріалів відбувається за участю всіх осіб, які так чи інакше впливають на формування фондів (бібліотекарі, дослідники, керівники відомчих програм або бібліотеки). Оцінка – це фактично пояснення щодо прийнятого рішення (відбір видання або його відсіювання). Цей процес складається з низки пунктів: оцінка відповідності матеріалів до вимог положення про формування фондів, виявлення обмежень щодо використання (наявність конфіденційної інформації, авторського права, відсутність підроблених або «перекручених» відомостей), можливість оцифрування (чи можливе воно без пошкодження фізичного примірника), повнота охоплення тематики, економічна доцільність придбання, врахування потенційного попиту читачької аудиторії після можливого оцифрування (для формування цифрових фондів), фізичний стан видання, наявність місця для збереження особливо цінних видань. Визначення пріоритетів відбувається з урахуванням низки критеріїв, серед них: інформаційна цінність (القيمة المعلوماتية), ризики (المخاطر) (надвисока вартість, і у подальшому – неможливість придбати інші видання; часткова тематична невідповідність, неповна інформація, якість паперу або палітурки, ліцензованість контенту баз даних і т. д.), використання (الاستخدام) (наскільки зручно використовувати видання, для якого читачького складу розраховано і т. д.).

Також серед важливих критеріїв слід виділити: якість інформації (الجودة), точність, детальність (الدقة), логічна або інформаційна завершеність (الاكتمال), надійність джерел (الموثوقية), оновлення інформації (التحديث). Звертається особлива увага на специфіку формування електронних фондів, коли при відборі джерел

враховуються права на друк та видавництво, авторські права, ліцензійні домовленості. Комплектування електронних фондів вимагає додаткових критеріїв для оцінки того чи іншого видання, серед них: зручність моніторингу використання (سهولة مراقبة الاستخدام), зручність щодо додання або видалення контенту (سهولة الاضافة والحذف), легкість технічного обслуговування (سهولة الصيانة). Особливістю концепції І. Х. Абу Хайра є визначення відбору в контексті потенційного оцифрування видань.

М. Альйан зупиняється не лише на тих аспектах відбору, які стосуються типів матеріалів, що можуть бути відібрані. Дослідник пропонує класифікувати бібліотечні фонди за низкою критеріїв, які потім вплинуть і на особливості відбору. Одним із таких критеріїв є умовний поділ матеріалів на книги (kutub), періодику (daurīyat), плівки (фільми, мікрофільми) (āšrita) та ін. Особливістю такого поділу є приналежність цих матеріалів до різних підрозділів-фондотримачів або читальних залів бібліотеки. Другим критерієм є формат (ḥasbu l-ḥajm), наприклад, книги звичайного формату (kutub 'ādijati l-ḥajm), великого формату (kutub kābirati l- ḥajm) та ін. Третій критерій – читацький склад та його вікові ознаки (ḥasbu nawīyat l-qurai). Наступним принципом є визначення режиму читання (абонемент, читальні зали), тобто матеріали класифіковані за можливістю видання їх за абонементом (mawād maktabīyat ta'a:r), або ж за можливістю використання всередині бібліотеки (mawād maktabīyat lā ta'a:r). Окрім цих критеріїв доволі актуальними є тематичні, мовні та ін. Наприклад, Ш. Халіфа рекомендує звертати увагу також на наукову або ненаукову спрямованість фондів.

Звернемося до складніших систем, які окреслюють бібліотечний фонд і бібліотечні матеріали, що можуть бути залучені до нього. Одна з таких систем передбачає, що бібліотечний фонд за видами матеріалів можна класифікувати таким чином. На першому місці фонд матеріалів, які можна використовувати на абонементі (книги, а також художня література). Іншої природи є фонд довідкових матеріалів (majmu:'ātu l-ā'ma:li l-muraja'īyat). Третє місце в цій класифікації займає фонд періодичних видань (majmu:'ātu ddawriyat). Останнім у класифікації виділено фонд спеціальних матеріалів (majmu:'ātu l-ḥaṣat) [310, с. 9], до якого відносяться

дисертації (rasā'ilu l-jam'iīat), рукописи (maḥṭu:tāt), аудіовізуальні матеріали (mawād sam'iīa wa baṣariīa), мікрофільми (majmu:'ātu l-maṣīgirati l-filmiīat) та ін. Відповідно для кожного фонду окреслюється свій підхід до відбору.

М. Альйан пропонує спеціальну схему, що окреслює формування та розвиток бібліотечних фондів (див. Схему 3.). Аналіз схеми свідчить, що схожі теоретичні розробки вже були у Ю. Абду ль-Мааті у 1998 р. [303, с. 46] (див. Схему 1.). Відповідно, М. Альйан запропонував свою схему у 2000 р. Порівняно з парадигмою Ю. Абду ль-Мааті схема М. Альйана відзначена представленням більшої кількості логічних та управлінських співвідношень. Тобто, це – не тільки вираження циклічності процесу формування фонду, це – наочне представлення функціональних залежностей елементів підсистеми з елементами загальної бібліотечної системи.

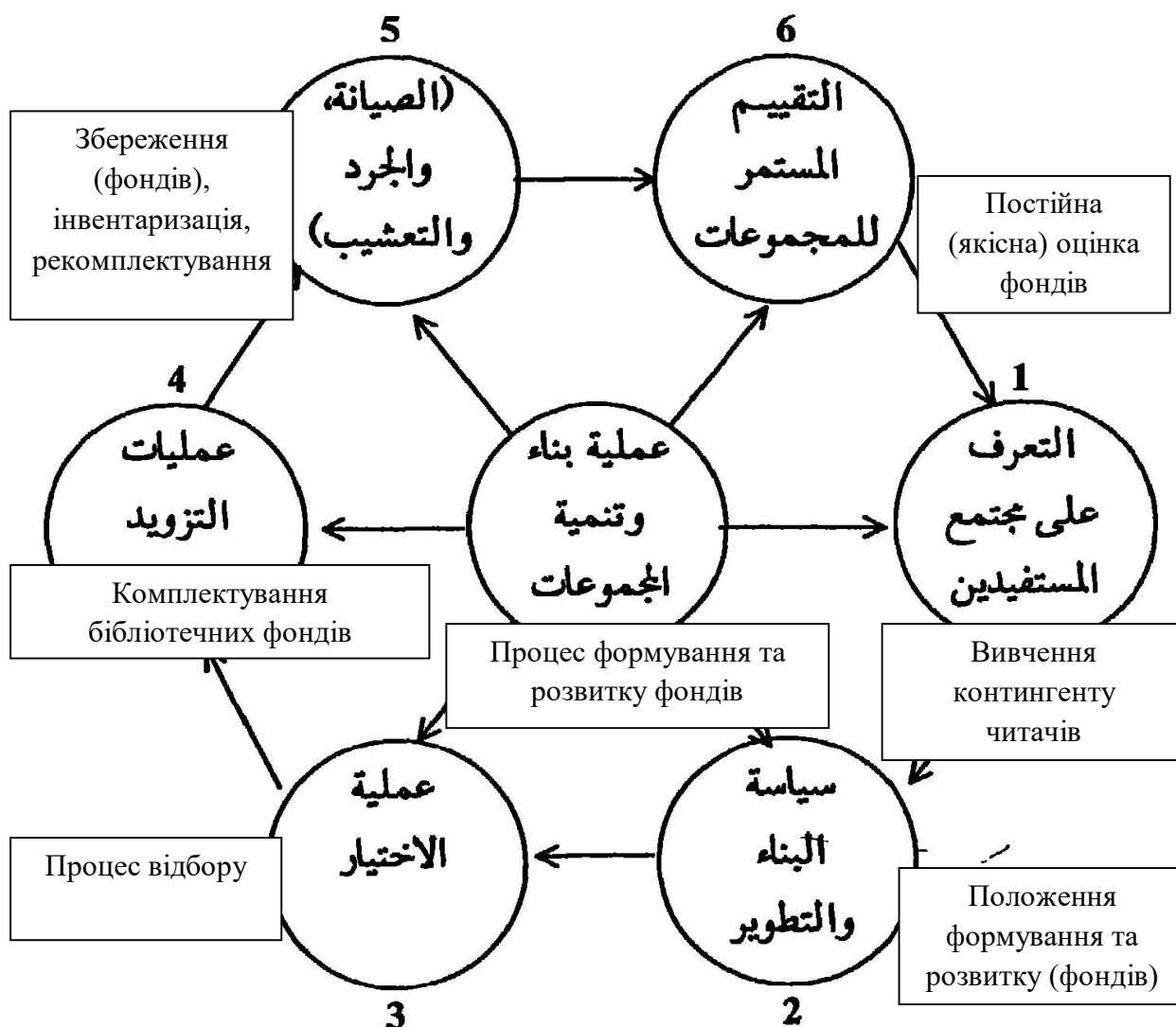
Варто наголосити, підсистема контингенту читачів в бібліотеках арабських країн буде за функціональними ознаками відрізнятися від еквівалентних підсистем в Європі або США. Вона має свої особливості. Слід зауважити, що значна частина читацького контингенту арабської бібліотеки – це «умма», тобто акцентується увага на питаннях общинності, спільних релігійно-правових аспектах, що об'єднують тих чи інших людей. У ширшому історичному контексті «умма» визначала увесь національний потенціал арабів і не мала територіальних або регіональних обмежень (араб, що виїхав із своєї країни, все рівно належить до умми).

Користуючись схемою та теоретичними розробками М. Альйана, ми бачимо місце відбору матеріалів у системі формування та розвитку фонду (третя підсистема). Дослідник звернув увагу на таку особливість відбору як перспективність та зорієнтованість на майбутнє (прогнозування). Відповідно, важливим питанням постає формування плану чи положення відбору. Чинник планування, на думку М. Альйана, вирішує питання визначення граничного мінімуму видань (балансу) для бібліотечних фондів. З іншого боку, план відбору є засобом зв'язку та передачі інформації, а також – ідей та принципів між

бібліотекою та складом читачів. Загалом положення описує основні принципи відбору в бібліотеці.

Схема 3. Процес формування та розвитку бібліотечних фондів за М. Альйаном

Є і інші концепції формування фондів та відбору. М. Атім відомий своєю монографією «Створення (регулювання) робочого плану та спеціальних технічних процесів для формування фондів» (1986) [254] та комплексним теоретичним баченням формування та розвитку фондів. За М. Атімом, формування фондів бібліотеки є процесом, що включає визначення слабких та сильних сторін двох основних аспектів. Перший аспект – визначення характеристик фонду з точки зору задоволення потреб читачів. Другий – оцінка наявних ресурсів фонду. Однак, це – лише теоретична складова. Практичною основою є виправлення тих

невідповідностей, що були знайдені під час теоретичної оцінки вищезазначених аспектів.

М. Атім, як і М. Альйан розуміє процес формування фондів як сукупність підпроцесів, що не обмежуються комплектуванням (тазвідом). Основною відмінністю схеми Ю. Абду ль-Мааті (Схема 1) від схеми М. Альяна та М. Атіма (Схема 4) є те, що такі елементи, як склад читачів та співробітники виділені в окремі сфери впливу. Схема 4 ілюструє, що склад читачів знаходиться ніби за межами підсистеми, однак постійно на неї впливає. Такий елемент, як «співробітники» визначає центральну роль спеціалістів із відбору та формування фондів у виконанні кожного окремого підпроцесу. Ю. Абду ль-Мааті лише циклічно представляє підсистему як нескінченний логічний ланцюжок. М. Альйан та М. Атім запропонували внутрішні та зовнішні функціональні залежності, які демонструють значний вплив такого чинника, як читацький склад бібліотеки.

Зокрема, нас буде цікавити питання, які нові ідеї М. Атіма вплинули на розбудову більш досконалої схеми формування бібліотечних фондів М. Альяна. Спільним аспектом є те, що послідовність підпроцесів формування фондів залишається такою ж самою, однак акценти зміщуються на функціональність та важливість співвідношень. Символічно, що Схема 3, представляє собою «сонячний диск з променями», де промені характеризують керувальні функції процесу формування фондів, який може бути переключений управлінськими засобами на будь-який підпроцес (певна паралель з американський бібліотечним терміном «collection management»). На відміну від Схеми 3, Схема 4 умовно представляє собою «подвійний сонячний диск» з оберненими та необерненими векторами. Перший «сонячний диск» з його векторами – це аналогія до Схеми 3, однак навіть на цьому рівні вже є суттєві функціональні зміни. Основою побудови виступають співробітники підрозділу формування фонду, а не сам процес із формування. Очевидно, що така зміна ядра підсистеми має за мету концентрацію на кадровому потенціалі бібліотеки. Відповідно, ґрунтовніший аналіз першого рівня підсистеми дозволяє відзначити такі логічні відношення: співробітники – аналіз читацького складу, співробітники – план із формування фондів та ін. Ці відношення

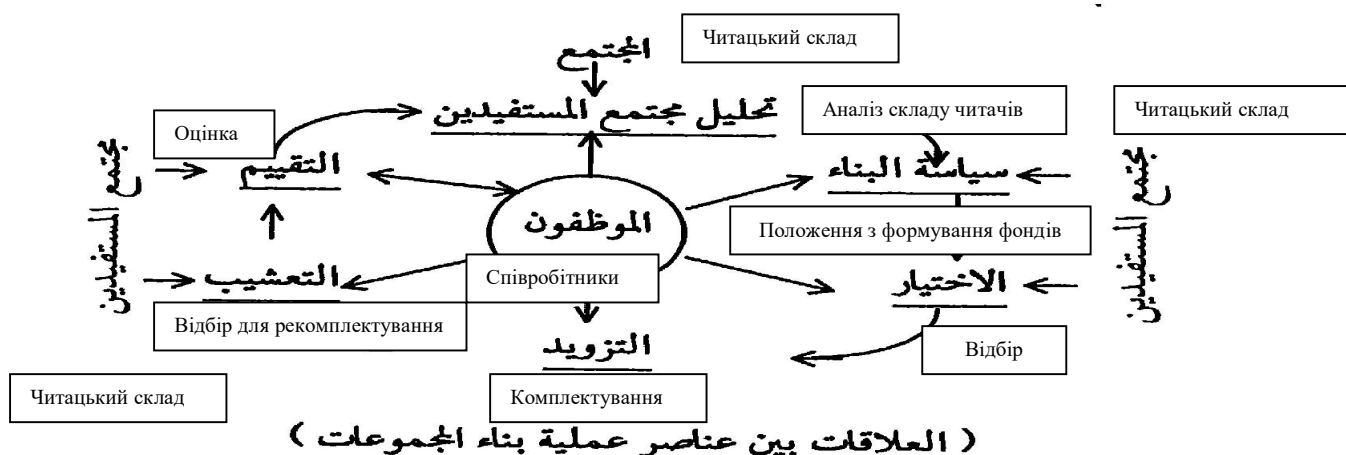
демонструють складні підпроцеси розподілу обов'язків між співробітниками відділу формування фондів (або бібліотечно-інформаційних ресурсів).

Отже, Схема 4 демонструє дуальність зв'язків «співробітник відділу формування фондів – підпроцес формування фондів». Тобто, фахівець так чи інакше пов'язаний з усіма вищезазначеними напрямками діяльності, однак, спеціалізація може бути пов'язана з формуванням положень, відбором, комплектуванням, рекомплектуванням, оцінкою фондів, аналітикою читачього складу. Окремої уваги заслуговує взаємообернений вектор «оцінка (фонду) – співробітники». Зокрема, акцентується увага на можливість впливу сформованої оцінки на подальшу діяльність спеціалістів, тобто оцінка надалі змінює планування фонду, відбір, замовлення та отримання літератури.

Наукові погляди М. Альйана, відображені у Схемі 3, були підкріплені додатковими елементами (другим «сонячним колом») М. Атіма. Власне, від М. Атіма були запозичені «керувальні елементи», які створили підсистему з вже вказаними вище співвідношеннями (особлива увага звертається на елемент «співробітники» та елемент «склад читачів» з їх характерним розташуванням у підсистемі).

Аналізуючи Схеми 1, 3 та 4 у спектрі зарубіжного бібліотекознавства, ми можемо помітити значну схожість поглядів Ю. Абду ль-Мааті, М. Альйана та М. Атіма.

Схема 4. Співвідношення між елементами підсистеми формування бібліотечних фондів за М. Альйаном та М. Атімом.

М. Альйан розрізняє сім основних чинників, що впливають на відбір. Першим з них є тип бібліотеки (naw‘u l-maktabat). Відбір бібліотечних матеріалів у спеціальних бібліотеках буде відрізнятися від відбору в публічних книгозбірнях і т. д. Розглядається також фізичний простір бібліотеки та величина фондів (ḥajmu l-maktabat). Третім чинником вважається характер складу читачів бібліотеки (ṭabi‘atu mujtama‘i l-maktabati). Величина бюджету (ḥajmu l-mi:zānīṭat) – четвертий чинник. Фінансування, що виділяється для закупівель бібліотечних матеріалів, має певні закономірності. Чим більш обмеженим є бюджет, тим більш точним має бути відбір, і тим складніше його реалізовувати. Наступним питанням є географічне розташування бібліотеки. До необхідної інформації про географічні особливості можуть додаватися дані про існування співробітництва між віддаленими та сусідніми бібліотеками. Знання особливостей розташування книгозбірні може полегшити процеси закупівлі. Відповідно, можна налагодити довідкові зв’язки, отримати з сусідніх бібліотек відомості про відбір тих чи інших матеріалів.

М. Альйан звертає особливу увагу на принципи, що існують для відбору книг та інших бібліотечних матеріалів (пропонує 8 принципів) [310, с. 20]. Перший принцип пропонує визначити процес відбору для фондів бібліотеки у відповідності до її цілей та її загальної філософії.

Важливим питанням є розробка стандартів (maqāṭī:su) та ідеальних показників щодо відбору літератури, а також її прийому. Відповідно, окреслюється відбір за форматом (aṣ- ṣakl) та змістом (al-maḍmun) видання. На думку вченого, найкращим шляхом є здійснення відбору книг за предметними рубриками (al-kutubu fi: l-mawḍu:‘i) та за прізвищами авторів. Відбір здійснюється для всього контингенту читачів, і тільки після предметного вивчення їхніх інформаційних потреб. Не мають бути залишені поза увагою будь-які меншини, в тому числі не має бути дискримінації за статтю, професією, віросповіданням тощо.

Іншим принципом є врахування запитів читачів (ṭalabātu l-mustafidi:n). Наступний аспект складається відповідно з низки стандартів, які можуть бути застосовані до небажаної літератури. За М. Альйаном, не слід відбирати дешеві

книги, книги брутального змісту (ненормативна лексика, заклики до жорстоких дій), еротичні публікації, матеріали, що небажано або критично впливають на усталені звичаї та традиції, книги окультного спрямування, матеріали, що не відповідають критеріям науковості та об'єктивності. Окрім стандартів має здійснюватись оцінка книг, що надійшли як дари та книгообмін.

Актуальним питанням при відборі літератури вважаються типи та формати необхідних бібліотечних матеріалів, які іноді важко визначити для спеціальних бібліотек. Ці матеріали поділяються на види. Серед них: книги, а особливо ті, що присвячені науковим дисциплінам та темам, які використовуються в певній установі, спеціальна бібліографія, що знаходиться в сфері інтересів бібліотеки, прайс-листи (an-naṣarātu ttijariīat), аудіовізуальні матеріали, мікрофільми (l-maṣīgīratu l-filmiīat), періодичні видання, в тому числі спеціальні наукові, технічні умови (al-muwaṣafat), патенти (birā'atu l-iḥtirā'i), публікації матеріалів конференцій (āwrāqu l-mu'tamarāt). До цих видів М. Альйан додає спеціалізовані бази даних (qawā'idu l-baīānāti l-mutaḥaṣṣiṣat), дослідження (al-buḥu:t), дисертації (ar-rasāilu l-jām'iīat), інші бібліотечні матеріали, що відносяться до сфери інтересів установи.

Існують і інші теоретичні розробки, що стосуються принципів відбору. І. Х. Абу Хайр [252] виділив вісім основних принципів, серед них: обізнаність щодо вже наявних фондів (المعرفة بمقتنيات المؤسسة); створення еталонної моделі типологічної та фізичної характеристики видань, котрі можуть бути відібрані (الخصائص المادية لمواد المصدر); системне бачення цілей бібліотеки (або установи, яку обслуговує бібліотека, відпрацювання вимог до збереження матеріалів, загальнодоступності видань для читацького складу (تحقيق أهداف المؤسسة، حفظ، إتاحة); врахування вимог читацького складу (تلبية احتياجات المستفيدين); врахування прав інтелектуальної власності (حقوق الملكية الفكرية); врахування відомих проєктів, наукових досліджень і т. д. (المشاريع الأخرى); наявність повної бібліографічної інформації та метаданих про видання (اكتمال عناصر البيانات الوصفية والميتاداتا); бюджет, фінансові питання (الاعتبارات المادية).

Відбір може розглядатися і з позицій відслідковування фізично зношених, зайводублетних або за певними критеріями небажаних матеріалів. Вилучення видань із фонду (відбір для вилучення) на Близькому Сході мало свої особливості ще з давніх часів. І. Ю. Крачковський зазначає [3, с. 33], що деякі книги, наприклад, «Трактат о флексії» та «Послання про прощення» Абу-ль-Аля надходили до книгозбірень, однак через низку антиісламських філософських думок залишалися забутими у сховищах, не популяризувалися для читацької аудиторії. Низка схожих цензорських підходів продовжує своє існування і в сучасних арабських країнах.

Якщо абстраговано представити відбір у масштабах системи формування фондів (узагальнено для всіх концепцій), то ми виявимо його окреме особливе місце (відокремлене від підсистеми комплектування). Це свідчить про те, що підсистема відбору знаходиться у змінних функціональних зв'язках із підсистемами читацького складу та співробітників бібліотеки. Ці зв'язки реалізуються паралельно, координують підготовчі операції для здійснення замовлень, звірки ціни, бюджету та ін. Таким чином, за твердженнями арабських науковців, формування фондів відноситься до відбору як система до підсистеми, а відбір до комплектування фондів – як підсистема до підсистеми (тобто, відбір не розглядається як безпосередня складова (елемент) комплектування фондів). Нижче представлена аналітична таблиця розгляду відбору в різних концепціях.

Таблиця 1. Концепції відбору

Концепція	Кількість систем (підсистем)	Принцип моделі
Й. М. Юсуфа та А. Мансура	4 системи; 4 підсистеми;	Представлення формування фондів у масштабах макропростору
М. Альїана	1 система; 6 підсистем;	Циклічне представлення процесу формування фонду, відбір розглядається як підсистема, відокремлена від комплектування фондів
Ю. Абду ль-Мааті	1 система; 6 підсистем;	Циклічне представлення процесу формування фонду. Відбір відокремлений від комплектування фондів

М. Атіма та М. Альйана	2 системи; 6 підсистем	Циклічне (низка процесів представлені у паралельному виконанні) представлення процесу формування фонду. Підсистема відбору пов'язується з системами ⁶ читацького складу та співробітників бібліотеки

Слід звернути увагу, що низка концепцій відбору розглядається з точки зору формування положень про забезпечення бібліотеки необхідними матеріалами. Відповідно до концепції І. Х. Абу Хайра [252] положення про придбання матеріалів складається з аспектів управління бібліотеки (директор, співробітники), опису особливостей читацького складу (специфіка предметних рубрик), визначення завдань та місії бібліотеки, визначення засобів відбору літератури.

У ХХІ ст. робота підсистем комплектування, відбору та вивчення читацького складу підтримується та координується автоматизованими бібліотечними системами (для підсистем розробляють спеціальні модулі, див. с. 95–104).

Важливим питанням відбору є використання арабськими бібліотеками допоміжних інформаційних ресурсів, зокрема, каталогів видавців [310, с. 54].

Каталоги видавців формувалися різним чином, однак основними їх елементами були: зображення видання, назва, відомості про автора, ціна. До 2000 р. така модель була досить популярною на Близькому Сході. Після 2000 р. започатковується інтернет-підтримка видавництва та організовуються онлайн-каталоги з автоматизованими системами пошуку (що містять також додаткові служби).

Окрім видавничих каталогів також використовуються торгові або комерційні бібліографії (за своєю компіляцією вони схожі на каталоги видавців та друкарень).

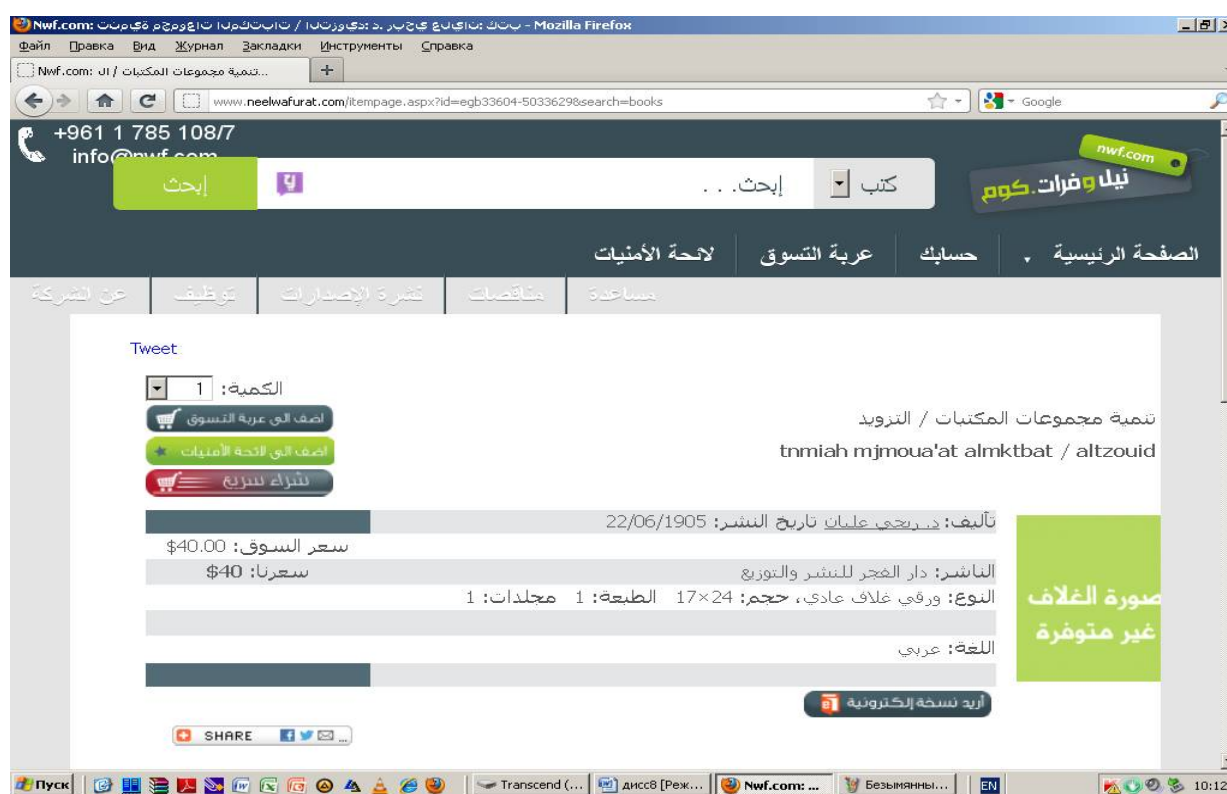
Основними розділами в документі є: ціна видання, назва видання, автор. Традиційне використання декількох торгових бібліографій обумовлено потенційною можливістю порівняння цін на друковану продукцію, оперативним

⁶ У дисертації читацький склад та склад співробітників бібліотеки розглядаються як підсистеми.

виявленням найновіших видань та аналізом книжкового ринку з точки зору тематичних рубрик.

Відбір реалізується і за допомогою ресурсів мережі Інтернет. Пошук видань в електронних магазинах сприяє оперативному уточненню бібліографічного опису та поточних цін. Крім того, для багатьох матеріалів є можливість замовити їх електронні копії. Для прикладу представимо основні опції популярного арабського онлайн-магазину www.neelwafurat.com.

Ілюстрація 1. Функціональні можливості www.neelwafurat.com для відбору бібліотечних матеріалів

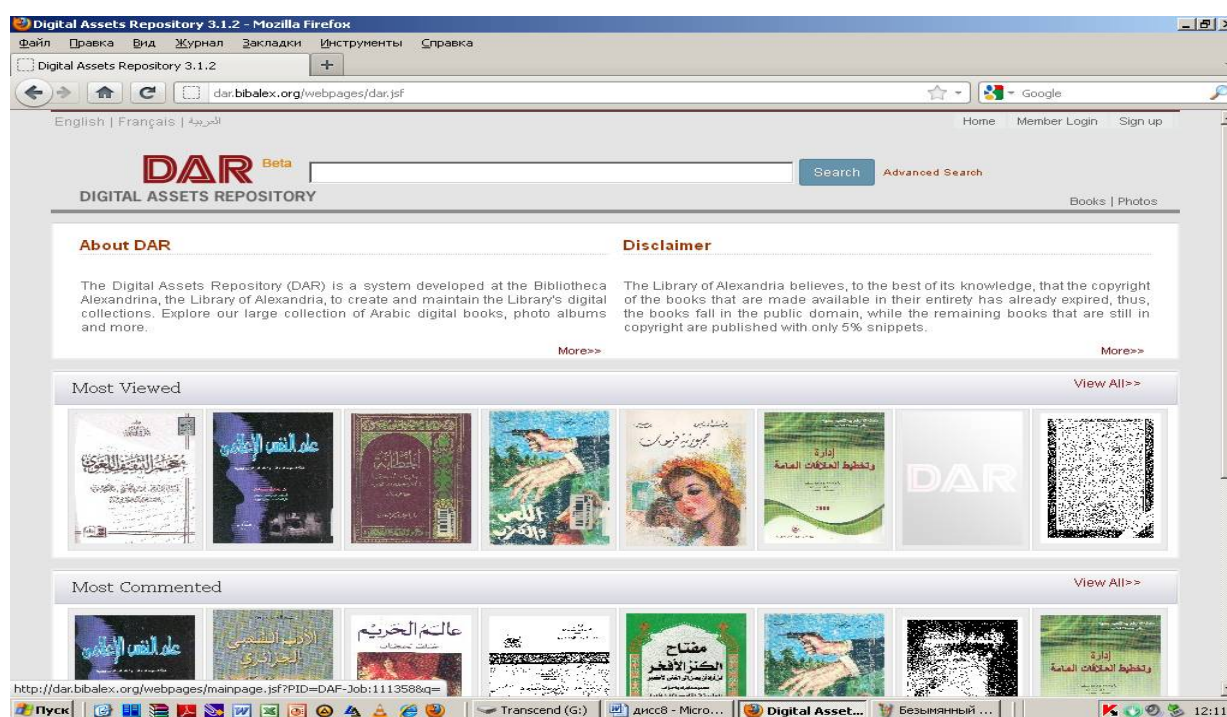
Реалізований комплексний пошук за: назвою книги / періодичного (продовжуваного) видання, автором, системами інших сайтів, зокрема, iKitab (The Arabic eBook Aggregator), системою iMagaleh (програма для читання електронних журналів, спеціально адаптована для читання арабської періодики компанією nwf.com). Існує можливість пошуку за відео-записами, комп'ютерними програмами. Пошукова програма nwf.com потенційно може визначити (за умови введення правильних ключових слів): автора книги / статті журналу і т. д., дату видання, ціну (в тому числі ринкову), видавництво, вид обкладинки, формат,

кількість томів / перевидань, мову та ін. Серед основних сервісів www.neelwafurat.com представлена робота зі списками видань (поточні / відкладені), експрес-замовлення, пошук за тематикою видань. Для уточнення бібліографічних відомостей також широко використовується електронних ресурс Google Books (пошук арабських книг та періодичних видань).

Для реалізації відбору арабських книг та розвитку цифрових фондів використовується система Dar Digital Assets Repository, що була розроблена в Александрійській бібліотеці.

Ілюстрація 2. Відбір арабських книг в системі Dar Digital Assets Repository

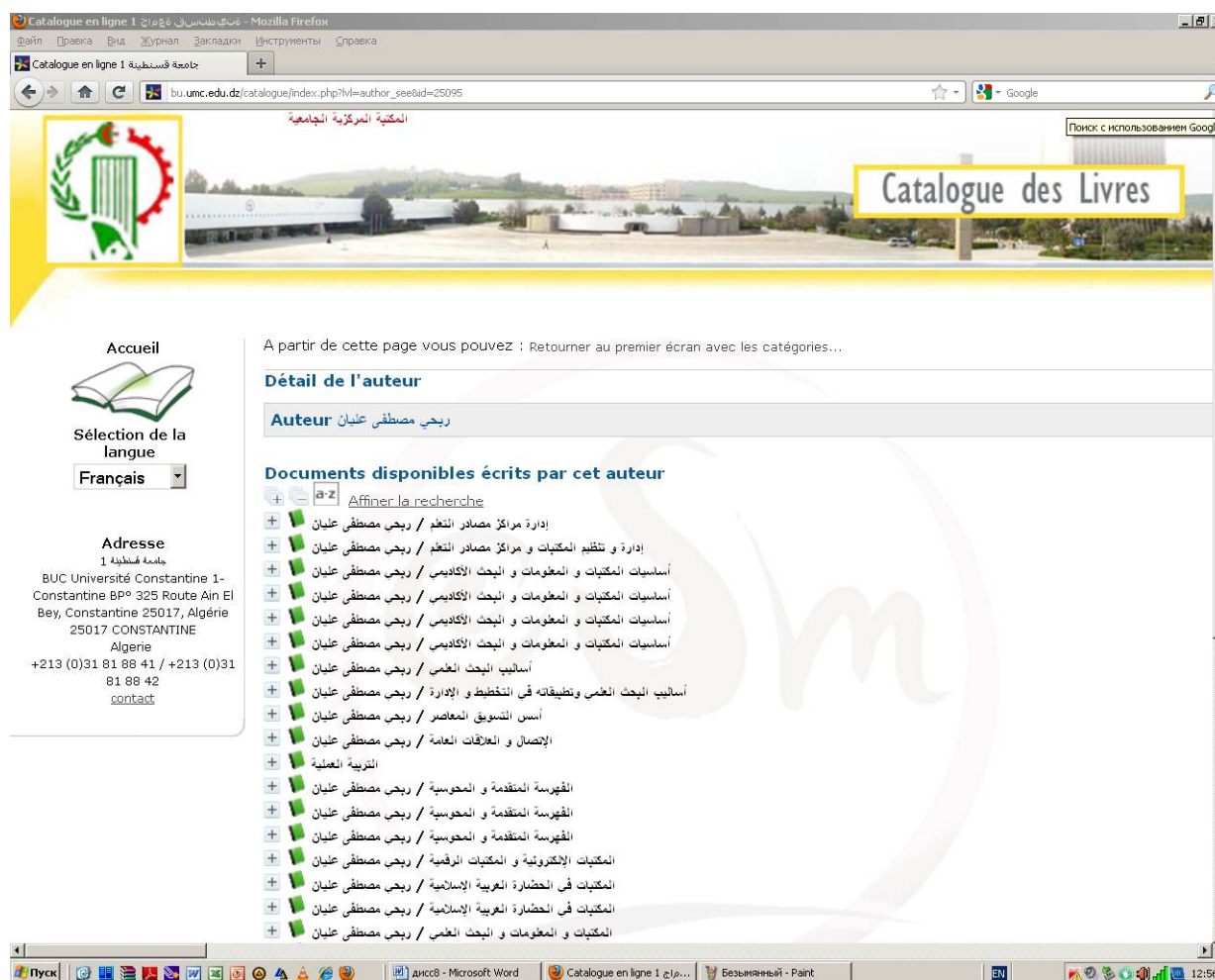

Система дозволяє читати книги у цифровому форматі (якщо термін дії авторських прав вичерпаний), уточнювати бібліографічні описи, здійснювати тематичний пошук. Якщо термін дії авторських прав для книги продовжується, то доступ надається тільки до 5 % від повного обсягу видання.

Пошук і зв'язка бібліографічних відомостей потрібних матеріалів відбувається і за електронними каталогами бібліотек. На Ілюстрації 3 представлені результати пошуку арабської книги за автором (електронний каталог книг Центральної бібліотеки Університету Константини в Алжирі).

Досить новим підходом, що пов'язаний із відбором літератури, є використання сайтів, які не тільки дозволяють здійснювати пошук того чи іншого видання за бібліографічними відомостями, але й пропонують ознайомлення з відгуками інших користувачів (у тому числі з соціальних мереж) щодо тематики та характеру матеріалу. Прикладом таких соціальних мереж для читання є www.abjjad.com.

Ілюстрація 3. Пошук арабської книги за автором (електронний каталог Центральної бібліотеки Університету Константини в Алжирі)

Серед його основних функціональних можливостей: збереження архіву перегляду попередніх книг, читання книг, що є у відкритому доступі, ведення сторінок із біографічними відомостями про арабських авторів, коментування якості видання, підбір книг, що є схожими за тематичними рубриками. Abjjad.com тісно співпрацює з Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest та ін. Інтерфейс сайту можна побачити на Ілюстрації 4.

У ХХІ ст. відбір концентрується на нових типах матеріалів, зокрема, як зазначає І. Х. Абу Хайр [252], основна увага зосереджується саме на електронних книгах (الكتب الإلكترونية), електронних журналах (الدوريات الإلكترونية) та базах даних (قواعد البيانات). Основною особливістю є те, що більшість вищезазначених матеріалів знаходиться на веб-серверах. Сучасна інформаційна політика передбачає акцент саме на тимчасовій передплаті таких видань, а не на закупівлі. Іншим напрямом діяльності є можливість здійснювати відбір серед видань, які пропонуються в електронному вигляді безкоштовно.

Ілюстрація 4. Уточнення бібліографічних відомостей на www.abjjad.com.

Поступово стратегії відбору починають відігравати значну роль і серед постачальників електронних матеріалів. Основними чинниками, які скеровують процес оцифрування та впливають на подальші процеси, є: бюджетна складова (для оцифрування потрібні кошти), правові питання (відбір матеріалів, що захищені авторським правом), технічне устаткування (неможливо завершити оцифрування та поширення відібраних матеріалів без спеціальних приладів та технологій).

Арабські бібліотеки в своїй роботі враховують принципи комплектування фондів схожі з українськими бібліотеками. Однак існують і певні особливості. Зокрема, принцип науковості розглядається через призму формування та підтримки усталених звичаїв, які тісно пов'язані з нормами ісламу. Також використовуються наукові уявлення про фонд, зокрема концепції М. Альїана, М. Атіма, Ю. Абду ль-Мааті, Й. М. Юсуфа та А. Мансура. Принцип профілізації є особливо важливим для арабських національних бібліотек, які функціонально пов'язані з системою обов'язкового примірника (критерії профілізації та координації для національних бібліотек Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу див. у Розділі 2.2.). Принцип пропорційності комплектування представлений аналітичними підходами щодо визначення відсоткових співвідношень у фондах певних тематичних рубрик (Ш. Халіфа), співвідношеннями кількісного складу читачкої аудиторії з чисельними показниками фонду (М. Альїан) (див. Розділ 2.3.). Принцип систематичності комплектування тісно пов'язаний з алгоритмами спеціальних процесів (особливо є важливим для закупівлі та передплати) (алгоритми закупівлі та передплати див. у Розділі 2.3.).

Висновки. Досліджено аспект відбору в трьох концепціях формування бібліотечних фондів (концепція Ю. Абду ль-Мааті, М. Альїана, М. Альїана та М. Атіма), висвітлене місце підсистеми формування фондів у складі макросистеми (концепція Й. М. Юсуфа та А. Мансура). У кожній із теорій висвітлені функціональні залежності та модальності шести основних підсистем (читацький склад, планування до формування фондів, відбір, комплектування фондів, вилучення матеріалів, оцінка фонду). Серед загальних особливостей підсистем: загальна циклічність процесів, визначення послідовності їх виконання, зосередженість уваги на аналізі читачького складу та розподіленні обов'язків співробітників. Відбір аналізується з точки зору фінансування, забезпечення граничного мінімуму балансу літератури для охоплення сфер інтересів читачів, термінологічних визначень, типо-видового поділу бібліотечних матеріалів, аналізу читачького складу, визначення формату видань, типології бібліотек, аналізу

фізичного простору книгосховища, географічного розташування бібліотеки, використання Інтернет-технологій та ін.

2.2. Обов'язковий примірник у підсистемі комплектування фондів арабських бібліотек (на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу)

В арабському теоретичному бібліотекознавстві відмічено, що таке джерело комплектування як обов'язковий примірник («al-īdā'u l-qānu:nī») властиве, в основному, для бібліотек типу «maktabāt waṭaniyyat» (національні бібліотеки) [4, с. 295]. Термін складається з двох слів – «al-īdā'u» (депонування, відповідальне збереження) та прикметника «qānu:nī», що означає «законний, правовий». У буквальному розумінні al-īdā'u l-qānu:nī – це законне депонування матеріалів. Автор (mu'allif) надає певну кількість примірників із кожного свого видання. Привілейоване право на отримання al-īdā'u l-qānu:nī (ОП) належить національній бібліотеці країни. ОП, на думку А. Х. М. Салямата, слугує для збереження авторського права.

І. Х. Абу Хайр [252] підкреслює, що обов'язковий примірник видань має певне диференціювання: ОП, що надходить до національних бібліотек; ОП, що надходить до бібліотек університетів або інших вищих навчальних закладів.

Серед чотирьох арабських країн: Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу, саме в Єгипті була заснована перша національна бібліотека та реалізований закон про обов'язковий примірник видань. З 1881 р. Хедівська бібліотека в Каїрі отримувала ОП за законом про обов'язковий примірник від листопада 1881 р. Цей закон зобов'язував друкарні надавати 5 безкоштовних примірників усіх видань до Міністерства внутрішніх справ Єгипту. Один із цих примірників Бюро з питань друку направляло до національної бібліотеки. У 1923 р. Королівська бібліотека в Каїрі мала право на отримання двох безкоштовних примірників усіх матеріалів (книг, журналів), що видавалися на території Єгипту [135, с. 69]. Ситуація змінюється у 1928 р., коли Бюро друку отримує один примірник, Національна бібліотека – два примірники, бібліотека Каїрського університету та

Александрійська громадська бібліотека – один. М. Хайсам звернув увагу, що з 1936 р. видається Декрет № 20, що забезпечує отримання чотирьох примірників кожного видання тим відомством, яким воно видано. Посередництво Бюро друку в підсистемі обов'язкового примірника Єгипту стало ознакою «перехідного еволюційного періоду», коли цензорська складова поступово видозмінюється на контролюючу та бібліографічну.

Важливими для еволюції підсистеми ОП Єгипту стали закони, які мали відношення до поширення преси та її розподілу між різними міністерствами та державними відомствами. У 1936 р. вже згаданий вище Декрет № 20 або «Закон про пресу» № 20, виданий Кабінетом міністрів АРС, заборонив поширення та перевидання літератури, яка надрукована за кордоном. Ситуація була ознаменована суворим цензорським контролем за всіма виданнями, що отримувались єгипетськими бібліотеками з інших країн. Дослідження зарубіжного бібліотекознавства були суттєво ускладнені, міжнародний книгообмін був політизований і перевірявся уповноваженими державними посадовцями. Статті закону торкнулася не тільки книг, але й періодики. Стаття 10 «Закону про пресу» забороняла поширення і навіть транспортування на територію Єгипту журналів, що видавалися в інших країнах. Ці вказівки мали виконуватись Міністерством внутрішніх справ держави.

Історія сучасних законодавчих актів, законів, директив та доповнень до закону про ОП та авторські права Єгипту бере свій початок з 1954 р. Саме в цьому році видається – باصدار قانون حماية حق المؤلف لسنة 1954 : قانون رقم 354 لسنة 1954 («Закон Єгипту № 354 від 1954 р. «Про видання Закону щодо захисту авторських прав»») [328]. Стаття 48 закону проголошує, що кожен автор зобов'язаний передати до національної бібліотеки п'ять примірників кожного видання упродовж місяця після виходу його з друку. Ці ж самі зобов'язання стосувалися іноземців, що видавали свої матеріали на території Єгипту, а також єгиптян, що друкувалися за кордоном [135, с. 70]. Окрім того, кожне видавництво було зобов'язане упродовж місяця надсилати до національної бібліотеки 15 примірників своїх видань. Таким

чином, Національна бібліотека Єгипту отримувала сумарно 20 обов'язкових примірників.

Перерозподіл обов'язкового примірника досліджено у 1968 р. За Законом № 14 до Національної бібліотеки Єгипту надходило 10 примірників, а інші 10 – до бібліотек навчальних та державних установ. По одному примірнику отримували Каїрський університет, Бюро друку, Університет Айн Шамс, Бібліотека Парламенту, Бібліотека Асюд. 3 прим. отримувало Міністерство культури Єгипту, 2 прим. – Бібліотека Аль-Скандарія. Якщо з 1881 по 1954 р. Бюро друку Єгипту надсиало видання до Національної бібліотеки, то Закон № 14 реалізував обернені зобов'язання (Національна бібліотека зобов'язувалася надсилати ОП до Бюро друку). Таким чином, позиції Національної бібліотеки, як однієї з основних контролюючих структур підсистеми ОП, почали посилюватися.

У 2002 р. вступає в силу нова редакція закону стосовно захисту авторських прав з додатками про функціонування системи ОП – قانون رقم 82 لسنة 2002 بإصدار قانون حقوق الملكية الفكرية («Закон Єгипту № 82 від 2002 р. «Стосовно Закону про права інтелектуальної власності» [326].

У 1975 р. з'являються документ, що регламентує діяльність системи ОП у Тунісі, – Закон № 32 від 28 квітня 1975 р. «Відносно видання Кодексу преси» [330]. Найпізніше законодавча основа системи ОП з'являється в Алжирі – видається Указ Міністерства зв'язку та культури Алжиру № 96–16 від (16 Сафару 1417 р. Хіджри) 2 липня 1996 р. [258].

Серед таких країн, як Сирія, Єгипет, Алжир та Туніс, саме Єгипет першим розпочинає дослідження із функціонування та покращення системи обов'язкового примірника видань (приб. з 1954 р.). Дані про розробки з вдосконалення та характеристики системи ОП арабських країн також відображені в електронних публікаціях [263–264] [346] [338] [283].

В арабських країнах ОП має різні термінологічні уточнення. Наприклад, у Сирії депонування розуміється як «ільзам» або зобов'язання (закон), який стосується видавців, авторів, сирійських перекладачів, які мають передавати на

зберігання п'ять примірників своїх публікацій (творів) до Національної бібліотеки Аль-Асада без грошової або іншої компенсації.

Ю. Абду ль-Мааті [303, с. 112] *al-iīdā'u l-qānu:nī* розуміє як безкоштовні примірники вже опублікованих джерел інформації, що надаються до бібліотек, визначених державою. Подаються ці примірники видавцями, друкарнями, авторами та ін. Дослідник визначає *al-iīdā'u l-qānu:nī* невід'ємно від державного закону, що приймається з метою накладення штрафів на порушників депонування.

Ю. Абду ль-Мааті вважає, що ОП є одним з найважливіших джерел комплектування, особливо в національних та інших головних бібліотеках країни. Слід відзначити важливий акцент на збереженні національного книжкового надбання, авторського права. Воно має бути рівним для всіх і застосовуватися до будь-якого інформаційного джерела. Для арабських бібліотек він рекомендує брати приклад із Бібліотеки Конгресу США, до якої доставляється два примірники видань через 10 днів після їх виходу з друку.

Керівник служби з функціонування ОП Національної бібліотеки Алжиру Г. Хаяат вказує, що «ОП є обов'язковою процедурою для кожної юридичної та фізичної особи, що прагне зберегти інтелектуальну та художню продукцію, призначену для широкого загалу» [258].

Функціонування ОП країн Близького Сходу тісно пов'язано з історичними особливостями регіону. Більшість арабських країн змогли повноцінно реалізовувати депонування тільки після Другої світової війни, коли на їхній території з'явилися національні бібліотеки. Під загальну тенденцію не підпадають тільки Сирія, Єгипет, Алжир та Туніс, оскільки *maktabāt waṭaniyyat* з'явилися в них з кінця XVIII – початку XIX ст. [135, с. 52]. Відповідно, рівень розвитку бібліотечної справи в цих чотирьох країнах є порівняно високим.

Однією з важливих особливостей функціонування підсистем ОП в арабському регіоні є їхня залежність від діяльності відповідальних міністерств. Наприклад, в Єгипті в Законі № 82 від 2002 р. «Стосовно Закону про права інтелектуальної власності» зазначено [326], що «відповідальне міністерство має видавати декрети, які регламентують визначення числа примірників ОП або

еквівалентних матеріалів, опис документів та порядок їх надходження до національної бібліотеки». В Алжирі відповідно до Указу Міністерства зв'язку та культури Алжиру № 96–16 від (16 Сафару 1417 р. Хіджри) 2 липня 1996 р. [258] організована робота системи обов'язкового примірника. Таким чином, Міністерство зв'язку та культури Алжиру є відповідальним за зміни в законодавстві щодо ОП.

Окремим випадком є система ОП республіки Туніс, що юридично регламентована та забезпечена підтримкою держави за Законом № 32 від 28 квітня 1975 р. «Про видання Кодексу преси» [330]. У різних вілайетах (вілайет (араб.) – губернаторство) контроль за виконанням положень закону покладається на різні міністерства та відомства. Зокрема, виробник творів друку Тунісу зобов'язаний передавати на зберігання до Національної бібліотеки Тунісу кожне періодичне видання у кількості 20 примірників через Міністерство інформації для вілайетів Туніс, Аріана, Бен Арус та Мануба (част. 1 ст. 8 Закону № 32). Для інших вілайетів – також 20 примірників, які призначаються для зацікавлених служб та відомств. До функціонування системи ОП також долучається Міністерство культури, Міністерство внутрішніх справ та компетентні прокуратури. Наприклад, виробник творів друку повинен передавати на зберігання один примірник неперіодичного видання (книги) у розпорядження республіканської компетентної прокуратури (республіканське компетентне територіальне агентство відстежує та звіряє надходження ОП до Національної бібліотеки на регіональному рівні), сім примірників – у розпорядження Міністерства культури (перший з них призначений для Палати депутатів (представників) Тунісу, другий для Міністерства внутрішніх справ і чотири для Національної бібліотеки) (част. 1 ст. 8 Закону № 32).

За останнє двадцятиліття законодавство з ОП було суттєво вдосконалено. Зокрема: встановлені чіткі часові межі подачі документів, запроваджені штрафи за несвоєчасне їх надсилання, уточнена кількість примірників для депонування.

Країни Близького Сходу мають різні норми щодо кількості видань, виділених як ОП. Наприклад, в Єгипті мінімальна кількість примірників для депонування складає 1 прим., максимальна 10 прим. У Сирії до Національної бібліотеки

відправляється 5 прим., до Національної бібліотеки Алжиру має надходити 4 прим. видань. У Тунісі кількість примірників залежить від внутрішніх законодавчих актів губернаторств, однак до Національної бібліотеки надходить 4 примірника неперіодичних видань, 20 примірників періодики⁷. ОП видань може отримуватися не тільки Національною бібліотекою країни, але й бібліотеками вищих навчальних закладів, культурними центрами, органами внутрішніх справ та регіональними спеціальними прокуратурами.

В історичній ретроспекції на Близькому Сході офіційні спроби встановити чіткі проміжки часу для депонування відомі з 50-х років XX ст. Наприклад, Закон Єгипту № 354 від 1954 р. «Про видання Закону щодо захисту авторських прав» регламентував доставляння видань упродовж шести місяців від дати їх публікації. У Тунісі роботу над термінами доставляння примірників розпочато з 1975 р. Положення Закону № 32 від 28 квітня 1975 р. «Відносно видання Кодексу преси» [330] стосуються усіх публікацій, виданих у Тунісі, і тих робіт, що можуть бути публічно відтворені (наприклад музичні твори). Всі ці твори підпадають під положення про обов'язковий примірник видань, і в усіх випадках мають бути відправлені на депонування від імені представників друкарень або авторів(виробників), причому як тільки роботу буде надруковано або видано.

Якщо у 1980–1990 рр. настанови щодо вчасної доставки ОП в арабських країнах несистемно виконувалися або не були прописані, то сучасна ситуація характеризується суттєвим покращенням. Зокрема, визначені штрафи у випадку несвоечасного доставляння або відсутності доставляння обов'язкового примірника. Наприклад, відповідно до Указу Міністерства зв'язку та культури Алжиру № 96–16 від (16 Сафару 1417 р. Хіджри) 2 липня 1996 р. [258] карається всіляке порушення положень щодо забезпечення системи ОП. Штраф за скоєння правопорушень коливається від 30 тис. до 50 тис. алжирських динарів (залежно від характеру депонованих документів).

Штрафи запроваджено і в Тунісі. Зокрема, через невиконання положень Закону № 32 від 28 квітня 1975 р. «Відносно видання Кодексу преси»

⁷ <http://www.jurisetunisie.com/tunisie/codes/cpresse/cpresse1000.html>

передбачаються штрафи для тих видавництв, друкарень та авторів, які нехтують нормами щодо депонування. Зазначено, що за разові порушення розмір штрафу коливається від 200 до 400 динарів, залежно від важливості та характеру твору. За злісне невиконання положень закону та несвоєчасну доставку ОП сума штрафу зростає (від 400 і до 800 динарів).

Важливим питанням є і контроль щодо передачі публікацій до національних бібліотек. В Єгипті, Сирії, Алжирі та Тунісі контроль за здійсненням цього процесу покладається на національні бібліотеки та відповідальні міністерства, про які ми вже вказували вище.

Ретроспективне комплектування національних бібліотек арабських країн виданнями, що за певних причин не надійшли як ОП, порівняно з 1970–1990 рр. покращилося. Якщо раніше використовувалися зарубіжні бібліографічні покажчики, то тепер, завдяки національним бібліографіям, ситуація значно змінилася. Наприклад, в Єгипті з 1955 р. Національна бібліотека видавала «Egyptian Publications Bulletin» (An-našarātu l-miṣriītu lil maṭbu:āt), у 1974 р. видання змінило свою назву на «Legal Deposit Bulletin» (Našarātu l-iīdā‘i). Важливою датою є 1996 р., коли національна бібліографія стала видаватися щомісячно (Našarātu l-iīdā‘i l- šahriītu).

Суттєво страждає ретроспективне комплектування Сирії. Через громадянську війну низку сирійських книг можна замовити і купити тільки в ліванських видавництвах, нестабільно працюють книжкові Інтернет-магазини. Не зважаючи на те, що в Сирії насьогодні функціонує близько 150 видавництв, деякі з них не видають більше 1–3 видань на рік. Сумарна кількість назв, що видається за рік, складає приблизно тис.⁸

Для ретроспективного дослідження видань, що не надійшли як ОП, національні бібліотеки арабських країн використовують різні види бібліографій. Загальні їх класифікація представлена на схемі 5 [311, с. 22]:

Схема 5. Класифікація бібліографій (запропонована М. Альйаном)

---

⁸ Книг та брошур.

أنواع الببليوغرافيات

الوظيفة	المكان	الزمان	المجال الموضوعي	المعالجة	أنواع أخرى
الببليوغرافيات	العالمية	الراجعة	العامة	التعددية	مؤلف معين
فهارس المكتبات	الإقليمية	الجارية	الموضوعية	النقدية	لغة معينة
الفهارس الموحدة	الوطنية		الوصفية	وعاء معين	
ببليوغرافيات	المحلية		النصية		
الببليوغرافيات			التاريخية		
أدلة الدوريات					
الأدلة التجارية					

Усі бібліографічні видання диференційовані на шість груп. Перша група бібліографій (перша колонка праворуч) має назву «al-waḏī:fatu» або «службові бібліографії». Серед службових бібліографій: власне бібліографії, каталоги бібліотек, бібліографії бібліографій, зведені каталоги, покажчики періодичних видань, торгові каталоги. Друга група (друга колонка праворуч) – «al-makānu» або «територіальне розташування». За територіальним розташуванням бібліографії поділяються на: міжнародні, регіональні, вітчизняні, місцеві. Третя група (третя колонка праворуч) – «al-zamānu» – «хронологічний аспект». До групи «al-zamānu» включено: ретроспективні та поточні бібліографії. Четверта група (третя колонка ліворуч) – «al-majālu l-mawḏu:‘ī» – «предметні рубрики бібліографічних видань»: загальні та тематичні (спеціалізовані) бібліографії. П’ята група (друга колонка ліворуч) – «al-mu‘ālaḡatu» – «структурна, аналітична складова». Складається зі змішаних, критичних, описових, реферативних, історичних бібліографій. І, відповідно, шоста група (перша колонка ліворуч) – «anwā‘u uḡrā» – «інші види», складається з бібліографій окремого автора, видань однією мовою, бібліографій окремих зібрань або колекцій.

Національні бібліотеки країн Близького Сходу приймають як ОП різні матеріали (див. Схему 6) [311, с. 22]. Згідно з класифікацією, всі джерела інформації поділяються на документальні та недокументальні. Документальні поділяються на первинні, вторинні та третинні. Недокументальні поділяються на

офіційні та персональні. До документальних джерел першої групи (на схемі перша колонка праворуч) відносяться: періодичні видання, науково-дослідні звіти, офіційні (державні) видання, стандарти, комерційні інтелектуальні матеріали, дисертації, неопубліковані матеріали, автобіографії (мемуари), хроніки та кореспонденція (листування), особисті інтерв'ю.

До документальних джерел другої групи відносять (на схемі друга колонка праворуч): бібліографії, книжкові покажчики, реферативні наукові огляди, огляди бібліографічної інформації, довідники, повні зібрання творів, підручники, путівники (довідники). Відповідно, до документальних джерел третьої групи відносять (на схемі третя колонка справа): бібліографії бібліографій, покажчики інтелектуальної продукції, електронні покажчики.

Схема 6. Класифікація джерел інформації

الشكل رقم (1) التقسيم النوعي حسب المضمون لمصادر المعلومات

Серед недокументальних офіційних джерел інформації (на схемі друга колонка ліворуч): інформаційні апарати державних установ (спеціальні каталоги та картотеки державних установ), дослідних центрів, наукових та фахових асоціацій, промислових організацій, університетів, інститутів, консультаційних організацій або компаній.

Серед недокументальних персональних джерел інформації (на схемі перша колонка ліворуч): переговори, дискусії, конференції.

Національні бібліотеки депонують тільки документальні джерела інформації. Слід звернути увагу на те, що в різних арабських країнах є свої особливості у відборі видів видань на депонування. Наприклад, в Єгипті, з 1950-х років основний акцент робився на збереження книг та періодичних видань. Закон Єгипту № 354 від 1954 р. «Про видання Закону щодо захисту авторських прав» юридично закріпив завдання провідних бібліотечних та інформаційних фахівців Єгипту щодо збереження значного більшого переліку книжкової спадщини. В цей час значна увага приділялася збереженню видань, пов'язаних з торгівельною діяльністю, державних та урядових документів, підручників і т. д. Закон № 354 виокремлював від загального потоку депонування музичні записи, кінематографічні стрічки та програмне забезпечення. Зокрема, передбачалося відправлення автором десяти примірників літературних або наукових творів до Національної бібліотеки Єгипту для зберігання; другий пункт – відправлення автором п'яти примірників музичних записів або кінематографічних стрічок до Бібліотеки з мистецтва Єгипту та ін.

З 1975 р. акцент зміщується у напрямі повноцінного опрацювання іноземних видань.

З 2000 р. активізуються процеси пов'язані зі збереженням усної національної спадщини, зокрема фольклору. У Законі Єгипту № 82 від 2002 р. «Стосовно Закону про права інтелектуальної власності» національний фольклор країни тлумачиться як елемент національної культурної спадщини. В статтях 138 та 142 цього ж закону передбачають обов'язкове зберігання усіх видів фольклорної діяльності, крім того, фольклор визнано публічним надбанням.

Важливим регулюванням особливостей системи ОП Єгипту є видання Декрету Прем'єр міністра № 497 від 2005 р. «Про видання виконавчих регулювань (поправок) до Книги Третьої Закону Єгипту № 82 від 2002 р. «Про видання Закону про права інтелектуальної власності». Зокрема, в Декреті приділяється увага збереженню записів теле- та радіомовлення та збереженню програмного забезпечення.

Низка особливостей щодо регулювання диференціації видань, що надходять як ОП, і тих, що не підлягають депонуванню, наявна і в Алжирі. З 1956 р., з'являються перші інструкції щодо збереження книжкової національної спадщини. У 1964 р. Національна бібліотека Алжиру починає зберігати книги та періодику. Відповідно до Указу Міністерства зв'язку та культури Алжиру № 96–16 від (16 Сафару 1417 р. Хіджри) 2 липня 1996 р. [258] всі статті закону можна поділити на 6 категорій: цілі та сфера використання Указу (Закону) (статті від 1 до 6), матеріали, що підпадають під депонування, як обов'язковий примірник (стаття 7), матеріали, що не підпадають під депонування як обов'язковий примірник (стаття 8), сторона, що відповідає за здачу на депонування (стаття 9), організації, що мають право отримувати обов'язкові примірники видань (статті 10–11), організаційні положення та кримінальні процедури (статті 12–15).

В Алжирі основна увага приділяється депонуванню друкованих документів, аудіо-, відео- та аудіовізуальних матеріалів, фотографій (зображень), комп'ютерних програм усіх видів, баз даних та інших інтелектуальних матеріалів, незважаючи на техніку виробництва, друк, способи поширення. Відповідальні особи можуть здавати на депонування: друковані матеріали (*al-waṭā'iq al-maṭbu'at*), аудіовізуальні матеріали (*al-waṭā'iq ṣṣam'īyat al-baṣariyat*), фотографії (*al-waṭā'iq ttaṣwiriyyat*), комп'ютерні програми (*barāmaju l-ḥāsu:b*). До видань, що приймаються на зберігання до Національної бібліотеки Алжиру, належать: книги, журнали, брошури, дисертації, кінематографічні та телевізійні сценарії (за винятком театральних п'єс), географічні мапи, марки, поштові листівки, музичні партитури і т. д.

Типо-видові диференціації ОП юридично сформульовані і в Тунісі. Част. 1 ст. 2 Закону № 32 від 28 квітня 1975 р. «Про видання Кодексу преси» складається з двох важливих підпунктів. В першому підпункті зазначається, які традиційні видання підпадають під депонування як обов'язковий примірник видань. Сюди включено книги, періодичні видання (журнали) та неперіодичні, естампи, марки, гравюри, поштові листівки з марками, афіші (плакати), географічні карти, бюлетені, щорічники, календарі. Другий підпункт стосується депонованих матеріалів на нетрадиційних носіях: музичних записів, аудіо- та відеозаписів, фотографій, безоплатного та платного програмного забезпечення та його нових версій (перевидань).

У част. 1 ст. 3 Закону № 32 визначено, що депонуванню як обов'язковий примірник не підлягають документи, які за своїми характеристиками не відповідають вимогам част. 1 ст. 2. Крім цього, представлено список матеріалів, які також не можуть розглядатися як обов'язковий примірник. Ця категорія ділиться на три підкатегорії: спеціальні адміністративні документи, документи міського значення та комерційна документація. До першої підкатегорії відносять моделі, формули, низку адміністративних документів, таких як рахунки-фактури, списки, квитанції, креслення, книги (журнали) для записів та ін. До другої підкатегорії відносять також матеріали малого формату, які мають міське значення (міські друковані матеріали), такі як листи, листи-запрошення та оголошення засобів масової інформації, адресні та візитні картки, умовні позначення, конверти з написами або вказаним адресатом та ін. До третьої підкатегорії, як вже було зазначено вище, відносяться комерційні друковані матеріали, такі як тарифи, інструкції, етикетки, ілюстрації товару, а також бюлетені та акцизні марки (марки фінансових зборів).

Розглянемо особливості підсистеми ОП Сирії. В цій країні депонування розуміється як «ільзам» або зобов'язання (закон). Усі видавці, автори, сирійські перекладачі повинні передавати на зберігання п'ять примірників своїх публікацій (творів) у Національну бібліотеку Аль-Асада без грошової або іншої компенсації.

До 1983 р., коли була побудована Бібліотека Аль-Асада в Дамаску, функції національної виконувала бібліотека Аз-Захірія, що має давню історію. Зараз Аз-Захірія вважається філією бібліотеки Аль-Асада і також отримує ОП друкованих видань. Книгозбірня була започаткована у 1277 р., або у 676 р. за мусульманським календарем султаном Захіром Бейбарсом аль-Бундукдарі і, відповідно, названа на його честь. Метою побудови Аз-Захірії було спорудження освітнього центру та резиденції для Захіра Бейбарса, який на той час керував Сирією. Аз-Захірія ще в епоху Османської імперії вважалася однією з найбільших книгозбірень в Сирії за сумарною кількістю та цінністю наявних рукописів та рідкісних книг. Поступово утверджується універсальний напрям розвитку фондів, і книгозбірня починає вважатися публічною бібліотекою. З 1949 р. Аз-Захірія виконувала функції національної бібліотеки, до неї надсилався один примірник усіх друкованих видань Сирії з Міністерства інформації. Зокрема, М. Я. Мухлем зазначає: «В Аз-Захирию по закону о печати № 53 от 1949 г. поступают все издания, которые выходят в стране, за исключением периодических изданий и статистических бюллетеней, подготовленных документальными центрами САР» [93, с. 64]. У Законі про друк № 53 від 1949 р. не визначена точна кількість примірників для депонування до цієї бібліотеки, тому надсилалася різна кількість. Крім того, ОП надходив не одразу до Аз-Захірії, а спочатку – до Міністерства інформації Сирії. Таким чином, відбувалися часові затримки, витрачалися зайві кошти на пересилку. У ХХІ ст. Аз-Захірія вже не орієнтується на ОП, як на одне з основних джерел комплектування, замість цього на перше місце, через історичне минуле та особливий культурний статус установи, виходять дари.

У 1983 р. національною бібліотекою стає Бібліотека Аль-Асада. Закон № 17 від 26 липня 1983 р. «Про організацію національної бібліотеки» та Комюніке Президії Ради Міністрів № 7/б/480/15 від 18.01.1984 р. регулюють функціонування системи ОП [279] [93, с. 74]. Видання направляються спочатку до Міністерства інформації для реалізації цензурного контролю. Своєрідним є механізм направлення друкованих матеріалів до Міністерства від друкарень та видавців. Видавці та друкарні надсилають до установи два примірники. Ще один примірник

ними направляється до Міністерства культури та національної орієнтації САР. Існує два основних закони, ОП бібліотеки Аз-Захірії контролює Закон про друк № 53 від 1949 р., а Національна бібліотека Аль-Асада забезпечується ОП згідно Закону № 17 від 26 липня 1983 р. (згідно закону до НБ Асада має надходити п'ять примірників кожного видання Сирії, ті ж самі умови для іноземних видань сирійців) [93, с. 72].

У Законі про друк № 53 від 1949 р. і Законі № 17 від 26 липня 1983 р. врегульовані питання надання ліцензії автору на видання книги. Закон про друк № 53 від 1949 р. регламентує направлення двох обов'язкових примірників до Міністерства інформації Сирії (цензурний контроль), ще один примірник направляється у Міністерство культури та національної орієнтації (здійснює бібліографічний облік). Міністерство інформації передає «перевірений» примірник до Аз-Захірії та Дар аль-кутуб аль-Ватанія в Халебі [135, с. 88]. Для реєстрації обов'язкового примірника в Сирії застосовується міжнародний стандартний бібліографічний опис.

Підтримка функціонування системи ОП Сирії відбувається за участю Міністерства інформації, що не надає ліцензію на видання повного накладу книги (чи іншого видання), доки не буде засвідчено, що п'ять примірників для депонування були отримані. Ця система замінює штрафи, прийняті в Алжирі та Тунісі. Депоновані примірники Національна бібліотека Сирії має право, при необхідності, зберігати не тільки в основних книгосховищах, але й надавати їх для виставок та довідкових фондів. Як і в Тунісі, де Республіканське компетентне територіальне агентство проводить моніторинг направлення видань на депонування з окремого губернаторства, в Сирії Національна бібліотека залучає територіальні культурні центри для відстеження направлення локальних видань (книг, періодики, газет). Приділяється увага і науковим дослідженням. Зокрема, Національна бібліотека Сирії імені Хафеза Асада має право зберігати один примірник кожної дисертації, яка була захищена на території країни.

Підсумовуючи сказане, ми визначаємо підсистему ОП країн Близького Сходу як комплекс зв'язків між національними бібліотеками та зовнішньо-

бібліотечними складовими (автори, друкарні, видавці та ін.). Підсистема ОП є досить розвинутою, зокрема, законами регламентовано зобов'язання сторін щодо депонування, встановлюється кількість обов'язкових примірників, напрацьована наукова та дослідна база (Ю. Абду ль-Мааті, А. Х. М. Саямат та інші), звертається увага на зарубіжний досвід (Бібліотека Конгресу, Британська бібліотека та ін.), співробітниками національних бібліотек досліджується технологія організації та доставки ОП. Серед країн близькосхідного регіону виділяються Сирія, Єгипет, Алжир та Туніс, в яких бібліотеки типу «maktabat waṭaniyyat» з'явилися з кінця XVIII – початку XIX ст. (в інших країнах – після Другої світової війни).

Підсистему ОП підтримують відповідальні міністерства, що регламентують визначення числа обов'язкових примірників, опис документів, визначають порядок їх надходження до національної бібліотеки, здійснюють цензорський та розподільчий контроль. Міністерства відіграють важливу роль і у формуванні юридичних норм щодо організації надходження обов'язкових примірників видань.

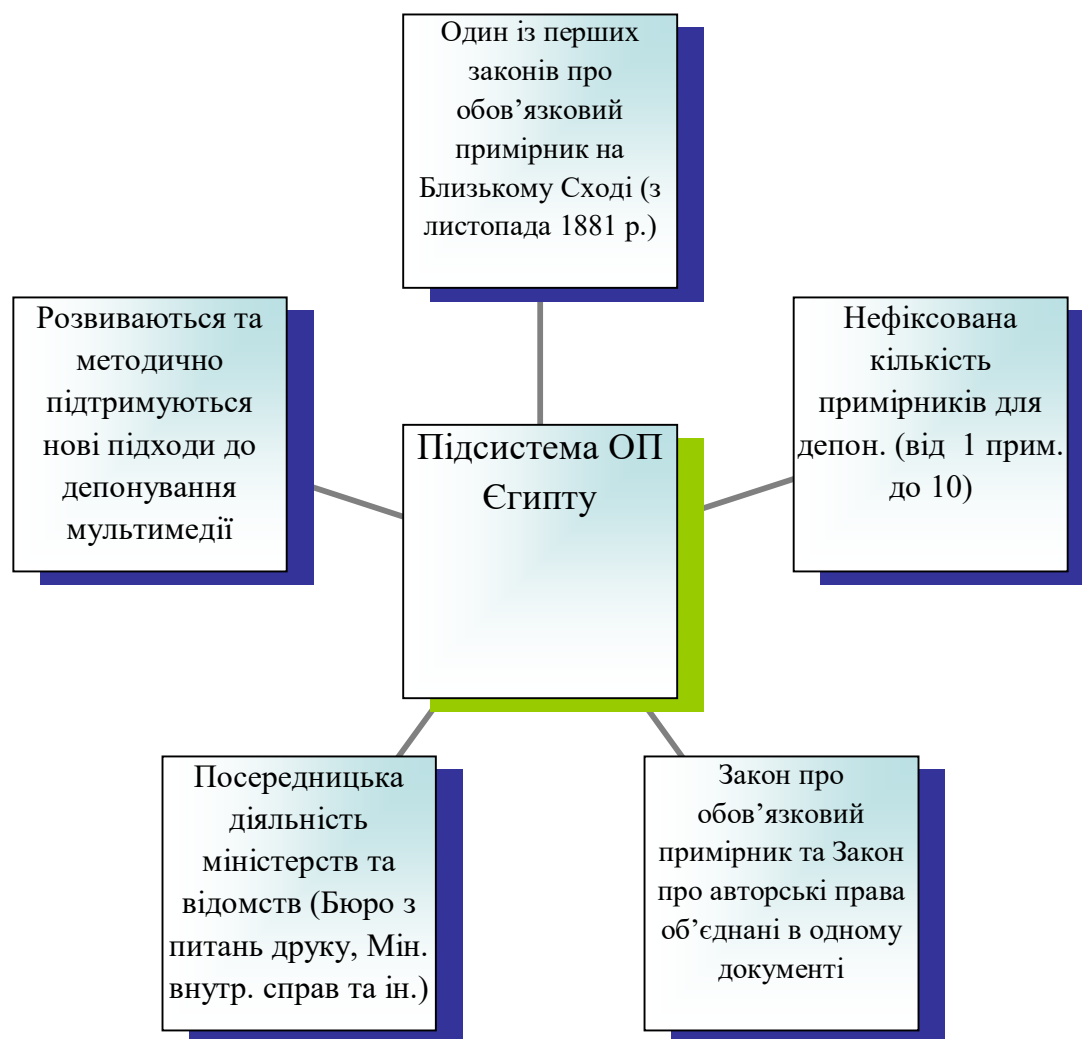
Національні бібліотеки країн Близького Сходу приймають на депонування тільки документальні джерела інформації (в тому числі аудіовізуальні документи, кінодокументи та ін.) Зокрема, періодичні видання, науково-дослідні звіти, офіційні (державні) видання, стандарти, комерційні інтелектуальні матеріали, дисертації, неопубліковані матеріали, автобіографії (мемуари), хроніки та кореспонденцію, інтерв'ю, бібліографії, книжкові покажчики, реферативні наукові огляди, огляди бібліографічної інформації, довідники, повні зібрання творів та ін.

У національних бібліотеках формуються спеціальні центри або підрозділи, що відповідають за реєстрацію та подальше збереження депонованих матеріалів. Наприклад, у Національній бібліотеці Сирії Аль-Асада Відділ забезпечення літературою та депонування документів (зокрема Секція обов'язкового примірника) вирішує питання реєстрації та моніторингу видань, що надійшли як ОП.

Підсистема ОП Єгипту еволюційно продовжує розвиватися з 1881 р. Порівняно з Сирією, Алжиром та Тунісом її риси відзначаються комплексною складною структурою та тісними зв'язками з Бібліографічним центром Єгипту.

Досліджено, що посередницька функція міністерств та інших державних установ у функціональній залежності «ОП – національна бібліотека» історично проявилася в Єгипті ще за часів існування Хедівської бібліотеки в Каїрі (1881). Саме Міністерство внутрішніх справ та Бюро з питань друку Єгипту сформували цензорську «мережу», що до 1954 р. визначала роль Національної бібліотеки лише як другорядну, зберігаючу та меморіальну. Хоча підсистема працювала і була підкріплена різними нормативно-правовими актами (Закон про ОП з листопада 1881 р., Декрет № 20 від 1936 р. та ін.), своєчасне доставляння обов'язкових примірників було налагоджене тільки після 1954 р. Результатом цього стає стабілізація надходжень, формування обмінного фонду, а з 1959 р. Національна бібліотека Єгипту започатковує власний міжнародний книгообмін. Подальший еволюційний напрям розвитку підсистеми – поява Закону Єгипту № 82 від 2002 р. «Стосовно Закону про права інтелектуальної власності» відзначає нові віхи в історії бібліотечної справи Єгипту. Автори зобов'язані передавати в Національну бібліотеку від одного до десяти примірників. З 1987 р., коли Національній бібліотеці Єгипту було надано нове приміщення, організовано Відділ обов'язкового примірника, у складі Бібліотечної ради сформовані комісії з підтримки процесів депонування матеріалів. На схемі 7 представлено загальну характеристику підсистеми ОП Єгипту:

Схема 7. Загальна характеристика підсистеми ОП Єгипту.

Серед чотирьох країн підсистема ОП Алжиру, головним чином, формувалася на основі принципів збереження книжкової національної спадщини. Зверталася увага на відбір інформації з патріотики, зокрема, на збір книжкових та періодичних видань, їх захист та збереження. В Указі Міністерства зв'язку та культури Алжиру № 96–16 від 2 липня 1996 р. чітко виокремлюються типологічна складова підсистеми ОП. Цим документом визначені матеріали, які депонуються як обов'язковий примірник, виокремлено документи, які обов'язковим примірником не вважаються. Серед інформаційної інфраструктури Алжиру системно виділені фізичні та юридичні особи, які є відповідальними за здавання документів на депонування. Фізичні та юридичні особи поділені на такі категорії: видавці, автори, друкарні, поширювачі друкованих та аудіовізуальних документів, виробники програмного забезпечення. Для кожної категорії визначена відповідна

кількість примірників, що депонується ними як ОП. Започаткована підсистема контролю, моніторингу та відповідальності за виконання положень Указу (попередження, штрафи). Загальна характеристика підсистеми ОП Алжиру представлена на Схемі 8.

Схема 8. Загальна характеристика підсистеми ОП Алжиру.

Підсистема ОП Тунісу еволюційно формувалася з положень законів, що забезпечували контроль за функціонуванням преси та книжкової торгівлі. Тому і Закон № 32 від 28 квітня 1975 р. «Про видання Кодексу преси» зберіг у своїй назві залишки іншої інформаційної підсистеми. У Тунісі ОП і його теоретична база

знаходяться на «перехідному етапі» руху від концепцій видавничої справи та преси до функціонального розуміння обов'язкового примірника як окремої складової національного бібліотечно-інформаційного простору. Це означає, що всі особливості депонування на початкових етапах розробки та планування корелювали із теоретичними аспектами діяльності прес-служб, видавництв, друкарень, фірм з продажу книг. Відповідно, і сам підхід у своїй кінцевій реалізації є «змішаним». Бібліотечні погляди на збереження національної книжкової спадщини тут існують поряд з виокремленням спеціальних адміністративних документів, документів «міського значення» або локального значення, комерційної документації від матеріалів, що мають безпосередню цінність для підсистеми ОП. У 2015 р. прийнято доповнення до закону, що регулює функціонування обов'язкового примірника. Загальна характеристика підсистеми ОП Тунісу представлена на Схемі 9:

Схема 9. Загальна характеристика підсистеми ОП Тунісу.

Підсистема ОП Сирії історично формувалася під впливом освітніх перетворень часів Захіра Бейбарса та Османської імперії. У сучасному бібліотечно-інформаційному просторі асоційована з діяльністю Міністерства інформації Сирії і Міністерства культури та національної орієнтації, що є безпосередніми учасниками низки технологічних процесів. Функціонування ОП Сирії за деякими ознаками схоже на підсистему ОП Тунісу, зокрема це стосується чинника особливого контролю міністерств (у т. ч. цензурного) та залучення до звірки і контролю за депонуванням моніторингових центрів локального значення. Крім того, бібліотечні та інформаційні складові поєднані з ліцензуванням на видання книги. Як було зазначено вище, ліцензія не видається, якщо Міністерство інформації не зафіксувало надходження п'яти примірників ОП. Ускладнена додатковими завданнями та функціональними зв'язками підсистема ОП є традиційною для арабських країн «перехідного еволюційного періоду», де цензурний контроль упродовж останніх десятиліть поступається концепціям збереження національного книжкового надбання, утвердженню основних чинників свободи доступу до інформації. Загальна характеристика підсистеми ОП Сирії представлена на Схемі 10:

Схема 10. Загальна характеристика підсистеми ОП Сирії

Підсистема ОП країн Близького Сходу визначається як комплекс зв'язків між національними бібліотеками та зовнішньо-бібліотечними складовими (автори, друкарні, видавці і т. д.). Серед країн Близького Сходу виділяються Алжир і Туніс, де детально відпрацьоване законодавство для підтримки підсистеми обов'язкового примірника. Ця законодавча база є важливою складовою бібліотечної та інформаційної інфраструктури. Її комплексна законодавча та наукова організація сприяє збереженню національної культурної книжкової спадщини, гарантує дотримання авторського права, консолідує матеріали для розвитку фондів та внутрішніх бібліотечних ресурсів.

Висновок. Було представлено та охарактеризовано підсистеми ОП чотирьох арабських країн (Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу). Серед спільних рис слід відзначити: в усіх країнах наявна теоретична база та наукові монографії, присвячені ОП; важливими для еволюції підсистем ОП стали офіційні закони, що підтримують їх функціонування; підсистеми обов'язкового примірника Тунісу та Єгипту формувалися під впливом законів про пресу; основні законодавчі зміни підсистем ОП (Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу) були зареєстровані у 1881–1996 рр.); Сирія (здобула незалежність у 1946 р.), Алжир (здобув незалежність у 1962 р.)

та Туніс (здобув незалежність у 1956 р.) змогли повноцінно реалізовувати депонування тільки після Другої світової війни; відзначена присутність у підсистемах посередницьких організацій, що виконують функції моніторингу надходження ОП (в Єгипті – Бюро з питань друку (до 1936 р.), в Тунісі – республіканські компетентні територіальні агентства, в Сирії – арабські культурні центри); підсистеми ОП Єгипту, Алжиру та Тунісу залежать від діяльності відповідальних міністерств; в Алжирі і Тунісі встановлені штрафи за несвоєчасну доставку обов’язкового примірника; в Єгипті і Тунісі особлива увага звертається на збереження ОП книжкових видань та періодики; в Сирії, Єгипті, Алжирі та Тунісі підсистема ОП розуміється як комплекс зв’язків між національними бібліотеками та зовнішньобібліотечними складовими. Серед відмінних рис: із чотирьох країн найбільш розвиненою підсистемою обов’язкового примірника є ОП Єгипту (з 1881 р.); закони про обов’язковий примірник під впливом історичних обставин з’являються в різний час: Єгипет – 1881 р., Алжир – 1996 р., Сирія – 1949 р., Туніс – 1975 р.; найскладніша еволюція закону про ОП досліджена в Єгипті, закони про ОП Алжиру та Тунісу принципових змін не зазнали; на відміну від Єгипту, Алжиру та Тунісу в Сирії зареєстровано два закони про обов’язковий примірник; на відміну від Сирії та Тунісу в Єгипті та Алжирі не зареєстровано компетентних територіальних агентств, які відслідковують депонування на регіональному рівні; мінімальна кількість примірників для депонування наявна в Єгипті – один прим., максимальна в Тунісі – 20 прим. періодичних видань; серед чотирьох країн найбільш розвиненою є підсистема ОП Єгипту, найскладніша ситуація в Сирії, де іде війна з Ісламською Державою (ІДІЛ); на відміну від Єгипту, Алжиру та Тунісу закон про ОП Сирії пов’язаний з наданням ліцензії на видання повного накладу друкованого видання; з чотирьох вищезазначених країн тільки в Єгипті визначена нефіксована кількість примірників для депонування (від одного до десяти прим.); закон про обов’язковий примірник та закон про авторські права в Єгипті об’єднані в одному документі (в Сирії, Алжирі та Тунісі таких особливостей не зареєстровано).

2.3. Закупівля та передплата в арабських бібліотеках

Термін «širā'un» (купівля) походить від дієслова «šarāā», що має значення «купувати». Похідні дієслова є досить вживаними, наприклад, «šārin» або «muštarin» – покупець, «muštarajāt» – закупівля, закупівлі. Однак, найуживанішим терміном в арабському бібліотекознавстві є «širā'un», що досить тісно пов'язується з терміном «ṭalab» – замовлення. Історично «širā'un» з'явився найпізніше, тобто після дарів (hadājā) та обміну (tabādul). Це можна пояснити різними концепціями. За часів праведних халіфів був осмислений та утверджений звичай «дарування» до бібліотек мечетей та медресе (дари тісно пов'язувалися з концептами закяту⁹ та садака¹⁰). Потреба в розподіленні дарів (наприклад Коранів та тафсирів) спричинила пошуки найкоротших та найбезпечніших шляхів передачі рукописів. Еволюції джерел наповнення бібліотек сприяли також і географічні відкриття. Наприклад, за часів арабського географа Аль-Ідрісі мандрівники обмінювалися відомостями про населені пункти, річки, відстані, час, який потрібен для їх подолання. Інколи вони обмінювалися картами і рукописами, саме це могло стати прообразом для впровадження в арабських бібліотеках книгообміну. І, нарешті, за відомості окрім бартеру могли доплачувати певну грошову компенсацію. Таким чином, з'явилась закупівля. Оскільки не існувало централізованого механізму повідомлення про нові рукописні книги, цінувалися культурологічні, літературні та торгівельні каталоги (fihrist). Одним із зразків фіхрісту є «Kitāb al-Fihrist» Ан-Надіма.

Купівля книг продовжує розвиватися в арабському світі і нині. Наприклад, Національна бібліотека Сирії Аз-Захірія комплектується з таких трьох основних джерел: купівля, дари, культурний обмін. Національна бібліотека Сирії Аль-Асада має чотири джерела комплектування: купівля, ОП, книгообмін та дари. Александрійська бібліотека Єгипту ще до офіційного відкриття у 2002 р. здійснювала закупівлі літератури, причому лєвова частка закупівель

⁹ Обов'язкове пожертвування (податок) на користь бідних, яке мусульманин виплачує раз на рік.

¹⁰ Роздавання добровільної милостині.

спонсорувалася ЮНЕСКО. Таким чином, «širā'un» залишається стратегічним джерелом комплектування фондів для арабських бібліотек.

Закупівля книг та передплата періодики арабськими бібліотеками є важливою складовою формування та комплектування фондів. А. Х. М. Саямат [295, с. 255] характеризує купівлю та передплату (al-ištirāk) з точки зору особливого місця книги в економічній інфраструктурі. Тобто, за аналогією товару, що купується та продається, дослідник запропонував перехід від «книжкового товару» до «бібліотечного матеріалу», що пояснює низку важливих системних відношень. Основною причиною продовження еволюції закупівлі та передплати є постійна потреба будь-якої бібліотеки в різноманітних бібліотечних матеріалах. Системно ці джерела комплектування можна представити через «ijrāāt» або процедури, яких А. Х. М. Саямат виділяє дві: «ijrāātu l-iḥtīār» – процеси відбору та «ijrāātu ṭṭalab» – процеси замовлення.

І. Х. Абу Хайр [252] виділив основні аспекти закупівлі: виокремлення основного постачальника (фірма, видавець, посередник), визначення типу бібліотеки, визначення особливостей читацького складу, визначення розміру бюджету. Дослідник наголосив, що у ХХІ ст. передплата та закупівля еволюціонували за двома основними критеріями: з появою електронних джерел інформації придбання поступово змінюється на надання доступу (до ресурсу, бази даних і т. д.), з'являються нові види інформаційних ресурсів.

Купівля та передплата можуть здійснюватися безпосередньо від видавця (min nnāšir mubāšarat), за допомогою місцевого брокера (min wasi:ṭin muḥilij) або іноземного (min wasi:ṭin ḥārijī), із книгарень (min maḥalātin baī'i l-kutub), із книжкових ярмарок (mina l-ma'ariḍa ddā'imat), за особистими пропозиціями авторів чи продавців (можуть надсилатися примірники до бібліотеки для їх вивчення бібліотекарями (tafaḥḥaṣ) та критичної рецензії (naqd)). Після критичного огляду примірників (якщо така послуга пропонується), бібліотека оплачує потрібні матеріали. Такою є загальна концепція.

Докладніше розглянемо процедуру замовлення на закупівлі. Основою є спеціальна форма або спеціальне замовлення (ṭalab ḥaṣ). Його формування

розпочинається в підрозділі комплектування, відповідальному за відбір матеріалів. В арабському бібліотекознавстві існує багато парадигм відбору, вже розглянутих нами. Слід звернути увагу також на аналітичні підходи щодо визначення відсоткових співвідношень у фондах певних тематичних рубрик [290, с. 26]:

Таблиця 2. Визначення відсоткових співвідношень у фондах певних тематичних рубрик

Тематична рубрика	Співвідношення % літератури до 100 % фонду			
	рекомендації британських бібліотек		рекомендації американських бібліотек	рекомендації індійських бібліотек
Загальні знання (ma'ārifu 'āmat)	3 %	2 %	4 %	3 %
Філософія (falsafa)	4 %	1.9 %	1 %	4 %
Релігія (dī:n)	5 %	3.2 %	2 %	5 %
Соціологія, суспільні науки ('ulu:mu ijtimā' iīat)	7 %	5.5 %	9 %	15 %
Мови (al-luġāt)	4 %	1.2 %	1 %	4 %
Теоретичні науки ('ulu:mu biḥattat)	9 %	5.5 %	8 %	9 %
Прикладні науки ('ulu:mu taṭbi:qīat)	9 %	5.7 %	6 %	9 %
Образотворче мистецтво (витончені мистецтва) (funu:nu jami:lat)	7 %	7.9 %	4 %	7 %
Література (ādāb)	28 %	14.2 %	12 %	—
Художня література (qaṣ aṣ)	—	34 %	20 %	20 %
Історія (tāri:h)	8 %	—	13 %	8 %
Переклади (tarājim)	8 %	19.2 %	10 %	8 %
Географія та подорожі (juġ rāfiīat wa riḥlat)	8 %	—	10 %	8 %

Таким чином, при купівлі могли враховуватися потреби бібліотеки в тих чи інших наукових темах.

Якщо є важливими співвідношення з кількісним складом читацької аудиторії (в основному це стосується публічних бібліотек), кількість замовленої літератури може корегуватися за допомогою спеціальних таблиць¹¹ [310, с. 23]:

Таблиця 3. Співвідношення «кількість читачів – кількість літератури»

Кількість книг у фонді	Кількість книг в розрахунку на одного читача	Кількість населення
المجموع الكلي للكتب	عدد الكتب للفرد الواحد	عدد السكان
25 ألف	25 тис.	3
7 ألف		2.5
175 ألف		2
300 ألف		1.75
300 ألف		1.5
–		1
		6–10 тис.
		10–6 آلاف
		35–10 ألف
		100–35 ألف
		200–100 ألف
		200 ألف – مليون
		أكثر من مليون

Спеціальні замовлення у великих бібліотеках до 2000 р. реалізувалися шляхом проектування спеціальних моделей та схем. Спеціальні моделі в своїй завершальній стадії мали вигляд карток із формами для заповнення [310, с. 78]:

Схема 11. Картка замовлення на закупівлю арабських книг.

¹¹ Згідно тверджень М. Альяна та Ш. Халіфі.

نموذج طلب شراء كتب عربية

Для використання бібліотекою		Картка замовлення на закупівлю арабських книг		Запит на друковане видання		
لاستعمل المكتبة	رقم الطلب	طلب شراء كتب عربية	رجاء الطباعة	مكتبة الجامعة الأردنية Назва б-ки		
Наявність	Замовлення на закупівлю арабських книг		Автор			المؤلف
موجود			Назва			العنوان
Замовлення			Видавець			الناشر
طلب			Серія			السلسلة
Квитанція	Видання та рік	Місто	الأجزاء المطلوبة			
وصل	الطبعة والسنة	مكان النشر	Кількість видавань (томів)			
Піна	السعر إذا وجد	Ціна, якщо вона відома	الأجزاء المطلوبة			
السعر	الاسم	عدد النسخ	Кількість примірн.			
Джерело	Прізвище	Дата замовл.	تاريخ طلب الكتاب			
المصدر	التوقيع	أين وجدت هذا الكتاب؟				
Підпис	تاريخ طلب الكتاب					

Картка замовлення на закупівлю арабської книги умовно поділялася на декілька частин: бібліографічні та небібліографічні відомості. Бібліографічні відомості щодо потрібного документа: автор (mu'allif), назва (al-'unwān), видавець (an-nāšir), місце видання (makānu nnašr), видання (книги) (aṭ-ṭaba'at), рік видання (at-tāriḥ), джерело цих відомостей (maṣḍaru l-ma'alu:māt).

Небібліографічні відомості: ім'я і прізвище особи (ism), що замовила документ, підпис цієї особи (at-tawqī:'i), дата замовлення (at-tāriḥu ṭṭalab), назва (номер) замовлення. Традиційно, комплектування бібліотеки вимагає від відповідальних працівників відбору заповнення якомога більшої кількості запропонованих підпунктів форми (картки).

Картка-замовлення формувалася на основі інформаційних джерел. Наприклад, М. Альяйан виділяє такі складові довідкового апарату, який може бути використаний для формування замовлень щодо купівлі: офіційні листи (від видавців) (kutub rasmiyat), списки видавців (al-qawā'imu nnāširi:na), каталоги видавців (katālu:jātu nnāširi:na), бібліографії (al-bibliū:jrafiḥat muhtalifat). Більша частина відомостей переписувалася до картки-замовлення з картки замовлення бібліотечних матеріалів, яка пропонувалася на розгляд комітету (групі), що

здійснюється для запобігання дублетності. Відповідно, списки відібраних видань копіюються, і одна з копій направляється до підрозділу каталогізації. В усіх випадках для бібліографічної зв'язки використовується головний (генеральний) каталог бібліотеки (fihris raī:sī), каталог замовлень (fihrisu āwāmira ttawri:d)¹², каталог (або списки) видань, що проходять обробку (ще не включені у фонди бібліотеки) підрозділом комплектування.

Грунтовніше зупинимося на визначенні спеціального каталогу замовлень. Замовлення на постачання (āwāmīru ttawri:d) як термін досить близьке за значенням до англійського терміна order file. Картки цього довідкового бібліотечного апарату (використовувались в бібліотеках арабських країн приб. до 2000 р.), насамперед, містять інформацію про документи (інформаційні джерела), які були надіслані за замовленнями. Традиційним для багатьох арабських бібліотек є алфавітний порядок розстановки (at-tarti:bu l-hijā'ī).

Здійснюється закупівля не тільки книжкових, але й періодичних, продовжуваних видань. Низка книжкових видань об'єднуються в серії, що також сприяє ускладненню каталожної інформації. Зазвичай, видання, що надходять до бібліотеки не одразу, а упродовж певного періоду часу (передплата на періодику здійснюється роками), реєструються в окремих каталогах комплектування [303, с. 97] (у тому числі – в електронних).

Нові матеріали, що надходять до бібліотеки за джерелом «купівля», реєструються бібліографічно у каталозі замовлень (на закупівлі), або використовується «каталог постійних замовлень» (at-tawri:du l-mustamir) (записи (картки), що знаходяться у ньому мають спеціальну назву «запис постійного замовлення на видання» (паралель з американським терміном standing order record).

Бібліографічний пошук або бібліографічне дослідження (al-baḥṭu l-bibliū:jrafī) – важливий пункт процесу. Він виконується для визначення достовірності існуючої інформації про те чи інше видання.

¹² Каталог карток-замовлень.

Окрім бібліографічної збірки та бібліографічного пошуку значний вплив на закупівлі визначає бюджет (*al-mi:zānīyat*). Основною тенденцією стає зменшення витрат бюджету на скільки це можливо. Однак, такий напрям розвитку може бути реалізований тільки опираючись на такі джерела комплектування, як книгообмін та дари.

В арабському бібліотекознавстві визначена низка чинників, що допомагають зорієнтуватися в ситуаціях, коли закупівля є найкращим варіантом для комплектування бібліотеки [303, с. 98]. Найголовнішим із них є оперативність. Найвищий ступінь оперативності визначений для навчальних (університетських) та наукових бібліотек. Таким чином, може плануватися або прогнозуватися надходження тих чи інших документів. Якщо надходження є неоперативним, може застосовуватися купівля. На швидкість виконання замовлень впливають терміни доставки документів. Наприклад, у Бібліотеці Александріні (Єгипет) максимальними часовими лімітами для доставки арабської літератури (з Єгипту) є 45 днів, для іноземних публікацій – 60 днів.

Важливим чинником є розмір знижки (*miqdāru l-ḥasm*) для бібліотеки на закупівлю необхідних матеріалів. Значною проблемою є своєчасне виявлення варіювання цін на ту чи іншу публікацію, що дає підстави для формальної та практичної оцінки пропозиції фірми або видавця. Слід звернути увагу на рівень обслуговування (*mustawā l-ḥadamat*) торгового агента. Низка видавців або фірм пропонує додаткові послуги (складання бібліографічних списків відповідно до профілю установи, своєчасне інформування про нові надходження, надсилаються не списки, а самі книги з можливістю повернення та ін.) за помірну плату. Закупівля та додаткові послуги є важливим комплексом, який передбачає якісніший рівень комплектування фондів. Іншою вигідною пропозицією є безкоштовна поштова доставка замовлених матеріалів.

Розглянемо інші варіанти карток-замовлень на закупівлі, що використовувались в арабських бібліотеках до 2000 р. (схема 13, схема 14) [303]

Схема 13. Реєстраційна картка для видань, що бажано замовити

		Запит на закупівлю книги		طلب شراء كتاب	
رقم التصنيف	Індекс класифікації		Автор		المؤلف
					العنوان
Місце видання		مكان النشر	Видавництво		الناشر
رقم المجلد	Номер томu	Серія	السلسلة	Видання	الطبعة
				Рік	السنة
Постачальник		المورد	Ціна	القيمة	سعر القائمة
Номер замовлення		رقم الطلب	Дата квитанції	تاريخ الاستلام	تاريخ الطلب
Податок			مزاكاة من قبل	Дата замовл.	عدد النسخ
اسم المكتبة وعنوانها				Назва бібліотеки та адреса	

		طلب شراء كتاب	
رقم التصنيف	المؤلف		
	العنوان		
مكان النشر		الناشر	
رقم المجلد	السلسلة	الطبعة	السنة
المورد		القيمة	سعر القائمة
رقم الطلب	تاريخ الاستلام	تاريخ الطلب	
مزاكاة من قبل		عدد النسخ	
اسم المكتبة وعنوانها			

(نموذج ٢)

بطاقة متعددة النسخ لطلب المصادر العربية «مكرنة»

«Mawju:d» або наявність книги в бібліотеці стає важливим маркером для подальшого прийняття рішень. Якщо «mawju:d» є негативним, першим етапом для формування замовлень на закупівлю є уточнення ціни – «si'ir». Після того як ціна була точно визначена за допомогою видавничих каталогів, спеціальних списків або

листів видавців, бібліографій або іншими шляхами, вирішуються бюджетні питання (al-mi:zānīḥat). Якщо бюджет не дозволяє купити саме це видання, тоді формується список із бажаних книг (дешевших замінників видання) (sijil). Якщо обсяг «al-mi:zānīḥat» є достатнім або прийнятним для бібліотечної установи, тоді формується наказ на замовлення (āmru ṭṭalab). Комплексними є варіанти, коли бюджет бібліотеки є складовою бюджету головної установи (наприклад, Аз-Захірія має спеціальний бюджет на закупівлю книг, і він є складовою бюджету Академії арабської мови Сирії). Окремим питанням є al-mi:zānīḥat для купівлі іноземної літератури [135, с. 65].

Відправка замовлення або «īrsāl» – це відправка замовлення до уповноважених осіб видавництва, магазину, фірми, тісно пов'язана з реєстрацією замовлених книг у спеціальних картотеках (або списках) бібліотеки (sijilu l-kutubi l-maṭlu:bat). Mutāba'at – розгляд та результати замовлення. Якщо книга є у наявності, тоді відбувається переключення на підпроцес «tulkiḥ» або придбання книги.

Першим етапом «tulkiḥ» є огляд та перевірка надісланих книг (murāja'at). Процес супроводжується звіркою інформації в інвойсі та бібліографічної інформації, що наявна у виданні. Після того, як були визначені та перевірені кількісні параметри та фізичний стан видань, перевіряються якісні параметри. Головним питанням процесу є «чи відповідає книга (книги) замовленню (відповідність)»? Процес має назву «muṭābaqat». Відбувається більш детальна звірка бібліографічних відомостей (для цього можуть бути застосовані спеціальні картотеки підрозділу комплектування або відбору), перевіряється тематична специфіка, за необхідності проводиться експертна оцінка з приводу направлення видання в той чи інший фонд. Якщо книги відповідають замовленню, тоді пропонується на розгляд питання: «чи доставлені документи у повному обсязі?» (al-waṭā'iqu l-kāmilat). Якщо є зауваження, тоді оповіщується постачальник (ihṭāru l-muwarid).

Після того як були проведені всі звірки бібліографічних даних, кількісних та якісних показників, обсягів надходжень, проводиться огляд та перевірка

документів про сплату (*mustanidātu ṣṣarf*). Для бібліотеки фінансова звітність є важливим етапом контролю власного бюджету, тому правильно оформлена документація стає необхідним заходом, що забезпечує точність бухгалтерських розрахунків.

Якщо «*mustanidātu ṣṣarf*» вже є уточненим, здійснюється облік (запис) надісланих книг (*sijil*). Після сіджілю здійснюється штемпелювання (*ḥatm*) надісланих книг та періодичних видань. У випадку, коли «*mustanidātu ṣṣarf*» вже був проведений, робиться запис поточного (того, що продовжується) грошового балансу (*raṣ'id*). «*Raṣ'id*» є важливим показником для підсистеми закупівель, яка тісно пов'язана з бюджетом бібліотеки. Після проведення закупівлі чи передплати підрозділ комплектування чи підрозділ відбору має змогу з вже оновленими даними корегувати наступні замовлення.

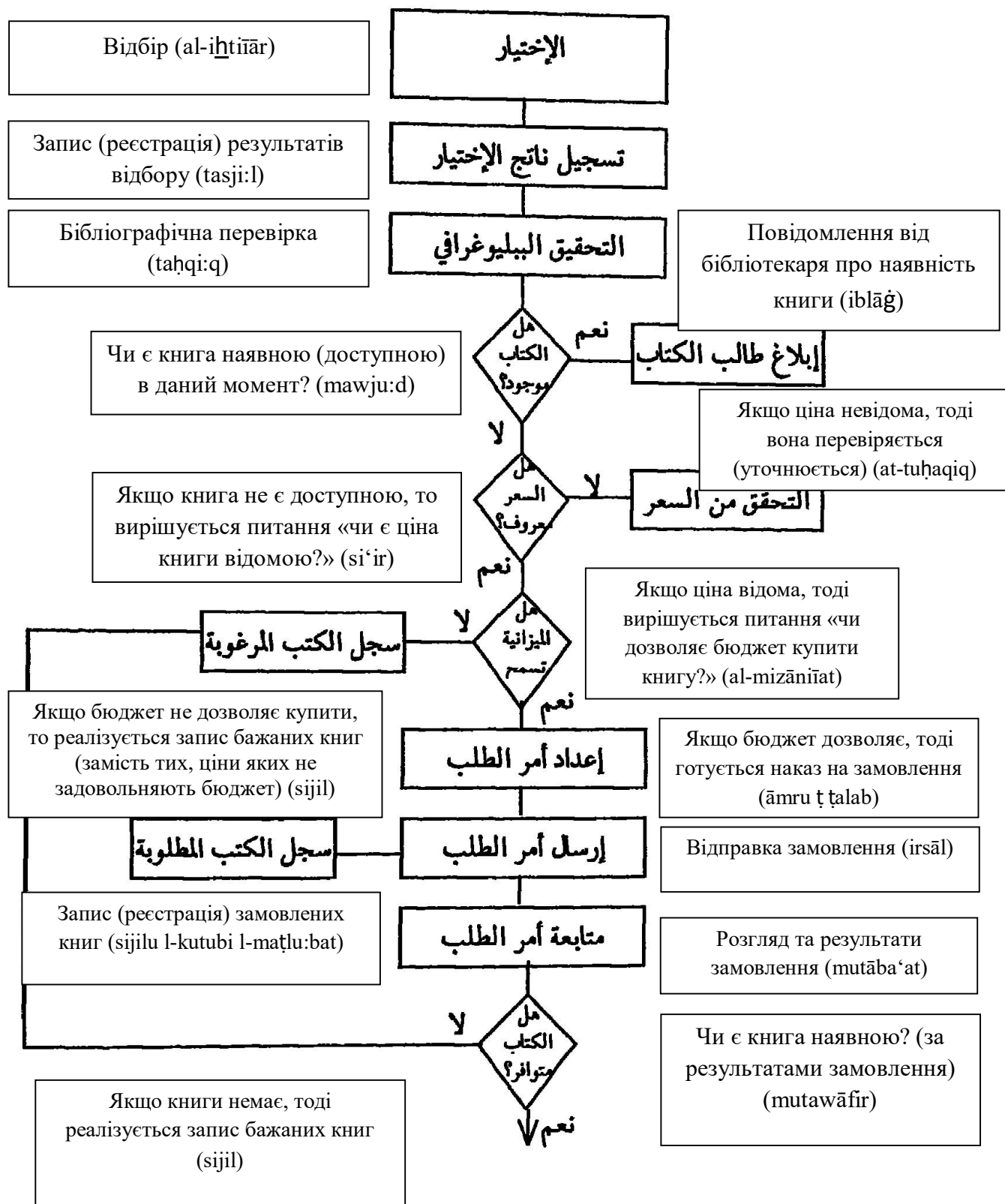
«*Ḥatm*» є останнім етапом роботи з виданнями у межах підрозділу комплектування. Підрозділ комплектування передає книги (періодику) на каталогізацію (*taḥwi:lu l-kutubi lil-fahrasat*). Подальша робота проводиться у відділі каталогізації, зокрема цим відділом здійснюється запис кількості книг, що знаходяться в опрацюванні (*kutub taḥta i'idād*). На цьому основний цикл закупівлі або передплати закінчується.

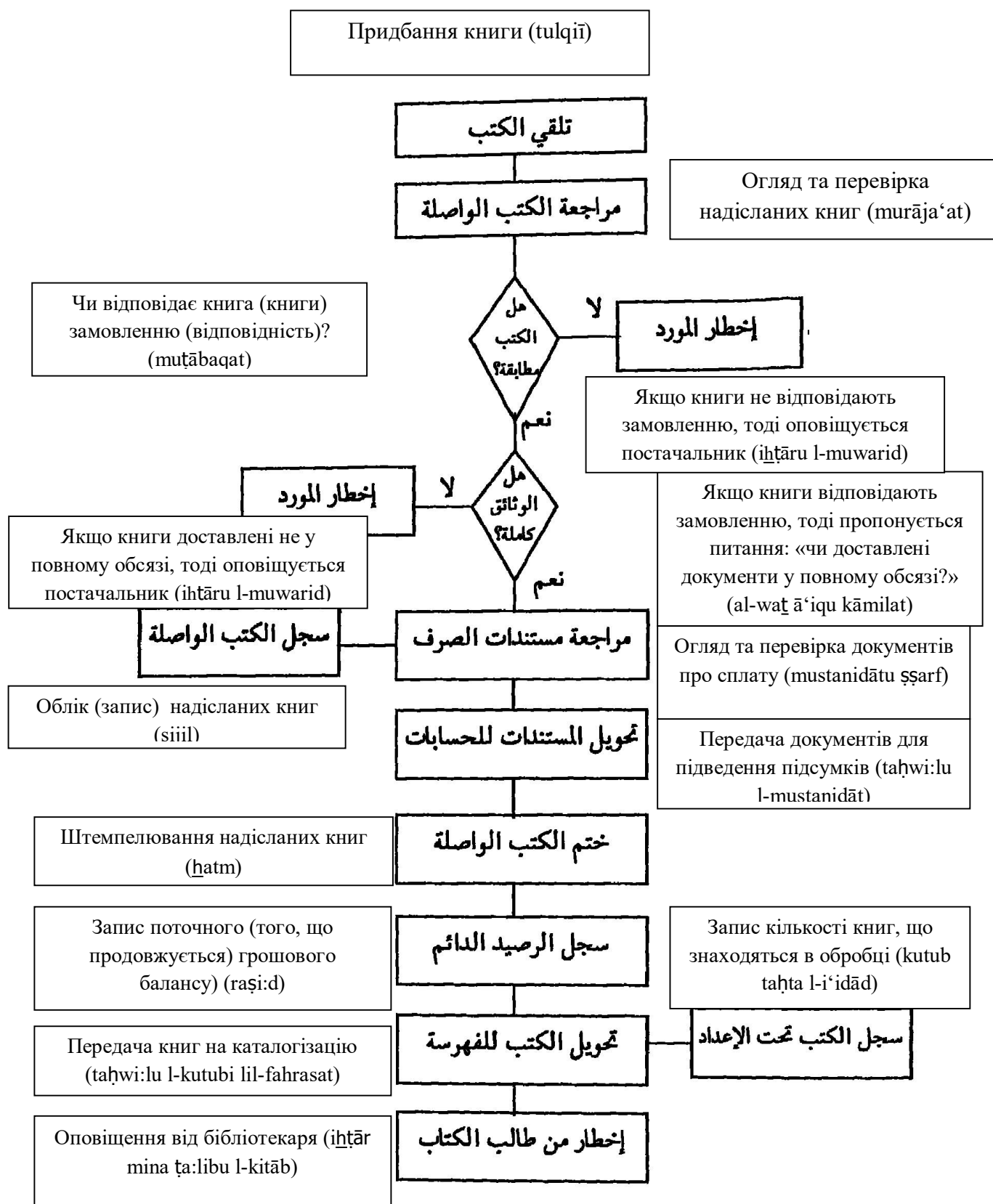
Алгоритми закупівлі дозволяють вирішувати низку завдань, пов'язаних із формулюванням еталонних результатів, корегуванням основних технологічних операцій, визначенням критеріїв оцінки придбання видання (книга відповідає / не відповідає замовленню, договір було вигідним / не вигідним з точки зору бюджету), реєстрацією часу, який потрібен для кожної із стадій відбору (бібліографічної перевірки, вирішення бюджетних питань та ін.), вивченням ознак, що свідчать про успішне виконання замовлення.

Схема 15. Послідовність процедур підсистеми закупівель

Послідовність процедур підсистеми
закупівель

تسلسلات إجراءات التزويد

Для підтримки зв'язку між наявними фондами та поточною закупівлею використовується співставлення замовлених матеріалів з основними предметними

рубриками, що є прийнятними в бібліотеці. Система предметних рубрик бібліотеки Аз-Захірії (Сирія) представлена в таблиці 4 [341].

Таблиця 4. Система предметних рубрик бібліотеки Аз-Захірії

Наукові дисципліни пов'язані з ісламською релігією	12–1
Неісламські релігії	13
Загальні науки	14
Філософія та духовність	17,16,15
Точні науки	20,19,18
Прикладні науки	24,23,22,21
Образотворче мистецтво	25
Арабське мовознавство та зарубіжне мовознавство	30,29,28,27,26
Арабська література та зарубіжна література	41–31
Історія	45–42
Переклади	46
Географія	49,48,47
Суспільні науки	52,51,50

Сучасні підрозділи комплектування арабських бібліотек здійснюють відбір матеріалів, замовлення літератури та звірку бібліографічної інформації як традиційними методами, так і через мережу Інтернет. Звичайне комплектування поступово змінюється на автоматизоване «tazwi:d ā'aliī». Основними завданнями автоматизованих систем є відпрацювання функцій автоматизованого замовлення літератури, здійснення підтримки подальших замовлень бібліотеки. Для досягнення цієї мети використовуються інтегровані до основної програми модулі (malaf – модуль, файл).

Окрім систем «tazwi:d ā'aliī» існують сучасні технологічні підходи для відбору бібліотечних матеріалів за допомогою мережі Інтернет (системи «'abra l-muwāqī'i l-internet»). Насамперед звертається увага на спеціалізовані сайти, що допомагають комплектаторам аналізувати бібліографічні дані або робити огляд цін (наприклад сайт www.allbookstores.com), шукати арабомовні або англomовні матеріали (сайти: jamalon.com; www.warqat.com; www.inkitab.me; www.raffy.ws та ін.), отримувати окрім бібліографічних також довідкові послуги (низка книжкових сайтів пропонує пошук дешевших видань, моніторинг цін більш ніж 20–30 сайтів, що пропонують книги на продаж, передбачений продаж нових і старих видань та ін.). Доцільним є також порівняння вартості та терміну доставки бібліотечних матеріалів для відділів тазвіду. І хоча не всі моніторингові сайти пропонують книги на продаж, тим не менш, вони пов'язані з окремими книжковими магазинами та видавничими центрами.

І. Х. Абу Хайр [252] запропонував оцінювати розвиток фондів бібліотек арабських країн з точки зору рівня автоматизації. Відповідно, цей рівень оцінюється за двома критеріями: система автоматизації, наявність та стан комп'ютерної мережі. Учений розглядає моніторинг залежності читацького складу від автоматизованих процесів, ступінь використання електронних ресурсів (статистика для різних категорій читачів). Тісні взаємозв'язки програм автоматизації з підсистемою читацького складу визначають можливість автоматичного моніторингу інтересів читачів, що є важливим підґрунтям для розвитку стратегії відбору, а у подальшому – закупівлі (передплати).

Підсистема закупівель у сучасних бібліотеках арабських країн підтримується інтегрованими системами автоматизації бібліотечних процесів. Наприклад, в Александріні з 2000 р. використовується система VTLS / VIRTUA [242] [243]. Програма підтримує модулі з комплектування, каталогізації, абонементів, авторитетних файлів, формує статистику та звіти за різними бібліотечними процесами. Модуль із комплектування фондів відповідає за зв'язок інформаційних масивів комплектування з електронним каталогом (OPAC), додає або видаляє замовлення на закупівлю, реєструє / оновлює інвойси (квитанції), здійснює

моніторинг бюджету та його диверсифікації, редагує відомості про видавців, формує списки видань для відбору, сортування назв за бюджетом / пріоритетом (тематика) та ін. Робота VTLS / VIRTUA координується з основними процесами підрозділу. Наприклад, якщо мова іде про відбір матеріалів зі списків видавців, тоді процес поділяється на підпроцеси. Група відповідальних осіб за відбір працює зі списками або каталогами, відповідно автоматизована частина підпроцесу – це звірка відібраних видань щодо їх відповідності науковим темам (пріоритетність замовлення) або сумі бюджету у середовищі VIRTUA. Список узгоджується з керівником Відділу бібліотечного опрацювання видань та роботи із фондом Александріни. Група, відповідальна за оформлення замовлень на закупівлі, реєструє в системі автоматизації терміни отримання матеріалів та терміни подання рекламаций. Після отримання матеріалів інформація про інвойси та вихідні дані видань також додається до VTLS / VIRTUA. Проілюструємо роботу модуля комплектування вищезгаданої системи (Ілюстрація 5, 6 і 7):

Ілюстрація 5. Форма для реєстрації видавців у VTLS / VIRTUA:

Create New Vendor - borg19 [3000]

Contact Info | Acquisitions Info | EDIFACT | Notes

Name

Primary:

Alternates:

Edit alternate:

URL:

Delete

New

Save

Order Address | Claim Address | Payment Address | Returns Address | Other Address | Default Address

Contact: Email:

Address:

City: County/parish:

State/province: Postal/zip:

Country: Telephone: Fax:

☐ Active

Delete Save Close

У формі реєстрації видавців полями для заповнення є: основна назва організації, додаткова назва установи, електронна адреса. Також заповнюються контактні дані: адреса, країна, регіон, місто, телефон та ін.

Ілюстрація 6. Формування замовлення у VTLS / VIRTUA.

Для формування замовлення треба вказати: вид замовлення (електронне / друкований лист і т. д.), валюту для розрахунку, розмір знижки (за наявності), терміни для отримання замовлення / для рекламаций / для відміни замовлення, мінімальну кількість одиниць для замовлення та ін.

Система VTLS / VIRTUA пропонує додаткові можливості для оформлення замовлень на закупівлю літератури. Зокрема, вкладка EDIFACT дозволяє формувати фінансові бібліотечні документи у стандарт EDIFACT, що використовується для впорядкування безпаперових технологій, для електронного обміну інформацією. Крім того, ця підсистема модуля з комплектування фондів дозволяє реєструвати різні наявні види доставки документів (книги надсилаються звичайною поштою, авіапоштою та ін.), відслідковувати їхню ефективність або недоліки. На Ілюстрації 7 представлені вкладки EDIFACT.

Ілюстрація 7. EDIFACT у системі VTLS / VIRTUA.

Create New Vendor - borg19 (3000)

Contact Info | Acquisitions Info | **EDIFACT** | Notes

Shipping Methods

Available shipping methods:

- Rail express
- Truck
- Road parcel express
- Air freight
- Surface air lifting
- Air express

Use shipping methods:

No method specified

EDIFACT Fields

Vendor type: EDIFACT not supported

EDIFACT user ID:

SAN: ☐

Agency:

Customer Accounts

ID	Name

ID: Name:

☐ Active

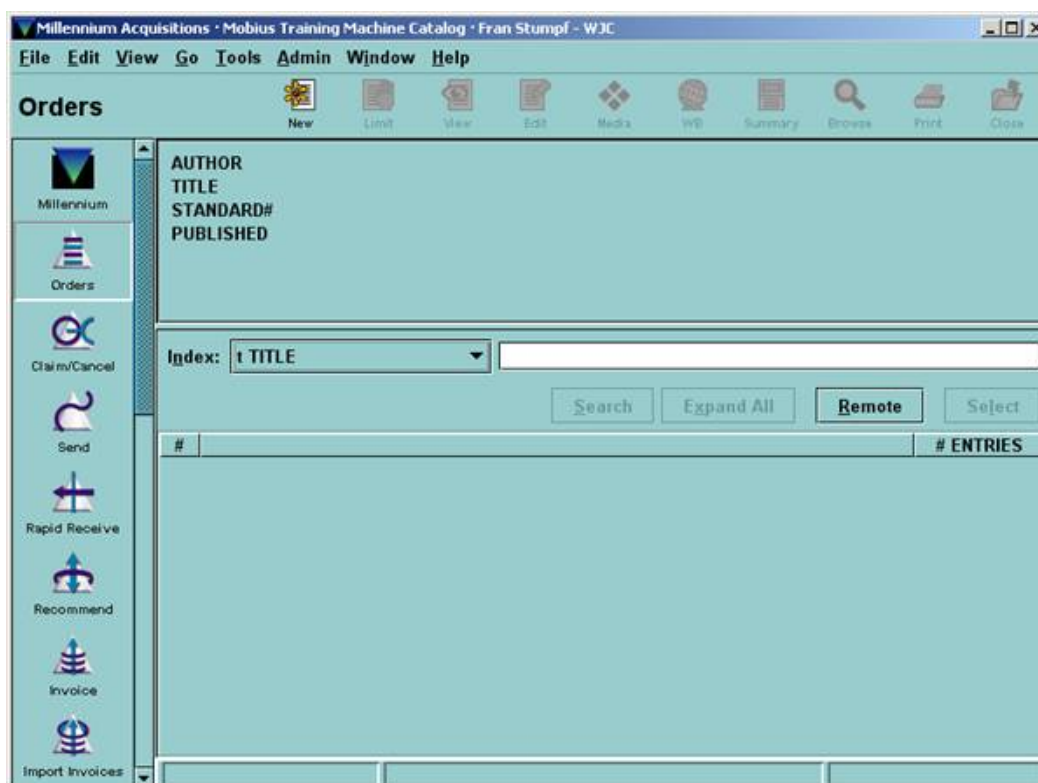
Delete Save Close

Між тим, в єгипетських книгозбірнях використовуються і інші програми автоматизації. Наприклад, Центральна бібліотека Каїрського університету застосовує систему Millennium [198, с. 31] [206, с. 207]. Як і у випадку з програмою VIRTUA в Александрії, Millennium була подарована книгозбірні Каїрського університету без спеціальних налаштувань для обробки арабських матеріалів. Це – один із чинників, чому програми не мають значного поширення в Єгипті. Розглянемо детальніше модуль комплектування системи Millennium.

Модуль комплектування фондів складається з восьми основних опцій: спеціальні вкладки Millennium (доступ до звірки в каталогах, зв'язок з іншими модулями, звіти, підтримка), замовлення, рекламація / відміна замовлення, листування, миттєва відправка (листів, повідомлень), рекомендації, інвойси (рахунки-фактури), імпорт інвойсів. Відповідно, вкладка «замовлення» пропонує

пошук назви за каталогами або введення полів «автор», «назва», «видавництво» вручну.

Ілюстрація 8. Вкладка «замовлення» у системі Millennium.

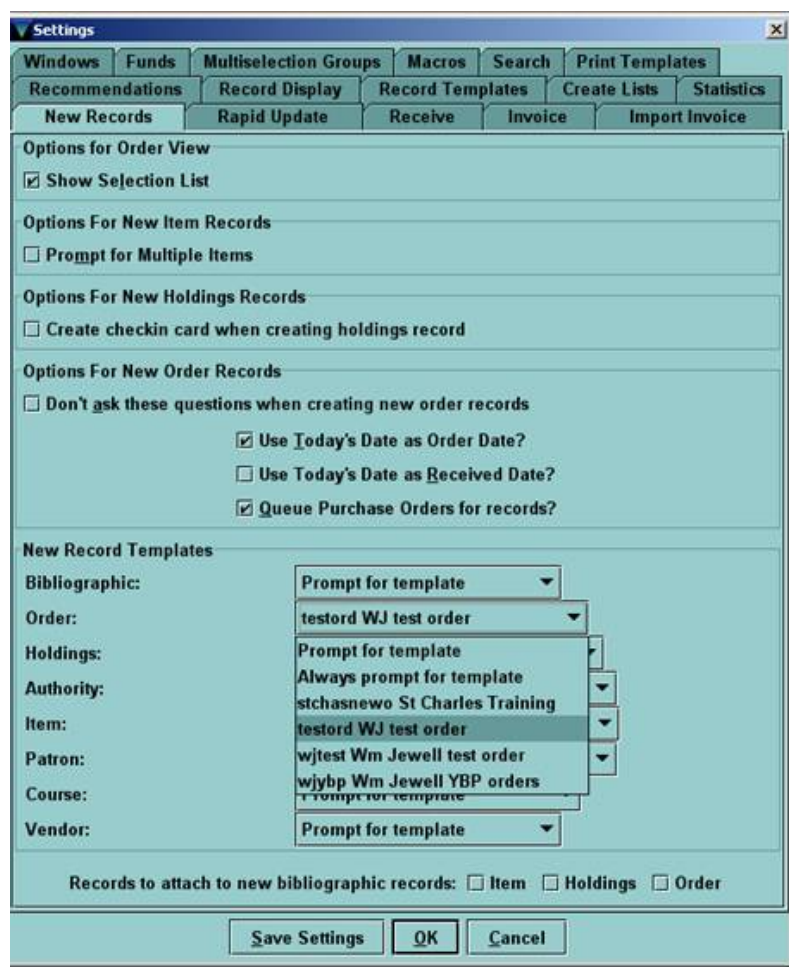

Для налаштування запису нових замовлень (або запису нової одиниці зберігання) бібліотекар використовує верхні вкладки Admin / Settings (налаштування). В меню Settings вибираємо вкладку New Records (нові записи), де заповнюються опції, пов'язані з датою, шаблонами. Крім того визначаємо поточне завдання: Options for new item records (опції для запису нової одиниці збереження) / Options for new order records (опції для запису нового замовлення)

Після налаштування користувач повертається до основного меню (Save Settings / OK). Коли введено ПІБ автора та назва книги, вибрано форму-шаблон для нового замовлення, відбувається заповнення додаткових полів. Зокрема, деталізується джерело комплектування (закупівля / передплата і т. д.), ціна, формат видання, статус замовлення (виконано / невиконано / анульовано), постачальник, мова, кількість примірників та ін. Після того, як всі потрібні відомості були збережені системою, кожному замовленню з індивідуальним шифром автоматично

призначається порядковий номер. Усі нові оформлені записи можуть бути скомпільовані у списки і, за необхідності, роздруковані.

Ілюстрація 9. Налаштування замовлення у системі Millennium.

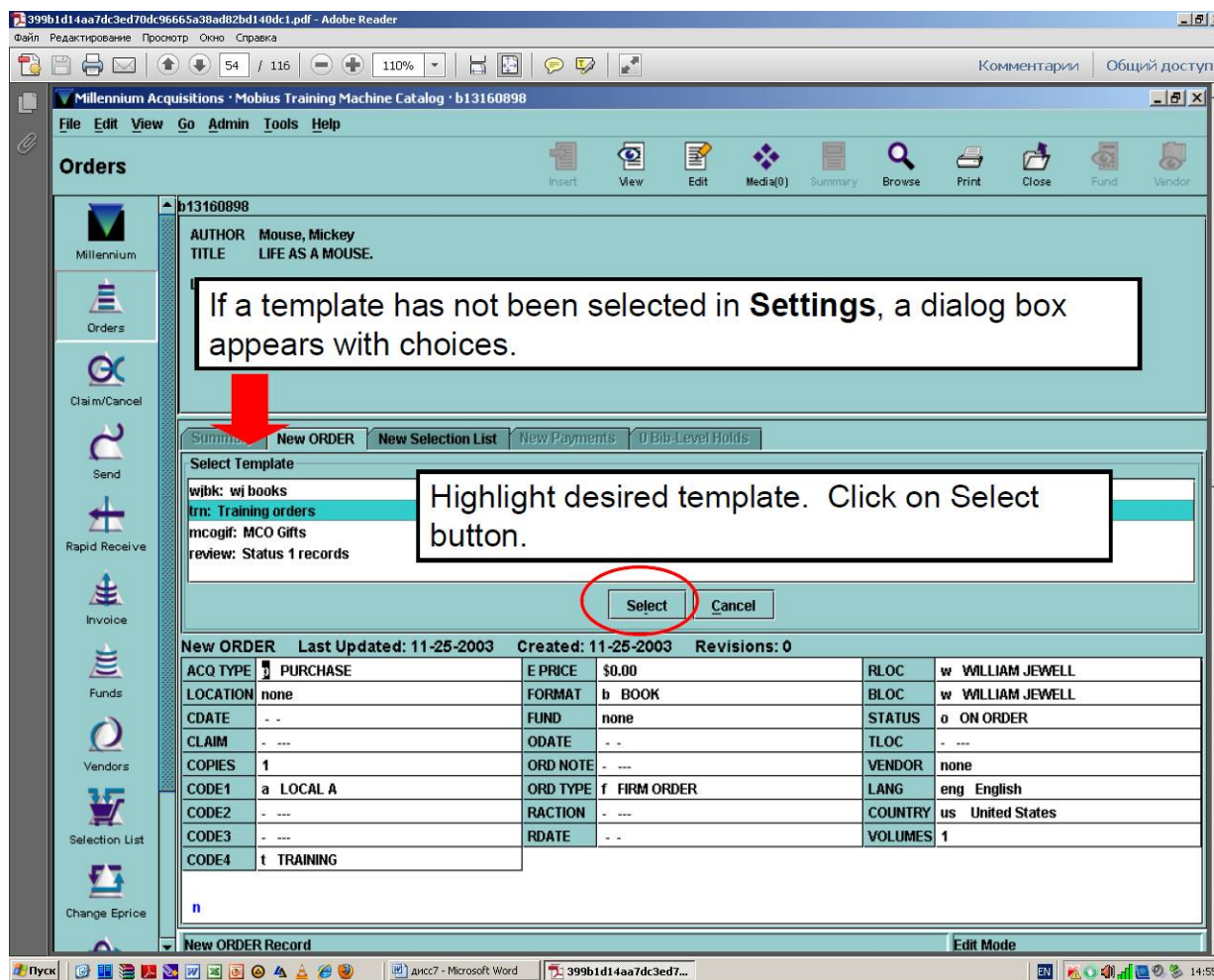
Впровадження програм автоматизації в бібліотеках арабських країн – це еволюційний процес, який продовжується і в наш час. Наприклад, в Єгипті у 1990–1995 рр. з’являються перші вітчизняні системи під керівництвом Центру з інформації та підтримки прийняття рішень¹³ [206, с. 205]. До 2006 р. в єгипетських державних бібліотеках встановлюються програми LIS 2, a-LIS, e-LIS. Масштабного поширення набули такі інтегровані бібліотечні системи як Horizon system of Dynix та Unicorn. Продаж програмного забезпечення VTLS туніською компанією BIRUNI призвів до виникнення своєрідного бібліотечного консорціуму (охоплює близько 240 бібліотек, що використовують програму VTLS)¹⁴.

¹³ Information and Decision Support Center (IDSC).

¹⁴ Click A. B., Martin J. D., Sumayya A., Jacob H. Library and information science in the Middle East and North Africa / Amanda B. Click, John D. Martin, Sumayya Ahmed, Jacob Hill. – De Gruyter Saur, 2016. – 355 p.

Ілюстрація 10. Додаткові налаштування замовлення в Millennium.

З 2010 р. Александрійська бібліотека Єгипту, зокрема, Александрійський центр мультимедії та бібліотек пропонує для книгозбірень та інформаційних центрів арабську автоматизовану систему LIBRARIAN A (версія 1.1)¹⁵ [197]. Основною вимогою до програми був її інтернаціональний вектор розвитку (версії арабською, англійською, французькою). Арабомовна версія допомагає подолати основні традиційні проблеми, пов'язані з пошуком та звіркою інформації арабською (аліф із хамзою¹⁶, аліф без хамзи¹⁷, «та марбута»¹⁸ та ін.). Тобто, автоматизовані програмні алгоритми вже підготовлені для роботи в бібліотеках близькосхідного регіону.

Ілюстрація 11. Інтерфейс та основні модулі LIBRARIAN A.

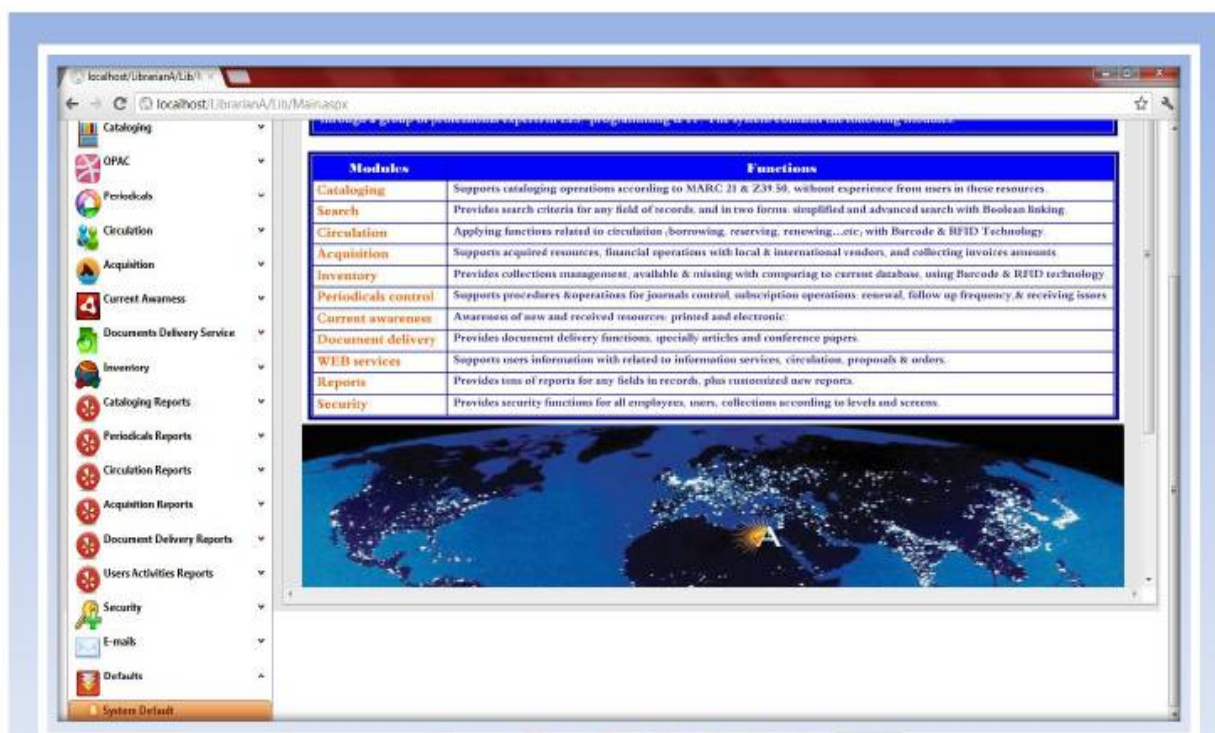
¹⁵ Розробка програми була розпочата з 2007 р.

¹⁶ Передає короткий приголосний звук з огласовкою «а», «у» або «і».

¹⁷ Пишеться, в основному, в середині слова, вказує на довгий звук «а».

¹⁸ Позаабеткова арабська літера. Має вигляд «га» з двома крапками зверху, є графічним варіантом звичайного «та».

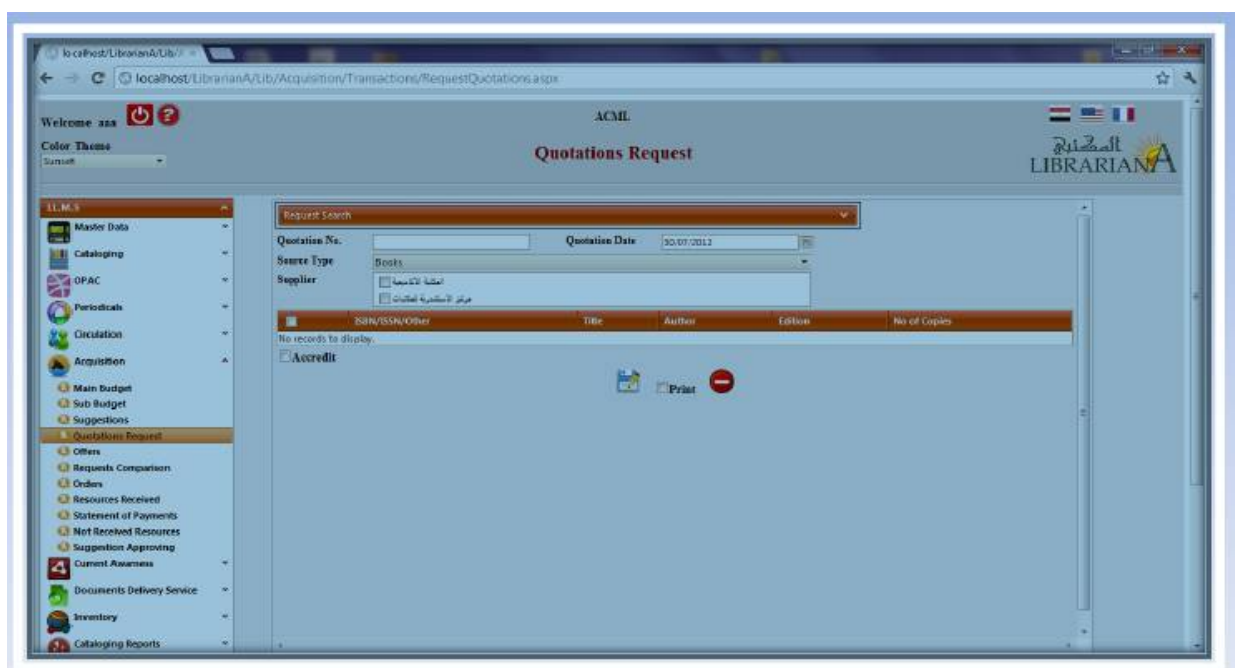

Серед основних модулів LIBRARIAN A: каталогізація, OPAC (Open Public Access Catalog), контроль періодичних видань, абонемент, комплектування фондів, нещодавно видані матеріали, звіти, підтримка електронної пошти та ін. Модуль «Комплектування фондів» (іл. 12) забезпечує автоматизацію обліку фінансових операцій з іноземними та вітчизняними видавцями (фірмами), реєструє та зберігає інвойси. Він складається з таких основних підпунктів: основний бюджет, допоміжний бюджет, пропозиції (з відбору), запит комерційних пропозицій, пропозиції (видавців), порівняння запитів, замовлення, отримані ресурси, стан оплат, ресурси, що не були отримані, перегляд пропозицій (з відбору).

Розглянемо детальніше частину модуля «запит комерційних пропозицій». Спеціальна інтегрована система Request Search (пошук запиту) допомагає здійснювати пошук за номером та датою комерційної пропозиції. Крім того, у пошукових полях є можливість пошуку за видами видань та постачальником. Відповідно, програма формує списки, за необхідності роздруковує їх.

Ілюстрація 12. Інтерфейс модуля «Комплектування фондів», підпункт «запит комерційних пропозицій».

Слід звернути увагу, що для процедур передплати періодики використовується інший модуль – «Контроль періодичних видань» (іл. 13).

Ілюстрація 13. Контроль періодичних видань:

Контроль періодичних видань підтримується спеціальною пошуковою системою. Пошук здійснюється за видами матеріалів (продовжувані, періодичні) та назвою. Розроблені опції: нова передплата, відновити передплату, квитанція, оновлення запису, видалення запису.

Станом на 2013 р. системою LIBRARIAN А в Єгипті користувалися: Бібліотека Військового технічного коледжу (Каїр), Бібліотека Вищого інституту інженерної справи та технології (Бенха), Бібліотека Американського центру культури в Александрії, Бібліотека Школи «Green Valley» (Каїр), Бібліотека Центрального агентства з мобілізації населення та статистики (Каїр), Бібліотека Сучасної академії «Ель-Мааді» [205].

М. Халіфа зазначає [206, с. 208], що на 2012 р. в Єгипті використовувалися такі автоматизовані системи: a-LIS (371 бібліотека), Local System (49), WIN/ISIS (27), Unicorn (19), Future (18), Techlib (6), Koha (4), Horizon (4), Automation (4), Weblis (3), VTLS (3), Millennium (2), Symphony (1), Mini/ISIS (1), BRS (1), ADIS (1). В Єгипті автоматизовані бібліотечні системи поділяють на 5 основних категорій: іноземні (Horizon, Unicorn, Virtua, Symphony, Millennium, ADIS, BRS, Techlib Plus, Automation, Mini/Isis, The Librarian), вітчизняні (A-LIS, E-LIS, Smart Library System), із відкритим кодом (Koha, Weblis), локальні, безкоштовні (CDS/ISIS, Win/Isis).

Закупівлі арабських матеріалів (з Єгипту, Лівану, Алжиру та ін.) для України мають як перспективи, так і низку проблем. Основним аспектом є високі тарифи на доставку матеріалів. Якщо арабська книга в середньому коштує 10–20 \$, то доставка видання зареєстрованим листом може коштувати в 2 рази більше, ніж саме видання (до 27 \$). Експрес-замовлення буде коштувати ще дорожче (American Express – до 50 \$.). Хоча фінанси можна перераховувати за допомогою зручних систем Visa/Master Card або Western Union, бібліотека буде постійно витрачати бюджет на дуже дорогі поштові послуги.

Висновки. Купівля та передплата в бібліотеках арабських країн є важливим джерелом комплектування фондів. Комплексні теоретичні напрацювання арабських учених з вивчення підсистеми закупівлі виявили актуальні системні взаємодії, висвітлили процеси відбору, бібліографічної зв'язки, обробки, первинної та вторинної каталогізації отриманих ресурсів. Арабські бібліотекознавці ґрунтовно проаналізували процес замовлення необхідних книг та періодики, окреслили структуру документації (картки-замовлення), оцінили координацію

відділу комплектування з іншими підрозділами бібліотеки щодо закупівлі, звернули увагу на ситуації, коли закупівля може бути застосована першочергово. У розділі детально розкрито поступову еволюцію підсистеми закупівель. Проаналізований процес переходу арабських комплектаторів від карток-замовлень до сучасних автоматизованих систем, що містять у своєму складі модулі комплектування фондів. Охарактеризована робота модулів закупівлі та передплати для систем VTLS / VIRTUA, Millennium, LIBRARIAN A (використовуються в бібліотеках арабських країн).

2.4. Книгообмін

Арабські науковці мають теоретичні напрацювання, що стосуються питань книгообміну. А. Х. М. Саямат термін «tabādul» (обмін) вважає тісно пов'язаним із термінами «ittifāq» та «ta'aqād» (договір, контракт) [295, с. 257]. Договір типу «tabādul» укладається між, як мінімум, двома бібліотеками (однак, договір може укладатися і між трьома і більше книгозбірнями). Джерело комплектування «книгообмін» є незамінним (на відміну від дарів) і тісно пов'язане з системою формування фондів. Його відрізняє відсутність фінансової складової у домовленостях. Основною ідеєю є розробка безвалютної стратегії, що має гарантувати отримання бібліотечних матеріалів. Арабськими вченими підкреслюється той факт, що книгообмін не можна вважати основним джерелом комплектування, хоча він і виконує важливі та актуальні для бібліотеки функції.

І. Х. Абу Хайр [252] розглянув книгообмінні програми як одне з чотирьох найважливіших джерел комплектування фондів (закупівля, книгообмін, дари, обов'язковий примірник).

Розрізняють також «tabādul ṣṣaqaḥī» – культурний обмін. Наприклад, Національна бібліотека Сирії Аз-Захірія вважає це джерело одним з основних у комплектуванні фондів (окрім закупівель та дарів). «Tabādul ṣṣaqaḥī» відрізняється від книгообміну тим, що реалізується нерегулярно, крім того не узгоджується

баланс. В окремих випадках передбачається обмін не тільки літературою, але й устаткуванням, дарами та ін.

Слід звернути увагу на досягнення обмінних домовленостей між бібліотеками одного типу (хоча можливі й інші варіанти), що пояснюється спільними рисами профілів комплектування, фондів, наукових досліджень, обслуговування та завдань книгозбірень. Пріоритетними установами серед інших вважаються книгозбірні провідних вищих навчальних закладів [295, с. 258]. Арабське бібліотекознавство розглядає використання книгообміну на місцевому, національному, місцевому регіональному (між арабськими країнами), регіональному та світовому рівнях.

Слід зауважити, що обмін та дари розглядаються сучасними арабськими теоретиками бібліотекознавства як єдина підсистема. Таким чином існують певні передумови для використання саме цих джерел комплектування фондів. Серед основних причин – неможливість отримання тих чи інших бібліотечних матеріалів шляхом купівлі, передплати, ОП. Пріоритетність документообміну з університетськими та інститутськими книгозбірнями пояснюється також тим, що дисертації (*rasā'ilu jāmi'īyat*) не видаються, а також не пропонуються на продаж. Другою причиною є бюджет (*al-mi:zānīya*), який для задоволення всіх існуючих проблем комплектування фондів бібліотеки є, як правило, недостатнім. В арабському бібліотекознавстві також виділяється такий чинник, як процедури фінансування (*ijrā'ātu ttamwi:l*).

Особлива увага арабських бібліотекознавців прикута до видів бібліотечних матеріалів, які можуть використовуватися для документообмінних цілей. Першим видом є документи, які за різних причин (головним чином, із застарілою інформацією) були вилучені з фонду (*mawādu maktabīyat mustabadat mina majmu:'ati l-maktabati*). До другого виду віднесені дублети (*nusah muqarrarat*). Третім видом є друковані (електронні) матеріали, що видані бібліотекою (*maṭbu:'ātu l-maktabati*). Якщо бібліотека є приєднаною або підпорядкованою науковим чи соціальним установам, тоді вона може використовувати для потреб книгообміну матеріали основної організації (*maṭbu:'ātu l-mu'assasati l-'ām*) (або

використовуються матеріали основної організації, які надруковані книгозбірнею). Для потреб обміну також можуть використовуватись офіційні документи країни (al- maṭbu:‘ātu rrasmiīnati lil-baladi).

Однією з основ книгообміну арабські дослідники вважають цикл технічних та організаційних процедур, що мають на меті створення належних умов для виконання книгообмінних зобов’язань. Першим етапом або процедурою є «tawfi:r» (забезпечення) або «tahīi’at» (підготовка) бібліотечних матеріалів. «Tawfi:r» складається з відбору (ihtīār), організації (tanẓī:m) (наприклад, за тематичними рубриками), обліку (ḥisāb) та виключення (рекомплектування) (istib‘ād) пошкоджених матеріалів.

Другим етапом є «al-i‘ilānu». Це повідомлення (письмове оголошення) про бажання встановити книгообмінні відносини. Головним чином, механізм «al-i‘ilānu» реалізовується шляхом зв’язку зі сторонами, які зацікавлені в обмінних домовленостях. Зокрема, під час усних, телефонних, письмових переговорів уточнюється порядок подання офіційного листа (kitāb rasmiī), що має бути підписаний та складений відповідним чином.

Після того, як зв’язки з відібраними для потенційного співробітництва бібліотеками були налагоджені, починається аналіз отриманих відповідей. Арабське бібліотекознавство трактує цей етап роботи як «istilāmu rrudu:d» – отримання відповідей (на листи). Ця робота поділяється на декілька етапів. Зокрема, першим є оцінка відповіді, другим – реалізація встановлення обмінних зв’язків з відповідними бібліотеками (тими, що є схожими за типом, профілем комплектування, обслуговуванням та ін.). Пріоритетною ознакою при цьому є визначення рівня зацікавленості бібліотеки щодо проведення книгообміну.

Коли всі відповіді від партнерів зафіксовано та проаналізовано, важливим аспектом процесу обміну виступає «i‘idādu qawā’ima» – створення обмінних списків. Зокрема, «qawā’ima» (списки) поширюються сторонам, які підтримали домовленості. Особлива увага звертається на організацію, стандартизацію та адаптацію списків для партнера. Головною умовою для розгляду списків є

«muḥādata» – перемовини для визначення, що зі списків для партнера є прийнятним, і які матеріали він бажає отримати.

Окремо виділяється етап отримання замовлень, що, відповідно, скоординовані зі списками на обмін. Цей процес має назву «istiqbālu ṭṭalabāti ttabādul» – отримання книгообмінних замовлень. Механізм цієї стадії реалізації домовленостей передбачає позитивну чи негативну відповідь на листи (повідомлення) партнерів.

Якщо подана позитивна відповідь, реалізується «i'idādu l-mawādi» – підготовка матеріалів, які були замовлені з інших бібліотек. Процес підготовки передбачає знаходження документів, після цього відбувається «tasji:l» (реєстрація) видань у спеціальних реєстраційних книгах, що мають назву «siji:lāt» [295, с. 259].

Реєстрація відносин не можлива без збереження історії проведення домовленостей або документів, що підтверджують згоду на проведення книгообміну. Таким чином, «ḥifẓu l-murāsālāt» чи збереження кореспонденції є передумовою для довготривалого аналізу міжнародного документообміну. Збереження листування тісно пов'язано з підготовкою статистики «iḥṣā' īpat». Основними завданнями цього етапу роботи є реалізація обізнаності про книгообмінну діяльність, реєстрація інформації, що надсилається або отримується від партнерів.

Подані вище процедури або етапи роботи мають проходити у зазначеній послідовності. Окрім «ijrā'āt» (процедур) для підсистеми книгообміну арабське бібліотекознавство пропонує такий термін як «asās» – принципи. «Muqābil» (схожість з українським терміном «еквівалентність») застосовується у значенні «обмін одного друкованого (електронного) матеріалу на інший» без урахування кількості видань або їх ціни. Перший принцип «muqābil» продовжує другий, що стосується бібліотечних матеріалів. Зокрема, при проведенні книгообміну, і враховуючи еквівалентність, арабські бібліотекарі не враховують точну ціну книг, періодики чи продовжуваних видань. Третій принцип – «'adadu ṣṣafaḥāt» – кількість сторінок, тобто передбачається обмін «сторінка за сторінку».

Є й інші теоретичні положення щодо обміну. Ю. Абду ль-Мааті вважає обмін між бібліотеками одним із важливих каналів для отримання «maṣādiru l-ma‘alu:māt» (джерел інформації). Термін «tabadu:l» може вживатися і в більш масштабному семантичному варіанті, на кшталт «al-muqāīḍatu» (бартер). Між тим, особливо підкреслюється відсутність зв'язку книгообміну з бюджетними (матеріальними) витратами. Однією з передумов до використання та впровадження такого джерела комплектування, як обмін є збільшення читацьких потреб (або запитів). Вирішення цього питання не можливе без залучення зовнішніх зв'язків та домовленостей, які напрацьовуються бібліотекою. Велику роль відіграють навіть не попередні зв'язки, а поточне співробітництво (ta‘āwun ġālib), яке має на меті не тільки встановлення інформаційних консультаційних каналів, але й отримання вигідних для бібліотеки пропозицій. Ю. Абду ль-Мааті констатує, що зв'язки можуть встановлюватися як на рівні внутрішніх громад (асоціацій, інформаційних центрів), так і на рівні країн (як у загальному значенні, так і на рівні схожих за типами бібліотек). Другою передумовою для книгообміну є потреба в інформуванні про нові тенденції або надходження в бібліотеках. Тобто спрацьовує концепція «відкриття нових інформаційних горизонтів». В загальному рахунку, документообмін сприяє як співробітництву, так і розвитку бібліотечних фондів.

Арабські бібліотекознавці звертають увагу на те, що світові бібліотечні асоціації та співтовариства заохочують такий вид співробітництва, як книгообмін. Це, зокрема, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій, програма «Всезагальна доступність видань» (Universal Availability of Publications (UAP) та ін. Як і А. Х. М. Саямат, Ю. Абду ль-Мааті підкреслює, що обмін іноді є єдиним способом отримати той чи інший документ. Як приклад, наводяться періодичні видання, що поширюються тільки в одному регіоні (чи декількох визначених територіях) і не пропонуються на продаж для широкої аудиторії. Тому в арабському бібліотекознавстві виділяються бібліотеки, які реалізують обмін тільки періодичними виданнями (обмін типу «tabādul bid-daurīpati faqaṭ»). Договір «tabādul bid-daurīpati faqaṭ» укладається на декілька назв журналів тільки один раз на визначений період часу. Домовленість такого типу легко продовжити на

наступний термін, у тому числі є можливість корегування зменшення або збільшення назв періодики [303, с. 106].

Існують також і інші концепції щодо процедурних кроків для проведення книгообміну. Одразу слід відзначити, що вони можуть варіюватися залежно від систем комплектування, що прийняті в бібліотеці. «*Ḥaṣr*» – облік інформаційних ресурсів, що є доступними для проведення обмінних домовленостей, є початковим етапом реалізації книгообміну. Без наявності цих матеріалів бібліотека не може реалізувати будь-які книгообмінні програми. Важливим кроком є визначення бібліотек (*taḥdidu l-maktabāti l-munāsabat*), які відповідають певним вимогам і з якими може бути здійснений обмін. У подальшому логічним кроком є визначення масштабу обмінних домовленостей (*ḥajmu ttabāduli*), що безпосередньо залежить від типології вже відібраних для співпраці бібліотек та їхніх характеристик (розмір фонду, статус, підтримка державних та культурних програм тощо).

Важливим чинником є відбір ресурсів для проведення документообміну. З наявного фонду бібліотеки можуть бути відібрані дублети (*an-nusahu l-muqarrarat*), ресурси, що не відповідають потребам читацького складу чи самостійно видаються бібліотекою – бібліографії, каталоги, покажчики та ін. Поняття «ресурсу для обміну» (*maṣādiru ttabādul*) є досить відносним. Зокрема, ці видання можуть належати як бібліотеці, так і організації, що контролює її діяльність. Досить часто бібліотеки використовують для книгообміну саме ті ресурси, які пропонують їм їхні керівні установи (*mu'assasāt*).

«*Ḥaṣr*» (облік, реєстрація) джерел інформації, призначених для документообміну, організовується в спеціальних списках (*qawā'imu ḥāṣat*), що постійно оновлюються. Цей список може бути поділений на декілька частин, наприклад, за видами або форматами видань (тобто, можуть окремо виділятися книги, періодика, мікрофіші, електронні ресурси тощо). Ці списки мають містити повні бібліографічні дані (*al-ba'ānātu l-bibliū:jraḥīḥu l-qāmilatu*).

Міжнародний книгообмін країн Близького Сходу може здійснюватися на звичайній основі (договори між бібліотеками), на державному рівні (договори між

посольствами, дипломатичними представництвами та бібліотеками), на рівні культурного обміну (нерегулярний обмін матеріалами).

Низка фактів щодо міжнародного книгообміну країн Близького Сходу було отримано безпосередньо шляхом електронного листування із національними бібліотеками світу. Наступна таблиця демонструє книгообмінні відносини Єгипту, Сирії, Алжира та Тунісу на 2012 р.:

Таблиця 5. Книгообмін Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу у 2012 р.

Країни Близького Сходу	Бібліотеки світу
Національна бібліотека Єгипту	Національна парламентська бібліотека України Національна бібліотека Німеччини Національна бібліотека Франції Національна бібліотека Азербайджану Національна бібліотека Вірменії Національна бібліотека Узбекистану
Інститут Єгипту	Національна бібліотека Франції
Національна бібліотека Тунісу	Національна бібліотека Іспанії
Національна бібліотека Алжиру	
Близько 200 партнерів в Єгипті, близько 40 партнерів в Сирії	Бібліотека Конгресу США
Національна бібліотека Сирії Аль-Асада	Національна бібліотека Вірменії
Архів вірменської Єпархії (Сирія, Алеппо)	
Вірменський міжнародний благодійний союз (Каїр, Єгипет)	

Тимчасові негативні тенденції зменшення книгообміну пов'язані з мовним бар'єром, зверненням до електронних ресурсів, надвисокими цінами на поштові послуги. Потребує відпрацювання концепція для полегшення реалізації книгообмінних відносин, надання державами привілецій у вигляді знижок на поштові відправлення.

На перше місце серед кризових явищ виступає економічна та політична нестабільність у регіоні. Однак, міжнародний книгообмін продовжує розвиватися. Шляхом електронного листування були отримані відомості, що Національна

бібліотека Єгипту та Інститут Єгипту¹⁹ підтримують обмін із Національною бібліотекою Франції.

П'ять бібліотек близькосхідного регіону підтримують книгообмін із Національною бібліотекою Іспанії. Головною особливістю є відсутність обміну періодичними виданнями, пропонуються лише списки книг. Іспанія надсилає списки періодично, раз на місяць або раз на квартал. Країни Близького Сходу також періодично надсилають перелік книг-дублетів, однак головною проблемою тут постає мовний чинник. Пропонуються, в основному, книги арабською мовою. Національна бібліотека Алжиру, Національна бібліотека Тунісу є постійними книгообмінними партнерами Національної бібліотеки Іспанії.

Близько 200 організацій в Єгипті підтримують відносини з Бібліотекою Конгресу, в Сирії таких організацій є близько 40 [Додаток 1]. Установи обмінюються монографіями, періодичними виданнями, брошурами, CD та DVD-дисками. Міжнародний документообмін у Сирії є ускладненим через низку проблем, пов'язаних з пересилкою літератури до цієї країни та місцевими митними службами.

Основними питаннями міжнародного книгообміну та поширенням сирійської літератури за кордон займається Національна бібліотека Сирії Аль-Асада. У 90-ті роки XX ст. ідея обміну активно підтримувалась керівництвом головної бібліотеки країни. До 1979 р. досліджувалося тісне співробітництво з Бібліотекою Конгресу США, зокрема функціонувала спеціальна програма «The Library of Congress Middle East Cooperative Acquisition Program»²⁰ (MECAP). Функціонували представництва Бібліотеки Конгресу в Дамаску, і таким чином, США певний час стало посередником для низки європейських країн, які хотіли придбати сирійські видання. Між тим «The Library of Congress Middle East Cooperative Acquisition Program» сприяла розширенню відносин між країнами, розвивала фонди наукових бібліотечних установ США.

¹⁹ Постраждав від пожежі 17 грудня 2011 р.

²⁰ Спільна програма придбання близькосхідної літератури Бібліотеки Конгресу.

Розвивається книгообмін Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу зі Східною Європою, Середньою Азією та Південним Кавказом. Національна бібліотека Єгипту підтримує книгообмінні відносини з Національною бібліотекою Азербайджану. Країни обмінюються книгами та монографіями, обмін періодикою відсутній. Досліджені активні книгообмінні програми з Національною бібліотекою Вірменії. Єгипет та Сирія надсилають, в основному, нові публікації. Серед партнерів Національної бібліотеки Вірменії: Александрійська бібліотека, Національна бібліотека Єгипту, Вірменський міжнародний благодійний союз (Каїр, Єгипет), Архів вірменської Єпархії (Сирія, Алеппо), Національна бібліотека Сирії Аль-Асада та ін. Національна бібліотека Єгипту здійснює книгообмін з Національною бібліотекою Узбекистану [Додаток 1]. Програма зосереджена на літературі соціально-гуманітарної тематики.

Окремі відомості про комплектування арабських бібліотек отримані безпосередньо від їх працівників. Керівник Департаменту з обміну публікацій Національної бібліотеки Єгипту Вафаа Амін зазначила, що департамент підтримує обмінні відносини з європейськими країнами (серед них – Німеччина, Франція та ін.) і Канадою. Серед партнерів із культурного обміну – Україна, Росія та Японія. На відміну від Александрійської бібліотеки, яка проводить, в основному, культурний обмін книгами та періодикою (культурний обмін вважається одним із джерел комплектування в бібліотеках Близького Сходу, передбачає нерегулярний обмін виданнями без спеціальних договорів), Національна бібліотека Єгипту здійснює реалізацію активних регіональних та вітчизняних книгообмінних програм. Серед найголовніших регіональних партнерів – Саудівська Аравія, Сирія, Туніс, Лівія, Алжир, Судан, Мавританія, Йорданія, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Іран та ін. Фактично, Національна бібліотека Єгипту підтримує обмін з усіма урядовими бібліотечними установами Єгипту, здійснює культурний обмін виданнями з Александрією. Національна бібліотека Єгипту та Александрія використовують для потреб книгообміну власні публікації, дари від організацій та окремих осіб, якщо вони не були включені до складу фонду, дублети.

Національна бібліотека Єгипту на 2012 р. має одного партнера в Україні, це – Національна парламентська бібліотека (дані електронного листування). У 2012 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського отримала від Національної бібліотеки Єгипту списки літератури на обмін. Аналіз цих списків свідчить, що пропонуються матеріали не тільки арабською, але й англійською мовами. Серед англومовних є книги з сучасної та стародавньої історії Єгипту, ісламу, вакфу (вакф (вакуф) – нерухомість (або земля), прибуток з якої скеровувався на утримання громадських інституцій, мечетей та ісламських шкіл.), критичні монографії про арабські театри (наприклад театр Арагоз²¹) та ін.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ще з кінця 50-х років ХХ ст. здійснювала міжнародний книгообмін із трьома науковими установами Єгипту: Ентомологічне товариство в Єгипті (Каїр) (документообмін підтримувався з 1959 до 2002 р.), Національний інформаційний центр документації (Каїр) (книгообмін підтримувався з 1971 до 1997 р.), Національна бібліотека Єгипту (документообмін підтримувався з 1963 до 2002 р.). Листування, дані реєстраційних, балансових та архівних картотек сектору іноземного комплектування та МКО засвідчили, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського отримувала видання «Bulletin de la Société entomologique d’Egypte» в обмін на журнал «Вісник зоології». У 1994 р. Єгипетське ентомологічне товариство припинило відправку цього видання та не відповідало на листи-рекламації з боку НБУВ. У 2002 р. книгообмін із цією установою припинився. НБУВ у 2013 р. підтримує книгообмінні відносини з чотирма арабськими країнами Близького Сходу. За даними балансових таблиць стану міжнародного документообміну НБУВ з іноземними країнами сформовано статистику за 2008–2011 рр. (табл. 6).

Таблиця 6. Таблиця стану міжнародного книгообміну з країнами Близького Сходу у 2008–2011 рр.

	2008	2009	2010	2011

²¹ Театр Арагоз – театр ляльок з дерева або пап’є-маше.

Країни	Отрим.	Відпр.	Отрим.	Відпр.	Отрим.	Відпр.	Отрим.	Відпр.
Арабські Емірати	9 прод.	4 ж.	0	4 ж.	0	0	0	0
Алжир	0	7 ж.	0	4 ж.	0	0	1 прод.	0
Єгипет	0	1 кн.	2 (1ж., 1 прод.)	1 прод.	1 прод.	0	6 (5 прод. 1кн.)	0
Туніс	2 ж.	7 ж.	0	0	0	0	0	0

Цифри свідчать про помітне зменшення відправки з 2009 р., що пояснюється фінансовою кризою.

Національний інформаційний центр документації в Єгипті надсилав Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського такі єгипетські видання: «Journal of Botany», «Journal of Chemistry», «Journal of Geology» в обмін на українські журнали: «Український ботанічний журнал», «Український хімічний журнал», «Український геологічний журнал». Дані балансової картотеки та листування сектору іноземного комплектування та МКО НБУВ у 1981 р. підтверджують, що Національний інформаційний центр припинив відправку єгипетських журналів та не відповідав на неодноразові рекламачії. Після неодноразових рекламачій НБУВ припинила надсилати журнали до Національного інформаційного центру, у 1997 р. було прийнято рішення щодо остаточного закриття організації (відправка карток обміну в архів).

Національна бібліотека Єгипту з 1963 р. надсилала до НБУВ такі видання: «Agriculture Research Review», «Arabic Scientific Abstracts», «Egyptian publications bulletin», «Egyptian Journal of Chemistry». Відповідно, на обмін у різні роки українська сторона надсилала періодичні видання: «Геологічний журнал», «Прикладна механіка», «Теоретична та експериментальна хімія», «Український математичний журнал», «Геологія і геохімія горючих копалин», «Політика і час», «Фізика низьких температур», «Український фізичний журнал», «Український хімічний журнал», «Journal of Thermoelectricity». У 1992 р. єгипетські видання не

надходили. На листи і рекламації Національна бібліотека Єгипту не відповідала. Документообмін було припинено у січні 2004 р., відновлено у лютому 2012 р.

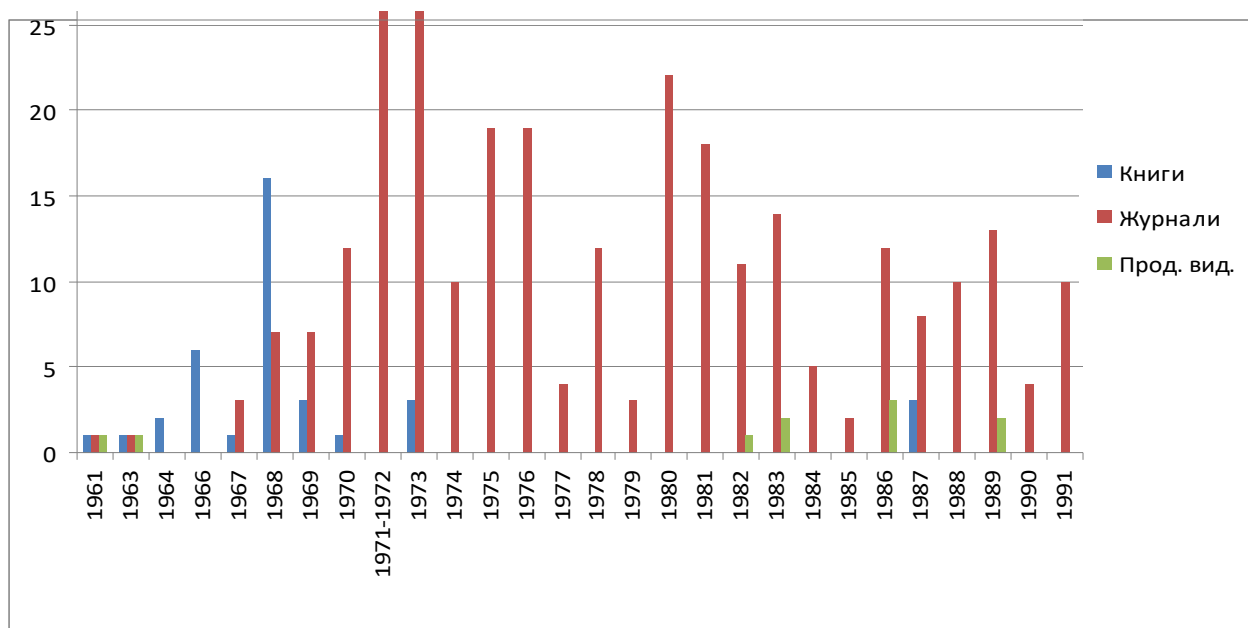
Таблиця 7. Таблиця балансу отриманих та відправлених видань (стан міжнародного книгообміну між НБУВ та Національною бібліотекою Єгипту за 1963–1991 рр.)²²

Рік	Отримано НБУВ			Відправлено НБУВ		
	кн.	журн.	прод.	кн.	журн.	прод.
1961	1	1	1	–	–	–
1963	1	1	1	–	–	–
1964	2	–	–	1	–	14
1966	6	–	–	3	–	–
1967	1	3	–	20	8	–
1968	16	7	–	17	36	2
1969	3	7	–	4	36	–
1970	1	12	–	–	36	–
1971–1972	–	27	–	2	36	–
1973	3	27	–	13	36	69
1974	–	10	–	1	36	20
1975	–	19	–	13	36	17
1976	–	19	–	1	36	12
1977	–	4	–	7	36	10
1978	–	12	–	4	36	15
1979	–	3	–	4	36	8
1980	–	22	–	3	36	10
1981	–	18	–	16	54	62
1982	–	11	1	4	54	7
1983	–	14	2	–	54	22
1984	–	5	–	–	–	14
1985	–	2	–	–	54	16
1986	–	12	3	–	54	17
1987	3	8	–	1	54	12
1988	–	10	–	18	54	23
1989	–	13	2	3	54	21
1990	–	4	–	3	54	24
1991	–	10	–	5	54	2

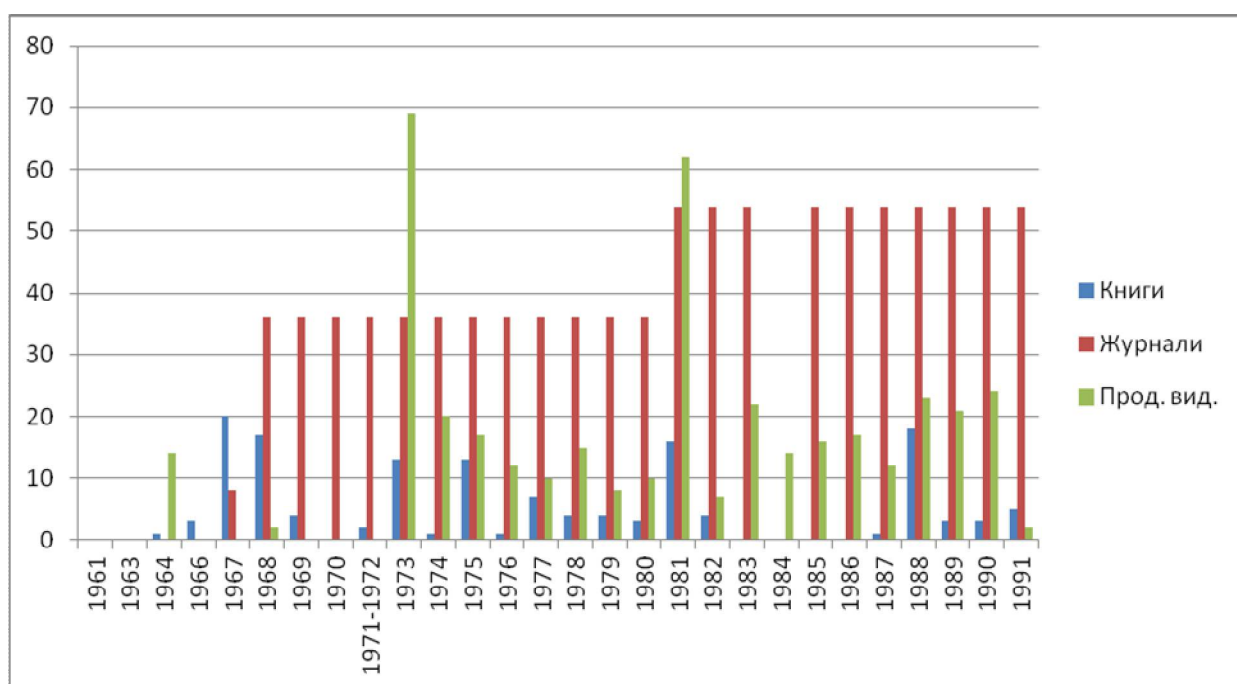
Діаграма 1. Міжнародний книгообмін між НБУВ та Національною бібліотекою Єгипту за 1963–1991 рр., діаграма отриманих видань²³

²² Складено за даними балансової картки сектору МКО НБУВ.

²³ Складено за даними балансової картки сектору МКО НБУВ.

Діаграма 2. Міжнародний книгообмін між НБУВ та Національною бібліотекою Єгипту за 1963–1991 рр., діаграма відправки²⁴

Діаграми 1 і 2 демонструють отримання літератури та відправку сектору МКО НБУВ за 29 років. Характерно, що відправка НБУВ відзначається стабільністю та поступовим збільшенням кількості відправлених журналів (у 1968–1980 рр. – в середньому 35 од. за рік, у 1981–1991 рр. – у середньому 52 од. за рік), у той же час відділ відправки Національної бібліотеки Єгипту направляє видання

²⁴ Складено за даними балансової картки сектору МКО НБУВ.

несистемно (найбільша кількість видань у 1971–1973 рр., 1975–1976 рр., 1980 р.). За період 1963–1991 рр. основний обмін був зосереджений на журналах. Крім того, за 1963–1991 рр. до НБУВ було направлено 328 од. арабських матеріалів, що разом із вже наявною у фондах арабською літературою, є основою для формування у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підрозділу з наукового та реферативного опрацювання арабських документів. Згадані вище матеріали також мають ознаки колекції (надійшли за міжнародним книгообміном з однієї організації) і можуть досліджуватися в історичному, топографічному, загальнобібліотечному контексті, в наукових дисциплінах сучасної української арабістики.

Відповідно, є і зворотній зв'язок по відношенню до відправлених НБУВ видань до Національної бібліотеки Єгипту. Зокрема, сумарна кількість відправлених до єгипетської книгозбірні видань (1961–1991) – 1570 од., що формує значний фонд україніки на Близькому Сході. Дослідження цього фонду є перспективним у контексті міжнародного співробітництва, культурного обміну та спільних бібліотечних проєктів України та Єгипту. Зокрема, актуальним є питання місця української патріотики у фондах Національної бібліотеки Єгипту, дослідження проблеми формування підрозділу україніки в її межах.

У 2002 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського започатковує книгообмінні відносини з Бібліотекою Александріною (Єгипет, Александрія). У березні 2006 р. сектор міжнародного книгообміну НБУВ відправив до Александріни такі українські видання: «Золоті торгові марки» (2001); «Мистецтво України 1991–2003. Альбом» (2003); Костін І. «Чорнобиль. Сповідь репортера» (2002); Гоголь М. «Тарас Бульба» (2003); Вечерський В. «Спадщина містобудування» (2003); Вечерський В. «Архітектурна й містобудівна спадщина...» (2001); «Панорама охорони здоров'я населення України» (2003); Шендеровський В. «Нехай не гасне світ науки» (2003) та ін.

Таким чином, у 2002–2006 рр. між НБУВ та Бібліотекою Александріною існував, в основному, книгообмін, періодичними та продовжуваними виданнями бібліотеки не обмінювались. У 2009–2010 рр. була досягнута домовленість щодо

обміну трьох українських журналів на два арабських видання, однак через фінансові труднощі реалізацію цього договору було відтерміновано. Також представники Александріни повідомляли, що вони мають певні проблеми з каталогізацією та перекладами назв українських журналів, тому висловили побажання, щоб усі журнали, які відправляються до них з НБУВ, були англійською мовою або мали розширені анотації англійською чи французькою.

МКО НБУВ сформувало низку фундаментальних концепцій щодо реалізації взаємовигідних програм як з європейськими бібліотеками, так і з книгозбірнями Близького Сходу. Стабілізація та надання достатніх коштів на відправку літератури закордон сприятимуть порушенню питання регулярного формування арабського бібліотечного ресурсу, який у перспективі надасть можливість ґрунтовно вивчати різні аспекти наукового та суспільного життя близькосхідного регіону. Теоретично та методично обґрунтована наукова обробка арабських матеріалів, приділення значної уваги формуванню показників стане важливим внеском МКО НБУВ не тільки як самостійного джерела комплектування фондів, але й як підсистеми, що опосередковано підтримує формування внутрішнього іноземного бібліотечного ресурсу. Подальше налагодження книгообмінних відносин з бібліотеками арабських країн у перспективі збагатить фонди, надасть додаткового інформаційного розвитку для арабістики України.

Висновки. Наукова обробка арабського бібліотечного ресурсу, отриманого шляхом МКО, потребує осмислення його ролі в системі внутрішніх іноземних бібліотечних ресурсів НБУВ, відпрацювання теоретичних підходів до наукового бібліографічного опису арабських джерел у програмі САБ Ірбіс–64, формування теоретичної основи для створення модулів у САБ Ірбіс–64 для компіляції бібліографічних показників арабомовної літератури НБУВ та ін. Науковим упровадженням досліджень із комплектування фондів бібліотек арабських країн шляхом міжнародного книгообміну стане створення друкованих каталогів арабських видань в іноземних фондах НБУВ, і навпаки – каталогів україніки у фондах Національної бібліотеки Єгипту. Це збагатить наші знання про Близький Схід, арабське книгознавство та бібліотекознавство, створить умови для

координації наукових досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з Інститутом сходознавства імені А. Ю. Кримського в сфері української арабістики.

2.5. Дари

В арабських країнах роль такого джерела комплектування фондів як «дари» зростає. Арабський книгознавець А. Х. М. Саямат виокремлює два основні суб'єкти дарування – фізичні особи та органи влади [295, с. 256]. Основною ознакою дарів для дослідника є виключно безоплатна передача матеріалів (*bidu:n tuqābil*) та індивідуальна ініціатива дарувальника. Стратегічним питанням для бібліотеки є необхідність визначення критеріїв важливості переданих матеріалів (або які матеріали можна вважати найбільш важливими). Слід одразу зауважити, що до поняття «дари» низка арабських науковців відносить не тільки бібліотечні документи, але й майно, території та ін. Це можна пояснити історичними передумовами, так як низка ісламських бібліотек за епохи пророка Мухаммада, Омеядів, Абасидів, мамлюків та османів фінансувалася вакуфами, до яких могли входити як території так і майно. Ці тенденції спостерігаються і в наші дні. За А. Х. М. Саяматом найбільш важливими є такі три групи дарів: 1) книги, періодика, дослідження (монографії), рукописи; 2) території (*arāḍin*), будівлі (*mabāni*), фурнітура (*aṭāt*), електротехніка (*ajhizāt kahrabā'īyat*); 3) фінанси (*mabālīghu nnaqdīyat*).

Схожі моделі ми можемо спостерігати і в бібліотекознавця А. А. Омара. Він звертає увагу на те, що університетські та національні (державні) бібліотеки, особливо університетські, можуть отримувати різні види дарів [312, с. 100], серед них:

- 1) друковані матеріали (публікації) (المطبوعات) (*al-maṭbu:'ātu*);
- 2) грошові внески (الاموال) (*al-amwālu*);
- 3) дари інших видів (الهدايا العينية الاخرى) (*al-hadā:tā l-'aīniyat l-uḥrā*).

Дари інших видів можуть поділятися на три і більше підвидів:

- 1) будівлі (مبنى) (mabnā);
- 2) земля (ارض) (arḍ);
- 3) фонди пожертвувань (وقفية) (waqafīya);
4. інші підвиди.

М. Альян [310, с. 91] до дарів відносить:

1. різні бібліотечні матеріали: книги, періодику та ін. (так звана «загальна група»);
2. території, будівлі, офісну бібліотечну техніку (група небібліотечних матеріалів);
3. грошові суми;

А. Х. М. Саямат пояснює, що джерело комплектування «дари» має свої градації. Зокрема, він підкреслює, що ці матеріали можуть надійти від авторів (mina l-mu'allifi:na), видавців (mina nnāširi:na), органів влади (al-haī'at), організацій (mu'assasat), що видають спеціальні публікації та ін. Окремою категорією є особи, що заповідають свої приватні книгозбірні після своєї смерті. В усіх випадках книгозбірня приймає не всі дари [295, с. 256].

Арабськими науковцями звертається увага на діяльність керівництва бібліотек з приводу заохочення дарувальників. Вказується, що неправильна робота у цій сфері призводить до незадовільних результатів, як, наприклад, упущення вигідних можливостей, зокрема, забезпечення бібліотеки літературою за номінальними цінами або безкоштовно. Крім того, через деякий час без реалізації вигідних пропозицій доступ до тих чи інших видань може стати неможливим [312, с. 99] .

Ю. Абду ль-Мааті вважає дари одним із важливих шляхів отримання документів. Особливу увагу він звертає на той факт, що бібліотеки не витрачають на дари кошти з бюджету, а отримані з цього джерела комплектування документи, в деяких випадках, не можуть бути отримані іншими шляхами. Наприклад, книги або інші видання, що не продаються і, відповідно, не купуються, однак поширюються різними організаціями [303, с. 109]. Крім того, Ю. Абду ль-Мааті виділяє бібліотеки, які шукають матеріали, що поширюються безкоштовно.

А. А. Омар приходить до класичного висновку: очевидним є факт, що будь-яка бібліотека не може отримувати кожную книгу або друковане видання тільки

шляхом купівлі. І також очевидним є те, що дари, ОП та обмін можуть задовольняти велику частину потреб читацької аудиторії. Однак, коли немає можливостей отримати видання шляхом дарів, А. А. Омар схиляється до думки, що це джерело комплектування можна замінити обміном.

Ефективність отримання дарів залежить не тільки від книголюбів та меценатів. Серйозну роль відіграє сама бібліотека, завдяки якій напручуються «постійні зв'язки з дарувальниками» або певний суспільний прошарок, який зацікавлений у переданні матеріалів. Іншим аспектом виступає розуміння цього джерела комплектування з точки зору партнерських відносин, в яких зацікавлені всі сторони.

Дари можуть розглядатися з точки зору присутності або відсутності попиту на них у бібліотеці. Прийняття абсолютно всього, що пропонується, може призвести до багатьох проблем, найважливішою з яких є перезавантаження книгосховищ. А. Х. М. Саямат пропонує п'ять основних кроків (процедур) для прийняття дарів (*qubu:lu l-hadāṭā*). Першим етапом є отримання пожертвованого фонду (колекції або окремих видань) підрозділом (відділом) комплектування (*qismu ttazwi:d*). Потім здійснюється реєстрація ім'я та прізвища дарувальника (*tasji:lu ism*), записується історія дарування (*tāri:hū l-ihdā'i*). Після отримання (і, відповідно, прийняття позитивного рішення щодо дару) на зворотній стороні титулу документа (документів) виставляється спеціальна печатка (штамбування) (*waḍa'a ḥatman ḥāṣan*). Другим етапом є звірка (*muqaranat*) документів із прикріпленим списком (*al-qā'imatu l-murafaqatu*) або зі списком, який надається за вимогою бібліотеки (*al-qā'imatu llati: ṭalabana*). Після звірки стороні-дарувальнику надсилається (передається) лист-подяка (*kitābu šukrin*). Останніми процедурами є реєстрації (*tasji:l*). Першою реєстрацією є запис бібліографічних відомостей про видання до спеціальних картотек. Друга реєстрація є каталогізаційною (реєстрація видання у генеральному каталозі або каталозі підрозділу (відділу) комплектування (формування) фондів. Потім подаровані матеріали направляються до відділів технічного опрацювання документів [295, с. 257].

Арабські вчені наголошують, що прийняття дарів властиве для всіх бібліотечних установ і не залежить від розміру їхніх фондів. Підкреслюється необхідність видання інструкцій (положень) для впорядкування прийняття подарованих матеріалів.

А. А. Омар звертає увагу, що не існує ідеального документа (положення), що регламентує діяльність відділу бібліотеки, який приймає дари. Крім того, прийняття видань іноді може створювати внутрішні проблеми, наприклад, дублетність матеріалів. Додатковою можливістю може бути заміна старих копій видання новішими. Актуальним зауваженням ученого є фіксація зв'язків такого джерела комплектування фондів, як «дари» з іншими джерелами. Він наголошує, що дари та обмін мають між собою функціональні зв'язки. Зокрема, він зазначає, що дари можуть не тільки за певних обставин замінюватися обміном (дари він вважає головним джерелом, а обмін – альтернативним), але й використовуються для формування резервних (обмінно-резервних) фондів для подальшого проведення книгообміну. Відповідно, для наповнення цього фонду можуть використовуватися дублети, що надходять за джерелом комплектування «дари».

Існує шість чинників впливу, що корегують дозвіл на прийняття дарів бібліотекою [312, с. 101]:

- 1) характер (а також відмітні якості) дарованих книг (ṭabi:‘atu l-kutubi l-mahdāt) (طبيعة الكتب المهداة);
- 2) вимоги, які висуває дарувальник щодо прийняття дару (al-ištirāṭātu llati: taqirnuhā l-mahdā bihadiīatihi) (الاشتراطات التي يقرنها المهدى بهديته);
- 3) зобов'язання відділів обробки літератури (опрацювання та роботи з фондом). Відділи обробки літератури бібліотеки мають право висувати свої вимоги до прийняття дарів та мають свої зобов'язання перед бібліотекою (at-tazāmātu fi: aqsāmi l-i‘idādi bi-l-maktabat) (التزامات في اقسام الاعداد بالمكتبة);
- 4) умови, що обмежують використання читачами тих чи інших дарів (aš-šuru: ṭu llati: taḥaddu min isti‘imāli l-qirā’i lil-majmu:‘ati l-mahdāt) (الشروط التي تحد من استعمال القراء للمجموعة المهداة);

5) умови, що накладаються на бібліотеку щодо переміщення тих чи інших дарів (фондів дарів) до особливих приміщень (aš-šuru:ṭu llati: tafaraḍu ‘alā l-maktabati iḥlali l-majmu:‘ati l-mahdāti fi: makānin ḥāṣ)

(الشروط التي تفرض على المكتبة احلال المجموعة المهداة في مكان خاص);

6) урахування витрат на технічне обслуговування дарів (а також фондів дарів) (це стосується не тільки книг, але й періодичних, продовжуваних серійних видань), а також витрат на їх реставрацію, переплетення та ін. (takāli:fu ṣitānati l-majmu:‘āti wa iṣlāḥ aw tajli:du ijzā’i minhā)

(تكاليف صيانة المجموعات و اصلاح او تجليد اجزاء منها).

Існує потреба у запровадженні відповідних стандартів та положень щодо відмови в прийнятті дарів. Це положення (інструкція), що має назву «siṭāsatu l-maktabati naḥwa l-hadāpā rafḍi», насамперед, регламентує обізнаність щодо організації комплектування фонду (наприклад, коли до бібліотеки, що займається загальними науками, направляються застарілі книги з англійської літератури). Може бути і загальна непрофільність, коли до бібліотеки коледжу літератури направляють дари, що містять видання з сільського господарства. Третім аспектом є вузька спеціалізація дарів (до публічної бібліотеки направляють дари, що містять книги з історії математики).

Більшість арабських науковців дотримується думки, що небажаних дарів можна уникнути шляхом роз’яснення власникам книг політики (положення комплектування) бібліотеки [312, с. 103].

Іншим важливим чинником є відбір запропонованих дарів зі списків. Прийняття рішень має прийматися, виходячи з взаємовпливу всіх джерел комплектування фондів. Зокрема, принципи відбору дарів змінюються залежно від стану здійснення закупівель та книгообміну (якщо надходження по закупівлям та книгообміну зменшуються – збільшується цифра прийняття дарів та навпаки).

Значна увага приділяється визначенню місця дарів серед інших джерел комплектування фондів. Наприклад, М. Альйан [310, с. 91] розглядає як дари, так і книгообмін як вторинні джерела. Свою точку зору він підкріплює такими тезами:

1) дари зменшують навантаження на бюджет бібліотеки;

- 2) дарування розвиває та збагачує фонди бібліотеки, особливо матеріалами, які важко отримати шляхом закупівлі (передплати);
- 3) як дарування, так і книгообмін забезпечують ознайомлення читачів з іншими культурами, думками, досягненнями;
- 4) робота з дарами сприяє налагодженню нових зв'язків, співробітництва з організаціями, бібліотеками.

Не зважаючи на наявні практичні рекомендації щодо прийняття або відмови від дарів, сама підсистема «*ḥadāīā*» (*al-ihdā'u*) має багато теоретичних компонентів, що заслуговують на увагу. Вищезгаданий дослідник М. Альйан подає визначення для цього терміна. «*Al-ihdā'u*» – це матеріали, що поширюються волонтером (особою) або установою (організацією, фірмою), і ці матеріали пропонуються для бібліотеки на безоплатній основі. [310, с. 91] Умова «на безоплатній основі» або «без компенсації» є генералізованою, оскільки цей чинник логічно керує іншими, менш важливими. Є однак і інший процес, що пов'язаний з підсистемою гадаїа. Бібліотека може і самостійно розшукувати дарувальників або робити запит до осіб, що можуть у подальшому подарувати (надати без грошової або еквівалентної компенсації) бібліотечні матеріали.

Дарувальниками, як зазначає М. Альйан, можуть бути не тільки організації, окремі особи, органи влади. Ними виступають і самі бібліотеки, що за різних умов надають іншим бібліотекам книги, періодику, монографічні серії як дари.

Часткове прийняття дарів викликане специфічними проблемами для бібліотеки. Однією з них є невідповідність (*la tamattu biṣalatin ilā taḥaṣṣuṣi l-maktabati*) тематики матеріалів спеціалізації (профілю) бібліотеки або невідповідність видань характеру та потребам читацького складу. Іншим чинником можуть стати особливі умови (*šuruṭ ḥaṣat*) щодо прийняття або утримання «*ḥadāīā*». Такими умовами можуть бути: вимоги щодо особливого розміщення (в окремій кімнаті, в окремому приміщенні, перепроєктування сховищ), щодо додаткового простору (*ḥaīiz*), вимоги щодо додаткових каталогів (*fahārisu*), реєстрів, документів, виділення для обслуговування дарів або колекцій додаткового персоналу (*muwaḏḏifu:na*) та ін. Також, можуть бути відхилені вимоги

щодо додаткової реєстрації (*taşji:l*), каталогізації (*fahrasa*), систематизації (*taşni:f*), обробки та інших процесів, якщо в них немає необхідності.

Дари займають помітне місце в системі комплектування арабських бібліотек. Зменшуючи витрати бюджету, вони нівелюють тимчасові проблеми інших джерел, сприяють уникненню «перевантаження» одного або декількох джерел комплектування фондів.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II

Вивчення комплектування фондів здійснювалося багатьма арабськими бібліотекознавцями та науковцями. Ними аналізувалися такі аспекти: джерела комплектування фондів, відбір, автоматизація, термінологічна база, положення та профілі комплектування, структури підрозділів з комплектування та формування фондів та ін. У комплексних наукових дослідженнях арабських авторів комплектування проаналізовано як система, однак наявна низка недоліків: не розглядаються окремі країни, підсистеми ОП розглядаються як феномен, не пов'язаний з історичним контекстом, у більшості джерел автоматизація процесів комплектування розкривається лише з теоретичної точки зору. Враховуючи це, в дисертаційному дослідженні ці проблеми були вирішені. Було застосовано систему методів, що розкривають вищезгадану тематику комплексно та з урахуванням вимог сучасного книгознавства та бібліотекознавства. Зокрема, якісно змінені підходи щодо подачі теоретичних положень та практичного досвіду. Розкриваються не тільки теоретичні аспекти комплектування, але й історичні передумови, що пов'язані з ними. Крім того, наводяться практичні аспекти, що ілюструються по окремим арабським країнам.

Висвітливо найважливіші наукові результати розділу. Проаналізовано комплектування фондів бібліотек Близького Сходу наприкінці XX – на початку XXI ст. (на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу), зокрема: вивчено теоретичні проблеми відбору в сучасних арабських книгозбірнях; досліджено

підсистеми ОП Сирії, Єгипту, Алжиру та Тунісу; викладено теоретичні та практичні аспекти розвитку таких джерел комплектування фондів, як «закупівля» та «передплата»; сформульовано теоретичні основи книгообміну арабських бібліотек; представлено таблицю, що демонструє книгообмінні відносини Єгипту, Сирії, Алжиру та Тунісу; представлено таблицю стану міжнародного книгообміну НБУВ з арабськими країнами; представлено баланс отриманих та відправлених видань для міжнародного книгообміну між НБУВ та Національною бібліотекою Єгипту за 1963–1991 рр.); охарактеризовано роль дарів як одного з джерел комплектування фондів арабських книгозбірень.

Отримані наукові та практичні результати свідчать, що наукова проблема характеристики основних особливостей комплектування фондів бібліотек близькосхідного регіону була вирішена. Тематика розділу дозволяє системно та комплексно розглянути основні аспекти тазвіду бібліотек арабських країн. Вивчення комплектування фондів арабських книгозбірень – важливий для науки аспект, що дозволяє висвітлити кореляційні та системні відношення між дослідженнями рукописної спадщини, роботами з ісламознавства, нормами ісламського права, матеріалами з арабської мови та літератури. Аналіз тазвіду вирішує і низку практичних питань, а саме: вивчення історії рукописів, прогнозування розвитку ісламу на основі вивчення критеріїв відбору літератури, порівняння комплектування фондів бібліотек арабських країн із комплектуванням східних відділень європейських книгозбірень, визначення еволюції законодавчої бази ОП, запозичення іноземного досвіду з автоматизації бібліотек.

Розуміння культури комплектування фондів арабських книгозбірень – важлива наукова дипломатична місія, що дозволяє глибше зрозуміти арабських партнерів, налагодити з ними фаховий висококваліфікований діалог, відпрацювати спільні взаємовигідні програми співробітництва (що будуть передбачати утворення в Україні арабських бібліотек, книгообмін, культурний обмін, перспективний обмін відомостями підсистеми ОП та ін.). У більш широкому розумінні, інтеграція українських та арабських інформаційних ресурсів, правильна їх організація

дозволить відпрацювати спільні стандарти для бібліотек, буде сприяти виходу на якісно вищий рівень бібліотечної справи та інформаційної науки.

Практичний аспект вивчення комплектування фондів бібліотек арабських країн дозволяє відпрацювати нові алгоритми організації процесів у Відділі комплексного формування бібліотечних фондів ЦФБІР НБУВ. Проаналізовані теоретичні засади арабського бібліотекознавства сприятимуть вирішенню таких питань: створення та запровадження нових регламентуючих документів із відбору з урахуванням методичних та наукових засад зарубіжного бібліотекознавства, представлення формування фондів НБУВ як багатофункціональної системи з урахуванням досвіду бібліотек арабських країн, подання нових схем роботи для груп закупівлі та передплати Відділу комплексного формування бібліотечних фондів ЦФБІР НБУВ, розширення міжнародного книгообміну НБУВ із країнами Близького Сходу, адаптація обмінного фонду НБУВ для роботи з арабськими партнерами з книгообміну, формування арабської наукової бібліотеки як підрозділу НБУВ.

Матеріали розділу апробовані в наукових статтях [81–82] [79] [89].

РОЗДІЛ III. АЛЕКСАНДРІЙСЬКА БІБЛІОТЕКА ЄГИПТУ: ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ

3.1. Історія Александрійської бібліотеки

Бібліотека Александріна (مكتبة الاسكندرية) – наукова книгозбірня в місті Александрія (Єгипет). Створена в межах культурного міжнародного проекту відродження Давньої Александрійської бібліотеки (заснована в III ст. до н. е.). Давня бібліотека сформувалася під керівництвом царя Єгипту Птолемея Другого (Птолемеї I Сотер заклав фундамент Александрійської бібліотеки).

Назва сучасної бібліотеки з'явилась у 2002 р., коли в Александрії побудували сучасний і масштабний бібліотечний комплекс. Основною ідеєю створення Александріни стало ідеалістичне асоціювання її з давньою попередницею та історичне наслідування традицій. Давня бібліотека вважалася найбільшим книгосховищем античного світу, її фонд становив 700 тис. манускриптів [151, с. 9]. Заснована у складі Мусейону, давня книгозбірня виконувала роль довідкового центру для вчених, які там працювали. М. Хайсам вказує, що бібліотека мала свій особливий профіль комплектування – мовознавство та література [135, с. 32].

Організація діяльності та фонди Александрійської бібліотеки потребували спеціальних майстерень, в яких співробітники бібліотеки могли швидко копіювати книги та необхідні для потреб науковців Мусейону документи. Широко використовувався метод переписування. Крім того, влада Александрії затримувала всі кораблі, що заходили в порт. Умовою для звільнення екіпажів був продаж усіх книг, що були знайдені на борту. Таким чином, комплектування Александрійської бібліотеки залежало від морських кораблів, що перевозили ті чи інші рукописи. Птолемеї Філадельф замовляв відомі²⁵ твори з Афін, причому після прискіпливого копіювання цих творів «факсимільні копії» він повертав до Афін, а справжні

---

²⁵ Птолемеї II Філадельф відомий тим, що виписав з Афін дорогоцінні рукописи трагедій Есхіла, Софокла та Евріпіда, щоб зняти з них копії. Мешканці Афін зажадали від нього заставу у сумі 15 талантів золота. Цар, у результаті, відмовився від застави, залишивши оригінали рукописів у себе, а в Афіни відіслав копії.

рукописи залишав у дев'яти [233, с. 31] величезних залах-книгосховищах Александрійської бібліотеки.

Візантійський філолог Іоанн Цец (1110–1185) [200] та Е. Д. Фролов [134] вказують, що Давня Александрійська бібліотека не формувалася з нуля. Батько Птолемея Другого Філадельфа Птолемей Перший Сотер не тільки заклав фундамент Александрійської бібліотеки, але й ще задовго до цих подій сформував в Брухейоні²⁶ Королівську бібліотеку. Вона однак не мала значної популярності. Надалі, Птолемей Другий, який був ініціатором подальшої розбудови Александрійської бібліотеки, вже мав у своєму розпорядженні певні фонди, розмір яких на сьогодні визначити важко. Відомо тільки, що це були книги наукової тематики, матеріали з астрології та ін. Комплектування фондів бібліотеки в Брухейоні також є маловідомим, однак там використовувалися схожі принципи²⁷, що й в Александрійській бібліотеці. Будівля бібліотеки в Брухейоні вже не могла вміщувати фонди, які постійно збільшувались²⁸, тому поява Александрійської бібліотеки була закономірною. Розвиваючись, бібліотека розділилася на чотири частини (дві з них власне Мусейон та Бібліотека, де зберігалися найцінніші видання, ще дві частини були храмовими (Могила Александра Македонського (قبر بالاسكندر الاكبر)²⁹ та Серапеум (السرابيوم), за недостатньо перевіреними даними, відокремлені частини могли дублювати основні найцінніші пергаменти.

У давній Бібліотеці вже були визначені основні принципи комплектування (бібліотекарі виявляли цінні видання, стежили за всіма іноземними суднами, що прибували до Александрії, копіювали або викупували привезені книги) та

²⁶ Королівський квартал Александрії.

²⁷ Цілком можливо, що принципи комплектування в бібліотеці в Брухейоні були такими ж, як і в усіх бібліотеках еліністичного світу. За основу бралися принципи давніх бібліотек «Академії» Платона та «Лікея» Аристотеля.

²⁸ Однак проблема переповнення книгосховищ не була вирішена за часів формування Александрійської бібліотеки, через що ще за правління Птолемея Другого Філадельфа фонди розширились і, була побудований в районі Ракотіс одна із філій Александрії – Серапеум (або Серапіс). За часів Каллімаха (305–240 рр. до н.е) Серапіс нараховував близько 42 800 рукописних од. зб.

²⁹ (قبر بالاسكندر الاكبر) - (қабру ль-‘Искандер аль-Акбар) – Могила Александра Великого (Македонського) (араб.).

класифікації (художня література розподілялась на епоси, елегії, ямби, меликі³⁰, трагедії, комедії; прозова та наукова література розподілялась на п'ять розділів: історія, риторика, філософія, медицина, право). Реалізовувалася алфавітна розстановка книг. У давній Александрійській бібліотеці особливо цінувалися твори давньогрецьких філософів, філологів та критиків. Ці традиції продовжуються, філософія, риторика та філологія також користуються попитом у сучасних читачів Александріни.

Давня бібліотека Александрії фізично закінчила своє існування приблизно в 391 році н. е.³¹ внаслідок систематичних збройних конфліктів, пожеж та нападів фанатичних християн і мусульман. У наш час І. Сераджуддін заперечує будь-які релігійні напрями діяльності Александріни і засуджує фанатизм ісламістів та радикальних ісламських фундаменталістів³².

Розвиток фондів Александріни до 2002 р. тісно пов'язаний з діяльністю Александрійського університету³³, що проводив просвітницьку роботу та популяризував проект «Відродження Александрійської бібліотеки». У 1989 р. Президентський Декрет № 523/88 ініціював утворення «Головної організації Александрійської бібліотеки» («The general organization of the Alexandria Library») (GOAL), що мала опікуватися виконанням усіх робіт, пов'язаних з відновленням Александрійської бібліотеки [218]. Координувала дії з комплектування фондів також GOAL. Як вказує М. Захран, колишній виконавчий директор вищезгаданої організації, Александрійський університет не мав на своїй території центральної бібліотеки для викладачів та студентів [250, с. 26]. Згодом з'явилася наукова

³⁰ У класичній філології загальна назва ліричної поезії давніх греків. Меликі наспівувались соло або хором.

³¹ Це лише приблизна цифра, за різними даними залишки манускриптів Александрійської бібліотеки були спалені в VII–VIII ст. під час володарювання арабів-мусульман. У 391 р. Феофіл Александрійський зруйнував Серапеум.

³² Слова директора Александріни Ісмаїла Сераджуддіна підтверджуються, зокрема, у фондах бібліотеки присутні твори, що частково або повністю засуджують іслам. Наприклад роман британського письменника індійського походження Сальмана Рушді «Сатанинські вірші».

³³ Сучасний Александрійський університет було започатковано в 1938 р. На початку існував як філія Університету Короля Фуада (сучасний Каїрський університет).

бібліотека. Після 1974 р. визначні науковці цього закладу М. Ель-Аббаді³⁴ та Л. Довідар обговорили ідею відновлення Александрійської бібліотеки. Цей заклад планувалося відновити силами університету та його викладацького складу. У 1976 р. тодішній ректор А. Р. Ель-Хенаїді створив два комітети з питань відновлення Александрійської бібліотеки. Нову актову залу університету планувалося перетворити у конференц-центр, а згодом – у приміщення для бібліотеки. З'явилися пропозиції щодо залучення Міністерства туризму Єгипту та ЮНЕСКО до популяризації культурно-наукової цінності Александрійської бібліотеки.

1982 р. ознаменований активною фазою залучення ЮНЕСКО до реалізації ідеї відродження бібліотеки.

У 1984 р. Ф. Мостафу призначено ректором Александрійського університету. В тому ж році М. Захран публікує архітектурні та організаційні плани щодо відновлення бібліотеки.

У 1985 р. до проекту залучаються найвизначніші бібліотекарі, науковці, архітектори та інженери багатьох країн. Єгипетська влада пропонувала назвати новий бібліотечний заклад «Бібліотекою Александрійського університету», однак ЮНЕСКО не підтримало цього варіанту через відсутність у ньому інтернаціональної складової. Ця організація погодилася допомагати Єгипту тільки за умови організації міжнародного³⁵ культурно-просвітницького проекту «Відродження давньої Александрійської бібліотеки». У 1987 р. відбувається визначна подія в історії формування Александріни, а саме – підключення до проекту президента Єгипту Х. Мубарака. Такий хід подій визначив державну підтримку відродження бібліотеки.

1990–1991 рр. – це роки реалізації міжнародного співробітництва у сфері відбудови Александріни. Саме 12 лютого 1990 р. підписана Асуанська декларація, що визначила подальший план дій щодо проекту та офіційну підтримку міжнародної спільноти щодо відновлення Александрійської бібліотеки.

---

³⁴ Мостафа Ель-Аббаді – заслужений професор у відставці Александрійського університету. Вивчав греко-романську історію. Сьогодні є президентом Археологічного товариства Александрії та президентом Єгипетського товариства друзів Александрійської бібліотеки.

³⁵ ЮНЕСКО підтримує проекти, що мають міжнародне, а не локальне значення.

Книгосховище Александріни розраховане на 8 млн од. зб. Розподіл фондів має відбуватися таким чином: на 500 тис. од. збереження на відкритих полицях розрахована Головна читальна зала Александріни³⁶, решта, а це 7 млн 500 тис. од. зберігання, будуть знаходитися у внутрішніх спеціальних приміщеннях книгосховища. На 2010–2011 рр. французький депозитарій Бібліотеки налічував 500 тис. томів [157]. У Головній читальній залі вся література розміщена за багатьма науковими темами (однак основних – близько десяти) і засистематизована за Десятковою класифікацією Дьюї, адаптованої до арабських назв та інших даних.

Основна частина фонду містить усі типи друкованої продукції, зокрема, звіти конференцій, науково-дослідницьких та культурних підрозділів Александріни та інших бібліотек арабських країн, карти, довідкові та довідково-бібліографічні матеріали. Створено також спеціальні фонди, які вміщують мультимедійні матеріали, депозитарну документацію, університетські наукові роботи та дисертації, документи незвичних та оригінальних форматів (міні-книжки, сувенірні видання у вигляді картин, скульптур та ін.). Окрім цього, існують спеціальні закриті фонди, доступ до яких обмежений через цінність, унікальність видань та інші критерії, котрі були заявлені Александріною. Всі видання з закритих фондів можуть бути представлені читачеві за умови написання ними спеціальних замовлень.

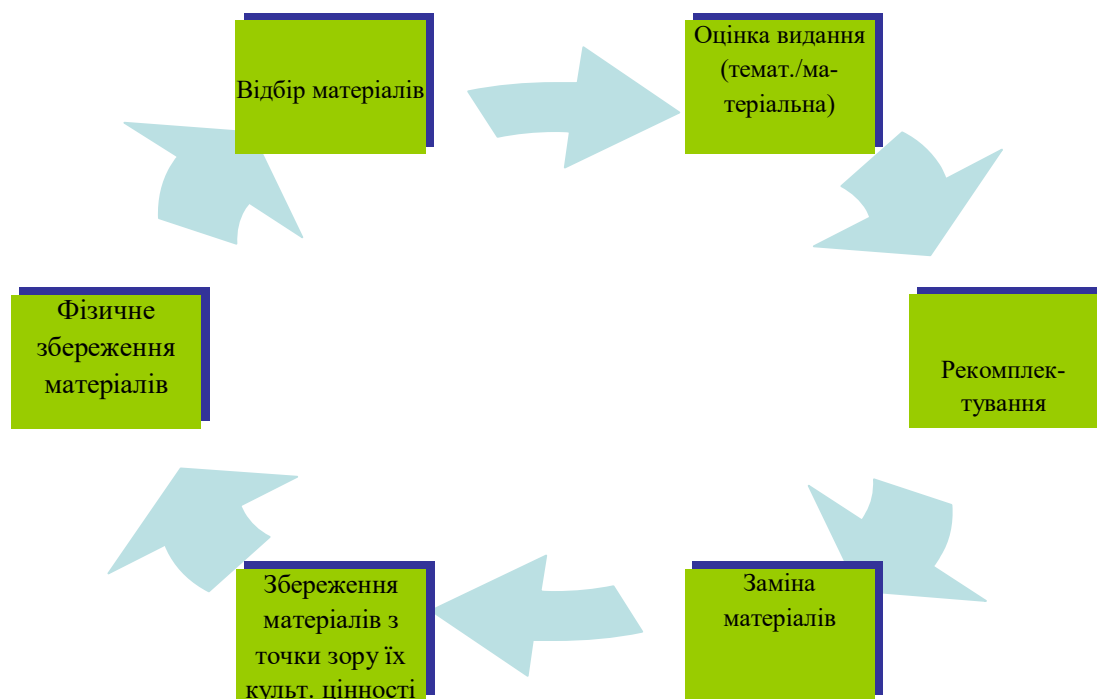
Комплектуванням бібліотечного фонду Александріни займається Відділ бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом (إدارة الخدمات الفنية للمكتبات), що поділяється на дві секції. До обов'язків Відділу входить відбір літератури та її придбання. Він поділяється на три групи: група закупівель, група книгообміну та дарів, група отримання видань та їх реєстрації. Низку процесів координує Відділ обслуговування читачів (Секція формування фондів). Есі ці підрозділи реалізують системний відбір видань за всіма галузями знань для Александрійської бібліотеки.

³⁶ Головна читальна зала за задумом архітекторів та керівництва бібліотеки справляє на відвідувачів особливе естетичне враження завдяки сучасній системі освітлення та елементам скляного даху. Загальна площа зали становить 70 тис м². Розміщена на одинадцяти каскадних рівнях.

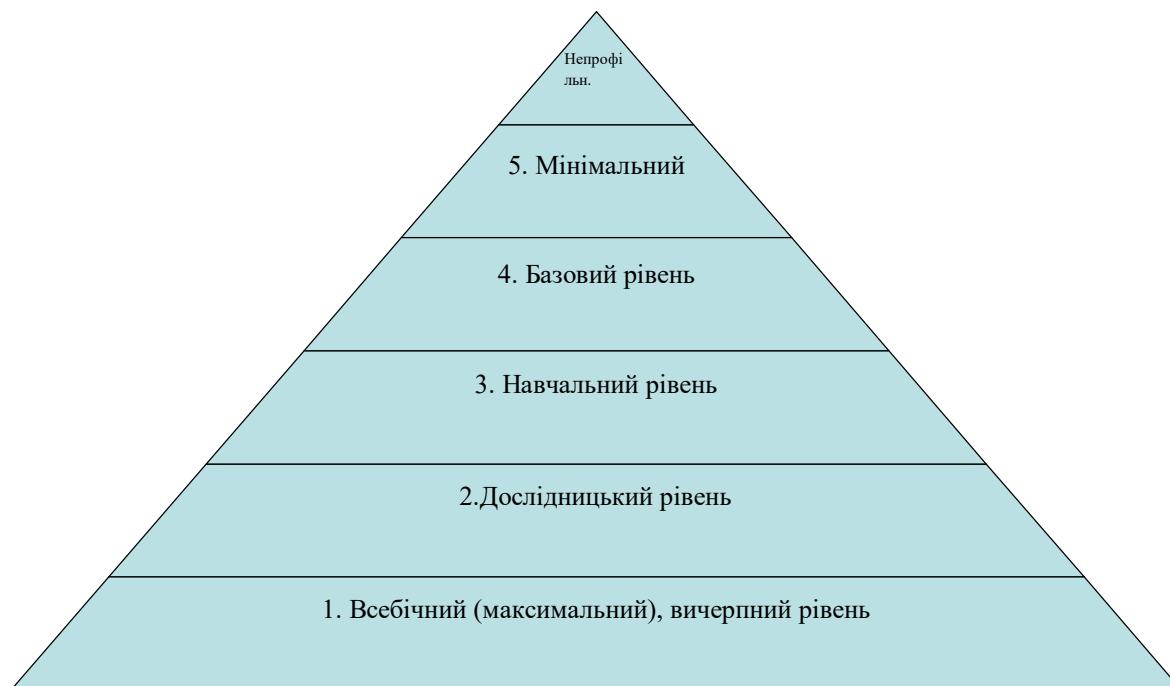
Розглянемо технологію формування фондів Александрійської бібліотеки:

Схема 16. Технологія формування фондів Александрійської бібліотеки (узагальнена схема).

В Александрійській бібліотеці розрізняють п'ять рівнів комплектування матеріалів:

Схема 17. Рівні комплектування матеріалів в Александрійській бібліотеці.

Основними документами, які регламентують комплектування фондів, є «Положення про комплектування фондів Александрійської бібліотеки» [169] та «Положення про формування фондів Александрійської бібліотеки» [172]. «Положення про комплектування фондів Александрійської бібліотеки» поділяється на дев'ять частин: вступ, видавці та продавці, оцінка видавців та продавців, процес розгляду цін, замовлення на закупівлі, час доставки замовлень, затримки доставки, стан матеріалів та видань, обробка матеріалів. «Положення про формування фондів Александрійської бібліотеки» містить тринадцять основних розділів: вступ, профіль комплектування Александрійської бібліотеки, бібліотечні фонди, критерії відбору, засоби реалізації відбору, рекомплектування, рекомендації щодо додання або вилучення бібліотечних матеріалів, положення про прийом дарів, внесення змін та оновлення положення формування фондів, інформаційні та довідкові джерела, на основі яких формувалося положення, положення для основних фондів, положення для спеціалізованих фондів та ін. Основною відмінністю документа, що регламентує комплектування (схема 18), від документа, що визначає формування фондів (схема 19), є спеціальна зорієнтованість «Положення комплектування» на питаннях закупівлі. «Положення

комплектування фондів Александрійської бібліотеки» описує процеси підсистеми комплектування фондів Александріни.

Схема 18. Підсистема комплектування фондів Александрійської бібліотеки.

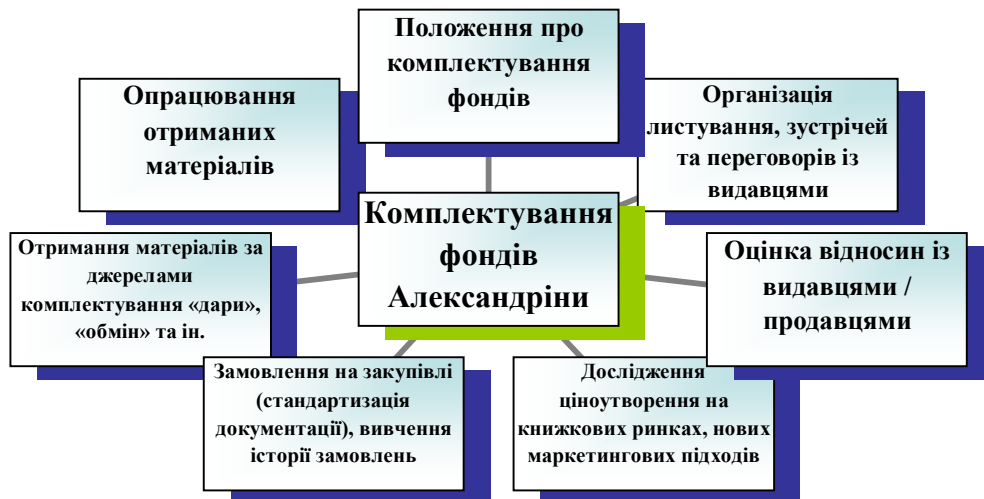
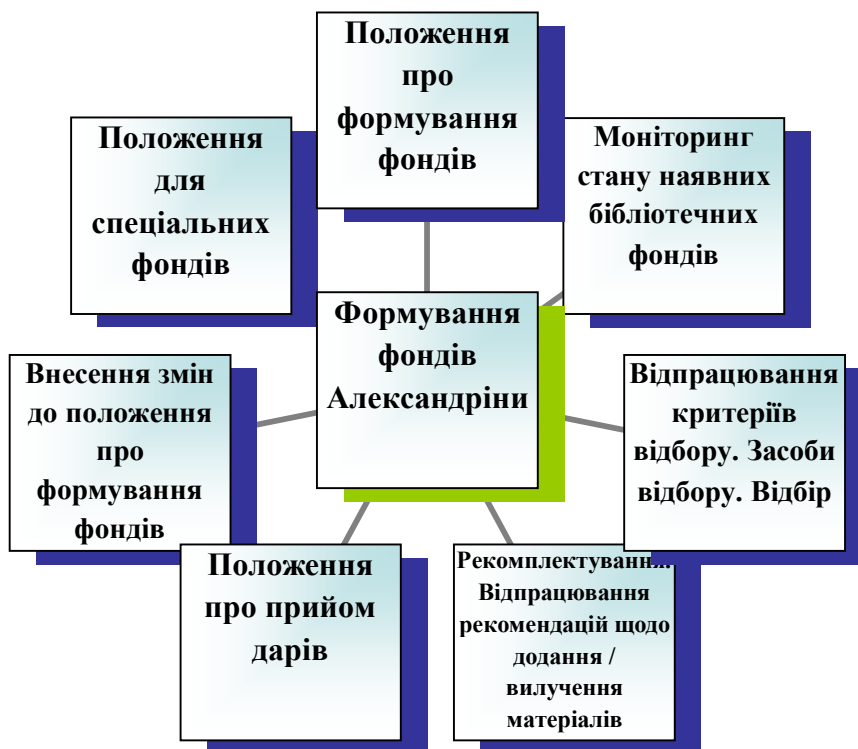

Схема 19. Підсистема формування фондів Александрійської бібліотеки

Висновки. Бібліотека Александріна – міжнародний науковий та культурний проект XXI ст. Основними регламентуючими документами, які координують діяльність розвитку фондів книгозбірні, є «Положення формування фондів Александрійської бібліотеки» та «Положення комплектування фондів Александрійської бібліотеки».

Формування фондів Александрійської бібліотеки є комплексною підсистемою, що об'єднує в своїй структурі низку інтегрованих положень: положення формування фондів, положення прийому дарів та положення для спеціальних фондів. Це означає, що зв'язки з Давньою бібліотекою є лише символічними, Александріна технологічно працює на рівні сучасних наукових та публічних книгозбірень світу. У зв'язку з розвитком інформаційних та цифрових технологій, до складу підсистеми включено процес внесення змін до «Положення

формування фондів», що свідчить про швидкий розвиток процесів комплектування, відпрацювання нових схем їхньої взаємодії. Ще до офіційного відкриття бібліотеки у 2002 р. було здійснено моніторинг ядра фонду, що засвідчив наявність широкого спектра матеріалів з історії Давньої бібліотеки, матеріалів з античної історії та історії середземноморського регіону, давніх арабських рукописів (здебільшого на мікрофішах), матеріалів ЮНЕСКО, іноземної літератури (тематика – вивчення Близького Сходу). Відповідно, опрацювання подальших критеріїв відбору літератури зорієнтувало комплектаторів на роботу з такими тематичними рубриками, як історія міста Александрія, Середземноморський регіон, арабська рукописна, мистецька та книжкова спадщина. Рекомплектування проводилося з урахуванням можливості проведення міжнародного книгообміну та культурного обміну. Обмінний фонд спеціально не створювався, однак, масштабна видавнича діяльність Александріни, широка міжнародна підтримка, видання значної кількості друкованих каталогів та проспектів дозволило системно формувати обмінні списки. Одночасно проводилося впорядкування значних масивів іноземної літератури (в основному, за джерелами «закупівлі» та «дарів») та вилучення дублетних видань (за джерелом «дарів»). Завдяки діяльності асоціації «Друзі Александрійської бібліотеки» зафіксовано надходження значної кількості дарів (низка дарів надійшла до 2002 р.). Задля того, щоб скоординувати їх надходження з критеріями вилучення, до підсистеми формування фондів було включено профіль прийому дарів. Враховуючи депозитарний статус Александріни, масиви мультимедійних матеріалів та колекцій, було прийнято рішення про формування ще одного допоміжного профілю – профілю для спеціальних фондів.

Підсистема комплектування фондів Александріни підтримує реалізацію бібліотечно-бібліографічних процесів, пов'язаних із закупівлями книг, передплатою періодичних та продовжуваних видань. Відповідно, саме цим джерелам комплектування приділяється першочергова увага. Ще до офіційного відкриття бібліотеки у 2002 р. закупівлі здійснювалися за підтримки ЮНЕСКО. Таким чином, міжнародна складова співробітництва суттєво вплинула на окремий

розвиток кожного з джерел комплектування фондів (закупівля, передплата, дари, обмін, культурний обмін, ОП дисертацій). Оцінка відносин із видавцями / продавцями ґрунтується на моніторингу документації Відділу бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом Александріни. Відділ працює безпосередньо з постачальниками, відстежує затримки або невідповідності до укладених замовлень. Однак низка закупівель координується і здійснюється через посередництво міжнародної асоціації «Друзі Александрійської бібліотеки». Дослідження ціноутворення на книжкових ринках реалізовується у межах бюджетного розподілу Александріни, що регулюється Законом Єгипту № 1 від 2001 р. «Щодо Александрійської бібліотеки». Замовлення на закупівлі здійснюються в кінці тижня на основі прийнятності ціни для поточного бюджету. Замовлення надсилаються із супровідним листом по факсу або електронною поштою. Александрійська бібліотека отримує матеріали і за іншими джерелами комплектування фондів (дари, обмін, ОП, культурний обмін та ін.). Після закупівель саме отримання дарів від іноземних держав стало пріоритетним напрямом розвитку фонду, про їхню важливу роль вже було сказано вище. Міжнародний книгообмін Александріни ґрунтується на загальновизнаних принципах балансу отриманої та відправленої літератури. Однак є і особливості: міжнародний книгообмін, який за певних обставин було припинено на деякий час, декларується та відновлюється як «культурний обмін» або замінюється на обмін дарами. Основним принципом є баланс, якщо іноземний партнер не відправляє вчасно матеріали до Александріни, бібліотека не відправляє матеріали у відповідь, допоки не буде підтверджене їх отримання Відділом бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом Александріни. Александрійська бібліотека зацікавлена в англомовних матеріалах. Спеціально міжнародний книгообмін не розвивається, а його подальший прогрес залежить від підписання договорів про культурне та інформаційне співробітництво (принцип, яким керуються в Александріни ще з моменту її започаткування). Обробка отриманих комплектуванням матеріалів здійснюється Секцією бібліографічного доступу Відділу бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом Александрійської бібліотеки.

Сучасна Александріна не є бібліотекою в класичному розумінні цього слова. У цьому контексті, це і є той самий «Новий Мусейон», до розвитку якого прагнули Ератосфен, Каллімах та інші давньогрецькі мудреці. Керівництво Александріни переконує відвідувача, що бібліотечні фонди – це не тільки інтелектуальний бібліотечний пласт, але й культурний та філософський. Таким чином, була досягнута одна з основних ідей давньої бібліотеки: що існує не тільки збереження книг, не тільки обслуговування читачів, але й – наближення їх до розуміння мистецтва, новітніх досягнень.

Бібліотека є унікальним інформаційним та освітнім середовищем. Станом на 2011 р. фонди бібліотеки становили: 280 248 од. зб. – відкриті фонди, 151 996 од. зб. – закриті фонди, 4264 од. зб. – фонди Нобеля та Шаді Абдель Салям, 108 981 од. зб. – фонди спеціалізованих бібліотек (включають мультимедійні матеріали), 6867 од. зб. – карти, 87 159 од. зб. – дисертації, депозитарні фонди – 26 888 од. зб., фонди книг у цифровому форматі – 8480 од. зб., наукова періодика – 7806 од. зб., кількість назв передплачених газет та ілюстрованих журналів – 88, онлайнові бази даних – 44, необроблена література – 449 018 од. зб., електронна періодика – 65 054, електронні книги – 95 476 [157]. Загальний фонд становить 1 292 369 од. зб. Саме такі показники були досягнуті внаслідок тісної та продуктивної кооперації Александрійської бібліотеки з Британською бібліотекою, Нью-Йоркською публічною бібліотекою, Бібліотекою Конгресу США та іншими найбільшими бібліотеками світу. Започаткований книгообмін із Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. З 2002 р. до НБУВ надходить від Александрійської бібліотеки продовжуване видання «Bibliotheca Alexandrina», пропонуються книги на обмін. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського пропонує видання науково-дослідних інститутів Академії наук України, матеріали обмінного фонду НБУВ.

3.2. Закупівлі, передплата періодики в підсистемі комплектування фондів Александрійської бібліотеки

Одним із найважливіших джерел комплектування фондів у сучасній Александрійській бібліотеці є закупівлі. Закупівля літератури для книгозбірні розпочалася ще до 2002 р. і була прямо пов'язана з діяльністю GOAL. З 1991 р. реалізовані перші закупівлі літератури [250, с. 35]. Попередня підготовка фонду Александрійської бібліотеки здійснювалася за сім–вісім років до офіційного відкриття установи та введення в дію книгосховищ.

На чолі з М. Захраном GOAL створює Комісію з закупівлі літератури, в яку увійшли представники Александрійського університету. Разом з організацією Al-Ahram Комісія з закупівлі літератури GOAL здійснювала купівлю книг із різних наукових дисциплін. Згодом формується системна політика формування та комплектування фондів нової Александрійської бібліотеки з урахуванням рекомендацій ЮНЕСКО [169]. Зокрема, посилюється відбір книг з історії давньої Александрійської бібліотеки, історії Єгипту та міста Александрія.

Вважалося за потрібне створити фонд з 200 тис. од. зберігання до офіційного відкриття установи. Було навіть встановлено річну норму закупівель – 30 тис. од. зб., не враховуючи кількості надходжень-дарів [250, с. 83]. Основні закупівлі здійснювалися через єгипетську урядову організацію Al-Ahram Distributors, що значно спростило валютні та інші фінансові операції. 80 % імпорту від Al-Ahram Distributors становили книги іноземних видавців. Для здійснення комплектування фондів майбутньої бібліотеки іноземною літературою керівник GOAL М. Захран щороку здійснював поїздки на Франкфуртський книжковий ярмарок, де відбирав необхідні видання. Враховуючи, що організація Al-Ahram мала свої представництва у Франкфурті, замовлення літератури було значно полегшено для єгипетської сторони.

Фінансова підтримка ЮНЕСКО стосовно комплектування та формування фондів сучасної Александрійської бібліотеки була значною. З 2000 р. ця організація виділяє GOAL фінанси для купівлі обладнання, експертизи матеріалів та навчання персоналу. Слід зазначити, що і в 2002 р., після офіційного відкриття

бібліотеки, коли її підрозділи проходили свій початковий етап становлення, ЮНЕСКО фінансувало низку закупівель літератури.

Для потреб комплектування фондів велику кількість консультацій було отримано від викладачів Александрійського та інших університетів Єгипту. Слід зазначити, що бібліографічні консультанти були залучені практично з усіх країн світу. М.Захран та його помічники використовували всі способи та можливості для популяризації майбутньої бібліотеки. Зокрема, Al-Ahram Distributors надала Комісії з закупівлі літератури GOAL можливість на виставках Al-Ahram розміщувати видання з фондів Александрійської бібліотеки.

Таким чином, головний постачальник Александріни до моменту її офіційного відкриття – Al-Ahram стає і її головним PR-агентом. Al-Ahram Distributors організовує виставки частини фондів Александрійської бібліотеки на Каїрському книжковому ярмарку, що сприяє подальшій популяризації бібліотечного закладу.

Сьогоднішнє планування бюджету на закупівлі має свої особливості. Підрозділи на початку фінансового року зазначають, яка сума грошей їм потрібна для купівлі книг, передплати періодики та баз даних. Таким чином, статистика купівлі кожного року є різною і залежить від цін та знижок на книги та передплату періодики.

Закупівлі та передплата періодики Александріни здійснюються відповідно до Закону Єгипту № 1 від 2001 р. «Щодо Александрійської бібліотеки». Стаття 6 регламентує, що Бібліотека Александріна укладає договір про започаткування власного окремого рахунку в Центральному банку Єгипту або в комерційному банку зі схвалення Міністерства фінансів країни. У 2002/2003 звітному році було проведено 39 зустрічей та тендерів для проведення закупівель літератури та технічного обладнання. У 2004/2005 зв. р. проведено 21 тендер та 83 засідання з приводу закупівлі. Того ж року було підписано сім контрактів на закупівлі. У 2005/2006 зв. р. всього проведено понад 80 тендерів, зареєстровано 118 замовлень на закупівлі.

У 2004/2005 зв. р. у відсотковому співвідношенні закупівлі Александріни розділилися на потреби таких основних підрозділів: 54 % – на Головну бібліотеку, 19 % – на Спеціалізовану бібліотеку мистецтв, мультимедійних та аудіовізуальних матеріалів, 14 % – на Спеціалізовану бібліотеку для юнацтва, 12 % на Спеціалізовану бібліотеку для дітей і близько 1 % – на довідкові матеріали для керівництва та співробітників.

Бібліотека Александріна підтримує зв'язки з 23 видавцями, які забезпечують її необхідними книгами. Серед них: Meric, Middle East Observer, Baccah, Dawson, Limojar, Mediterranean Publishers Services, Kasha, Omega, American University in Cairo Press, Plaisir De Lire, Ahram, Osiris, Diwan, Hala Book Shop, Book Galaxy, Sigma, Scientific Home, Anglo-Egyptian Bookshop³⁷, Knowledge Power, Sphinx, Unlimited Press. Налагоджено співробітництво з книжковими магазинами, наприклад, література закуповується в Modern English Bookshop³⁸, Academic Bookshop Co.³⁹ та ін.

З приводу забезпечення передплати журналів Александрійська бібліотека співпрацює з інформаційним агентом EBSCO, що забезпечує Александріну іноземною періодикою.

Як і Національна бібліотека Єгипту, Александрійська бібліотека має пільги щодо імпорту та отримання іноземної літератури з-за кордону. Стаття 7 Закону Єгипту № 1 від 2001 р. «Щодо Александрійської бібліотеки» вказує, що у межах свого статусу Бібліотека Александріна та її філії звільняються від загального оподаткування доходів. Це означає, що Александрійська бібліотека звільняється від усіх державних зборів. Таким чином, на відміну від українського законодавства в Єгипті права Александріни законодавчо врегульовані для уникнення проблем із митними службами. На відміну від українського митного законодавства, ввезення наукових матеріалів для бібліотек через єгипетську митницю не обмежується їх

³⁷ Видавництво в Каїрі.

³⁸ Книжковий магазин у Каїрі.

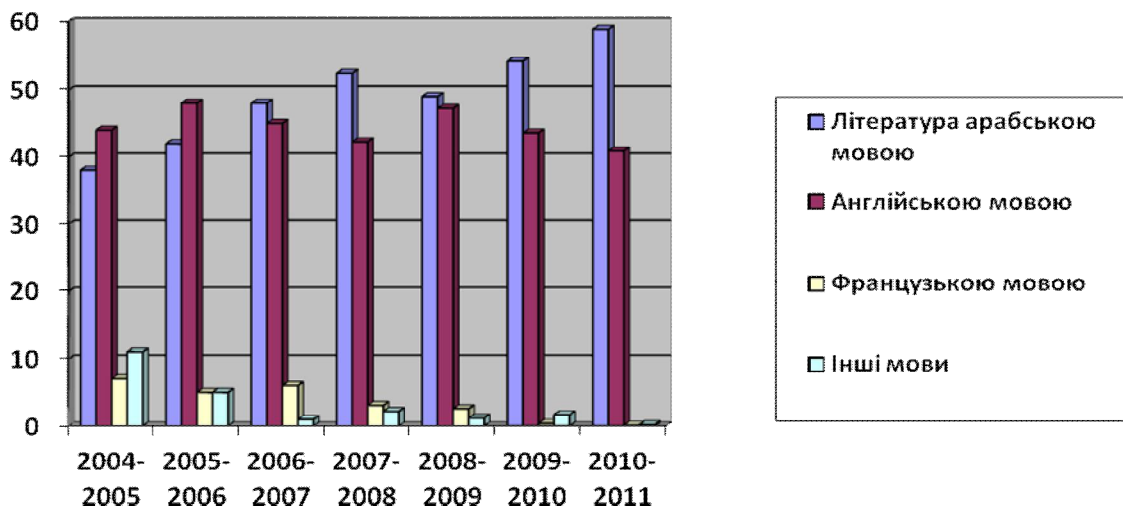
³⁹ Книжковий магазин у Каїрі.

вагою або вартістю (можуть бути пропущені вантажі загальною сумою понад 100 євро) [221, с. 81].

Статистичні дані розподілення закупівель літератури за мовним показником у 2010/2011 зв. р. свідчать про те, що література арабською мовою становить 58,9 % від загальної кількості, англійською – 40,9 %, французькою – 0,1 %, іншими мовами – 0,2 %. Ці показники можуть змінюватись. Відповідно, книгообмінні стосунки з Александрійською бібліотекою можливі за умови направлення до неї літератури англійською та французькою мовами. Враховуючи відкритість Александріни до зовнішнього співробітництва, в майбутньому можливе порушення питання щодо створення в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського спеціального фонду арабської літератури. Мовний аспект закупівель Александріни відображений у статистичних відомостях (діаграма 3).

Діаграма 3. Діаграма розподілення закупівель літератури Александрійської бібліотеки за мовним показником (2004–2011 рр.)⁴⁰

(المقتنيات حسب اللغة)[153, с. 206]; [154, с. 202]; [155, с. 162]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Таблиця 8. Таблиця розподілення закупівель літератури Александрійської бібліотеки за мовним показником (2004–2011 рр.)⁴¹ (المقتنيات حسب اللغة)

⁴⁰ На осі Y цифри представлені у відсотках до загальної кількості.

⁴¹ Цифри представлені у відсотках.

[153, с. 206]; [154, с. 202]; [155, с. 162]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Звітний рік / мова	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Арабська мова	38	42	48	52.4	49	54.2	58.9
Англійська мова	44	48	45	42.3	47.2	43.6	40.9
Французька мова	7	5	6	3.1	2.6	0.4	0.1
Інші мови	11	5	1	2.2	1.2	1.7	0.2

Таблиця 9. Таблиця зміни відсоткового співвідношення закупівель літератури за мовним показником⁴² (المقتنيات حسب اللغة)

[153, с. 206]; [154, с. 202]; [155, с. 162]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Звітний рік / мова	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Арабська мова	38	+4	+10	+14.4	+11	+16.2	+20.9
Англійська мова	44	+4	+1	-1.7	+3.2	-0.4	-3.1
Французька мова	7	-2	-1	-3.9	-4.4	-6.6	-6.9
Інші мови	11	-6	-10	-8.8	-9.8	-9.3	-10.8

У 2004–2005 та 2005–2006 зв. рр. у закупівлях літератури переважали англійські видання. Однак у 2006/2010 зв. рр. ця тенденція змінюється. Читацький склад Александріни володіє багатьма іноземними мовами, однак, найуживанішими є англійська та французька. Англійська є мовою, що використовується в міжнародних проектах Александрійської бібліотеки, а франкомовний фонд активно розвивається (у 2009/2010 зв. р. одним із найбільших дарів, надісланим до Александріни, були 524 046 од. зб. з Франції). Бібліотека Александріна виділяє кошти на придбання різних бібліотечних матеріалів. У балансових звітах книгозбірні вказується бюджет закупівель в єгипетських фунтах. Відповідно, у

⁴² Порівняння з початковими показниками 2004–2005 рр.

2012 р. на передплату періодики, закупівлю літератури було виділено 881 920 єгипетських фунтів, у 2011 р. – 881 920 EGP, 2010 р. – 799 196 EGP, у 2009 р. – 787 196 EGP.

Висновки Аналіз підсистеми закупівель та передплати Александрійської бібліотеки дозволив досягнути таких наукових та практичних результатів: розкрита роль ЮНЕСКО та GOAL у формуванні підсистеми закупівель та передплати; охарактеризована діяльність Александрійського університету та Комісії з закупівлі літератури GOAL щодо купівлі книг із різних дисциплін; висвітлена роль єгипетської урядової організації «Al-Ahram Distributors» у формуванні підсистеми закупівель та передплати Александріни; проаналізована законодавча підтримка вищезгаданої підсистеми; вивчені зв'язки Александрійської бібліотеки з видавцями; представлені статистичні дані розподілення закупівель літератури за мовним показником у 2004/2011 зв. рр.

3.3. Дари

Комплектування фондів Александріни дарами умовно поділяється на два історичних етапи: до 2002 р. (до офіційного відкриття бібліотеки) та після 2002 р.

У 1999 р. Британський Музей передав копію Розетського Каменю. Пізніше від Британської Ради з питань культури (Маджліс Сакафі ль-Бірітані) надходить пропозиція щодо передачі 14 тис. рукописів Британської бібліотеки на 45 тис. мікрофіш [342, с. 91] до Александріни. До фондів мали передати матеріали, пов'язані з Кораном, Сунною, фікхом, а також рукописи з філології та мистецтва. Британська бібліотека починає співпрацю з Друзями Александрійської бібліотеки в Великобританії. Зокрема, започатковується проект щодо написання спеціальної книги, яка б відобразила арабські літературні скарби у фондах Британської бібліотеки. Було підкреслено, що кошти від продажу цього видання підуть на закупівлю мікроформ, на які будуть перенесені арабські, перські та турецькі рукописи. У 2013 р. на сайті Бібліотеки Александріни офіційно підтверджено

прийняття дару від Британської бібліотеки (14 тис. рукописів) [176]. Цей фонд зберігається в Секції мікроформ.

У червні 1998 р. [250, с. 36] відбулася символічна подія, Греція, що стояла біля витоків формування давньої Александрійської бібліотеки⁴³, вже в наш час пожертвувала на її відновлення близько 200 000 доларів США [342, с. 95] та передала до фондів копії низки рукописів та книжкових пам'яток. Крім того, надіслано як дар близько 200 прим. міжнародного журналу «National Geographic». А саме номери, в яких містилася інформація про походи Александра Македонського, укомплектовані детальними картами. Греція передала до Александріни колекцію широкоформатних картин (сюжети походів Александра III Великого) та копій статуй відомих учених давньої бібліотеки, зокрема Евкліда, Деметрія Фалерського, Клавдія Птолемея, Птолемея II Філадельфа.

У листопаді 1997 р. надходять перші дари від Національної бібліотеки Франції. Від цієї країни надходила як бібліотечна, так і інформаційно-навчальна підтримка, надавалися гранти для бібліотечних працівників. Зокрема, компанія «Cargemini»⁴⁴ виділила близько 700 000 доларів для фінансування навчання бібліотекарів Александріни. Основним напрямом вивчення були інформаційні багатомовні системи, розроблені для бібліотек [342, с. 93]. Франція пожертвувала Александрійській бібліотеці 2300 книг та копій рідкісних рукописів. Крім цього Александріні було надано 3 тис. історичних рідкісних картин (зображень) в електронному форматі, які відображали етапи еволюції розбудови Суецького каналу. Фонди Суецького каналу є одними з найважливіших в Александрійській бібліотеці. Приблизно половину копій документів до цих фондів було надано урядом Франції, інші копії надійшли від керівництва каналу [343]. Від Франції також надійшла копія Біблії Гутенберга, яка вважається першою друкованою Біблією у світі. Видання складається з трьох частин з коментарями. Перша та друга частина — латинською мовою, третя частина коментується французькою.

⁴³Птолемей I Сотер, один із воєначальників Александра Македонського, засновник Александрійської бібліотеки, мав грецько-македонське коріння.

⁴⁴كاب جيمنى

Бібліотечні фонди Александріни розвивалися і завдяки німецьким організаціям. 4 листопада 1997 р. відоме видавництво «Saur Verlag»⁴⁵ (SAUR) передало до GOAL довідкові видання та книги [250, с. 36] [342, с. 92]. Всього передано понад 680 книг та 500 мікрофіш на загальну суму 3 млн фунтів (єгип. джунайг). До складу дарів увійшли документи Британського Музею та Берлінської бібліотеки. У 2001 р. асоціація «Німецькі друзі Александріни» надають бібліотеці фінансову підтримку (близько 10 000 доларів), обладнання та дарують книги. Німецьке видавництво «Hupe Verlag» (Zamur)⁴⁶ жертвує низку книг. Німецьке видавництво «Schwarz» (Savd)⁴⁷ подарувало Александріні збірку своїх книг на загальну суму 1,4 млн німецьких марок. Асоціація жінок Німеччини пожертвувала для бібліотеки 351 книгу для дітей (із різних галузей знання). У наступні роки до Секції мікроформ Александріни надходять як дар мікрофільми рукописів із Тюбінгенського Університету [176].

Дари до офіційного відкриття Александріни у 2002 р. супроводжувались підписанням протоколів про співпрацю. Наприклад, 9 квітня 2000 р. Александрійська бібліотека підписала протокол про співробітництво (Шанхайський протокол від 9 квітня 2000 р.) з Китаєм і отримала від цієї країни книжкові дари [250, с. 38]. Ця країна подарувала Александрійській бібліотеці 1700 книг [342, с. 94]. У рамках протоколу було досягнуто домовленості щодо книгообміну між Александріною та Муніципальною бібліотекою Шанхаю. Окрім книгообмінних відносин було обговорено можливість виконання спільних перекладів з арабської та китайської, започаткований культурний обмін, а також обмін студентами та спеціалістами. Протокол також передбачив можливість проведення спільних виставок, семінарів, лекцій та ін. Окрім книжкових дарів до Александріни були передані унікальні фарфорові статуетки.

Норвегія представила Александрійській бібліотеці фонд з англomовних книг. Країною було пожертвувано 3,3 млн дол. на потреби навчання бібліотекарів із

⁴⁵ K.G. Saur Verlag – німецьке видавництво, що спеціалізується на інформаційних, бібліотечних та інших виданнях.

⁴⁶ زامور

⁴⁷ سود

технічних напрямів. 6 млн дол. виділено на купівлю основного бібліотечного устаткування. У 1990 р. на загальні потреби Александріни прем'єр-міністр Норвегії Г. Х. Брунтланн виділила пожертвування на суму 500 тис. дол. З 1995 р. від Норвезького форуму свободи вираження (Norwegian Forum for Freedom of Expression (NFFE)) надійшла пропозиція щодо надання Александріні онлайнової бібліографічної бази з питань свободи вираження інформації. Символічна назва бази «Маяк свободи вираження» (The Beacon for Freedom of Expression) має пряме відношення до гуманістичних ідеалів Давньої Александрійської бібліотеки. У травні 2003 р. Норвезьке Міністерство з питань культури та церковних справ офіційно передало «Маяк свободи вираження» до фондів електронних ресурсів Александріни [166].

Від Туреччини як дар було передано близько 10 тис. книг та рідкісних рукописів. Окрім цього був подарований унікальний Коран турецькою мовою. Александрійська бібліотека отримала копії всіх документів, пов'язаних із діяльністю Османської Імперії на території арабських країн. Важливим для комплектаторів Александріни став візит президента Туреччини С. Деміреля до Александрійського університету та тимчасових приміщень бібліотеки у 1999 р. С. Демірель пожертвував GOAL низку турецьких книг [250, с. 37].

У 1995 р. Колімський університет (University of Colima (México)) Мексики подарував майбутній бібліотеці 53 CD. Ця дата є своєрідним початком формування фондів мультимедійних матеріалів Александріни. Крім того, від Мексики до Александрійської бібліотеки надійшли книжкові фонди.

Іспанія надіслала в дар до GOAL мікрофільми арабських та іспанських рукописів з Ескоріальної монастирської бібліотеки (Монастирська бібліотека Ескоріалу – була започаткована у другій половині XVI ст. в Іспанії (Monasterio de El Escorial)) та бібліотек Кордови. Пожертвування було передано за посередництва королеви Іспанії Софії, загальна кількість рукописів – близько 6 тис. Основою для цієї події стало те, що ці рукописи мають безпосереднє відношення до історії арабської цивілізації на території Андалусії. Від уряду Іспанії також надійшли сучасні книги у кількості 4 тис. томів. Радник прем'єр-міністра Іспанії з питань

культури Х. Луїс передав до Александріни 2 тис. іспанських книг, і, таким чином, остаточно був сформований спеціалізований фонд Александрійської бібліотеки «Ескоріал»⁴⁸. Крім того, було передано дві колекції копій рукописів. Колекція рукописів із Королівської Академії у Кордові складається з 11 мікрофільмів (56 рукописів) та двох CD-дисків (з цифровими копіями мікрофільмів рукописів). Друга колекція, подарована Муніципальною бібліотекою Кордови, складається також з 11 мікрофільмів (95 рукописів) та 2 CD-дисків (186 цифрових копій арабських рукописів) [176] [208]. Почесним дарувальником для Александріни є асоціація «Друзів Александрійської бібліотеки» в місті Мадрид. Організація передала до фондів бібліотеки фонд середземноморської тематики, зокрема журнали з географії, мистецтва та історії.

З Італії до офіційної інавгурації бібліотеки 16 жовтня 2002 р. [250, с. 39] до неї надійшов 1 млн дол. Від уряду країни надійшло 1500 книг. Александріні подарована спеціальна бібліотека «Палермо»⁴⁹, яка була сформована для висвітлення арабського культурного надбання в Сицилії. Культурні центри Італії пожертвували бібліотеці фонд книг італійською мовою, що включає в себе довідкові видання, рідкісні документи, книги, що розкривають засоби масової інформації та культуру Італії. Країна представила Александрійській бібліотеці копію рукопису Книги мертвих, що зберігається в музеї в місті Турин [342, с. 96].

За джерелом комплектування «дари» надійшла до Александріни низка матеріалів із Ватикану. Серед них – два рідкісних примірники Біблії, а також «Географія» («Керівництво з географії») Клавдія Птолемея.

Уряд Угорщини подарував Александрійській бібліотеці рідкісні книги, а також CD – диски.

З Канади до Александріни надходить 3500 книг, головним чином, це – канадські публікації.

Швеція розширила співпрацю з Александріною. Асоціація «Друзі Александрійської бібліотеки» в Швеції інстальовала для бібліотеки програму для

---

⁴⁸ الاسكوريال

⁴⁹ باليرمو

читання електронних рукописів у форматі «digital». Головною метою проекту стала необхідність організації для читачів та науковців можливості роботи з рідкісними виданнями. Ця програма є важливим технологічним внеском для виходу Александріни на сучасний рівень у сфері інформаційних технологій. Разом з іншими перевагами ця допомога зі Швеції відіграла значну роль у подальшому вдосконаленні роботи Александріни з обміну інформацією між бібліотеками та партнерами з усього світу.

У серпні 1999 р. надходять дари від Чеської Республіки. Подаровані фонди, що налічують близько 500 книг із літератури⁵⁰, поезії, філософії, історії, арабознавства.

Значні книжкові фонди направлено із Мальти, Австрії, Бразилії, Пакистану, Катару та Маврикія. Йорданія надсилає фонд публікацій дослідних та наукових установ. Оман дарує книги, що були придбані на Каїрському міжнародному книжковому ярмарку.

Компанія Суецького Каналу надала комплектуванню Александрійської бібліотеки копії всіх архівних документів (низка паризьких документів до періоду націоналізації каналу). У 2000 р. формується спеціальний підфонд документів Суецького каналу. Вищевказана тематика включається до списку наукових досліджень бібліотеки. Зокрема, «Ferdinand de Lesseps Association» та «Suez Canal Authority» 18 квітня 2000 р. передали до тимчасових книгосховищ Александріни низку книг, журналів, креслень та документації.

Саудівська Аравія надіслала фрагмент кісви Кааби, а також макет Великої Мечеті Мекки. Цей дар знаменував благословення Аллаха бібліотеці та єгипетському народові. Саудівська Аравія надала фонди Священних Коранів, а також рідкісний фонд, присвячений кінному спорту та його історії.

З Австралії було передано 1000 австралійських музичних творів (партитури), цей фонд було названо «Аль-байкуну» або «Маяк».

---

⁵⁰ Крім того була подарована дитяча література.

Національна бібліотека Ірану подарувала Александріні Велику ісламську енциклопедію у 4-х томах. Крім цього, був переданий Каталог рукописів Національної бібліотеки Ірану, що складався з 14 томів.

Дари надходили і від вітчизняних установ. Низка бібліотек Єгипту взяла участь у формуванні ядра фонду Александріни. Наприклад, Муніципальна бібліотека Єгипту подарувала Александрійській бібліотеці понад 5 тис. рідкісних книг та рукописів. Цей дарунок став основою фонду Відділу рідкісних книг. Управління Єгипту з земельного простору та геології передало низку геологічних карт, а також книжковий фонд, що складався з наукових досліджень, підготовлених цією організацією. Національне управління поштою подарувало цінний фонд марок. Національне управління з дистанційного зондування та космічних наук передало «Атлас космічних карт». Міністерство вакуфів (в мусульманському праві – майно, що передавалося до мечетей або інших релігійних установ з побожною або благодійною метою) Єгипту передало до Александріни чотири книги, присвячені мечетям країни (арабською та англійською).

З 2002 р. були узагальнені підходи до формування бібліотечних ресурсів Александрійської бібліотеки. 4 млн од. зб. – початкова запланована цифра для фонду Александріни. Максимально книгосховище може вмістити 8 млн од. зб. (загальний фонд у 2011 р. становив 1292369 од. зб. [157]).

Низка дарів надійшла безпосередньо за підтримки ЮНЕСКО. 1999 р. став визначальним для формування фондів Спеціалізованої бібліотеки для людей зі зниженим зором (مكتبة متخصصة للمكفوفين), що у 2002 р. став одним із підрозділів нової Александрійської бібліотеки. Згідно з програмою ЮНЕСКО для країн Перської затоки – AGFUND-UNESCO – Arab Gulf Programme for United Nations Development Organizations та програми Ісламської освітньої, наукової та культурної організації ISESCO – The Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization до фондів майбутньої Александріни було передано значну кількість книг для сліпих.

Формування сегментів фонду Александріни до 2002 р. було б неповним без урахування ролі дарів, що надійшли від окремих осіб. Інтелектуали та дарувальники з усього світу забезпечили значну підтримку комплектуванню фондів разом з організаціями, фірмами та іншими установами.

Першою міжнародною асоціацією дарувальників та помічників Александріни стала «Асоціація друзів та прибічників відродження Александрійської бібліотеки» [342, с. 99]. Філії цієї установи є в багатьох країнах світу. Пані С. Мубарак, дружина экс-президента Єгипту Х. Мубарака, стала однією з перших осіб, які виявили бажання допомогти бібліотеці. Нею було передано 6500 книг, а також інших видів літератури різними мовами світу. Тематичною ознакою фонду стали його зібрання з історії єгипетської цивілізації. Періодичні видання були представлені журналами з науки, мистецтва, техніки та культури.

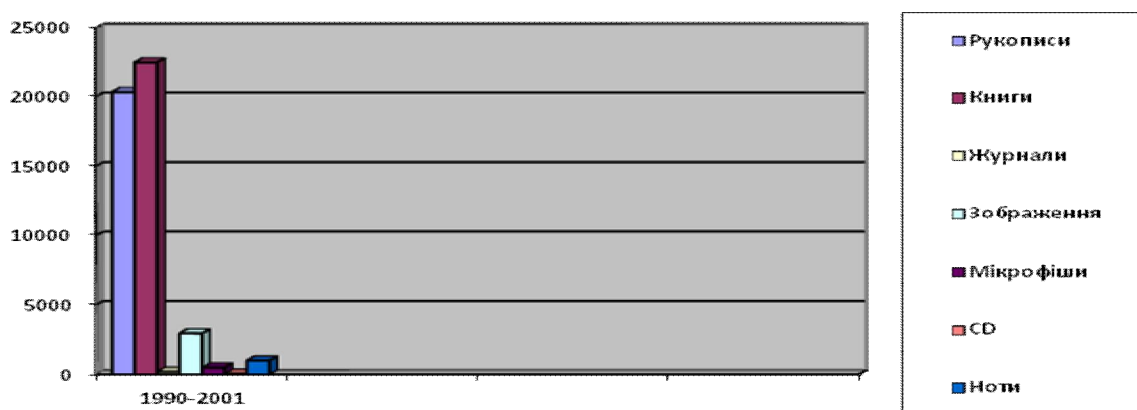
Це був відпрацьований механізм передачі дарів від окремих осіб окрім використання асоціацій та підтримки вищих посадовців держави. Він представляв собою «ланцюжкові передачі». Наприклад, Султан Оману Б. С. Кабус подарував вже згаданий вище фонд С. Мубарак, а вона, в свою чергу, передала його до Александрійської бібліотеки. За іншими джерелами, за посередництва Я. М. Аль-Мантхрі, який обіймав посаду міністра з освіти та молоді Султанату Оман, Султан Оману Б. С. Кабус передав до Александріни близько 10 тис. книг [250, с. 72]. У 1999 р. ця література надійшла до тимчасового книгосховища Александрійської бібліотеки в Александрійському університеті, а у подальшому увійшла до ядра фонду іноземних видань.

До 2002 р. 17 зарубіжних країн брали безпосередню участь у формуванні фондів Александріни. За континентами участь в передачі дарів брали десять країн Європи, одна країна СНД, три країни Азії, одна країна Латинської Америки, одна країна Північної Америки, одна країна з Австралії та Океанії. Загальною особливістю переданої літератури є те, що велика кількість рукописів була перенесена на мікрофіші. Інша особливість – це передача рідкісних фондів, у тому числі копій рідкісних видань. Значна кількість карт, періодики та книг була підготовлена за тематичним напрямом середземноморського регіону. У

подальшому це полегшило формування спеціального середземноморського наукового фонду. При відборі літератури для передачі до Александріни враховувались рекомендації ЮНЕСКО. Загальними критеріями відбору матеріалів іноземними країнами стали: інтернаціональна складова, література історичного спрямування, рідкісні рукописи та стародруки (історична алузія на Давню Александрійську бібліотеку), передача колекцій (копія колекції Королівської бібліотеки у Кордові та ін.), література, яка розкриває культурно-історичні напрями життя арабів, відбір значної кількості аудіовізуальних та електронних носіїв (разом із паралельною передачею до бібліотеки великої кількості нового електронного устаткування).

Аналіз діаграми надходження дарів від зарубіжних країн до Александріни до 2002 р. (діаграма 4) допомагає зрозуміти особливості передачі матеріалів за видами. Практично, 12 країн світу найбільше вплинули на комплектування нової Александрійської бібліотеки (Великобританія, Австралія, Чехія, Канада, Італія, Іспанія, Мексика, Туреччина, Китай, Німеччина, Франція, Греція). За кількісними показниками найбільше дарів надійшло від Великобританії – 14 тис. рукописів, Туреччини – передано близько 10 тис. книг, Іспанії – 6337 рукописів, 2000 книг та 2 CD. Найпоширенішим видом переданих матеріалів є книги та рукописи. Найбільше копій рукописів передано Великобританією та Іспанією, найбільше книг – Туреччиною.

Діаграма 4. Надходження дарів від зарубіжних країн (1990–2001 рр.).

Найбільша кількість надходжень – це книги (22 531 од.), рукописи (20 337 од.) та зображення (фото, картини, в тому числі в електронному форматі) (3000 од.). Журналів надійшло 200 од., мікрофіш – (не враховуючи носіїв рукописів) 500 од., CD – 55 од. та нот – 1000 од. Сумарна кількість надходжень дарів від зарубіжних країн – 47 623 од.

Розглянемо функціонування підсистеми дарів у 2010/2011 зв. р. Подаровано книг – 68 677 (89,4 %), карт – 26 (0.0 %), мультимедійних матеріалів – 1667 (2,2 %), періодичних видань – 6089 (7,9 %), інших видань – 360 (0,5 %). Загальна кількість дарів за 2010–2011 р. становить 76 797 од. зб. Для порівняння у 2009–2010 р. показники дарів були такими: подаровано книг – 516 383 (98.5 %), карт – 360 (0.1 %), мультимедійних матеріалів – 367 (0.1 %), періодичних видань – 6466 (1.2 %), інших типів видань – 470 (0.1 %). Загальна кількість дарів за 2009–2010 рр. становить 524 046 (у 2008/2009 зв. р. загальна кількість дарів становила 21 473 од, у 2007/2008 зв. р. – 20 686 од.). Таким чином, в Александрійській бібліотеці найбільша кількість дарів припадає на книги, на другому місці – періодичні видання.

Серед країн, які відправляють в Александріну найбільшу кількість дарів: Франція, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Лівія, Ірак, Норвегія, Греція, Німеччина, Японія, Італія. Сполучені Штати Америки також відправляють в Александрійську бібліотеку дари [215], сприяють розширенню

культурних програм та обмінів Александріни (в США діє організація «International Friends of the Bibliotheca Alexandrina»). Серед міжнародних компаній та асоціацій найбільшими донорами Александріни є: ЮНЕСКО, Microsoft Egypt, Nile-on-Line, Daimler Chrysler, The J. F. Costopoulos Foundation, VTLS Inc. (Міжнародна організація, що займається розробкою програмного забезпечення для бібліотечних процесів автоматизації), Oracle (Oracle – компанія, яка розробляє оптимізований інтегрований спектр програмного та апаратного забезпечення для бізнесу), Compaq (Compaq Computer Corporation) – американська компанія з виробництва персональних комп'ютерів) та ін.

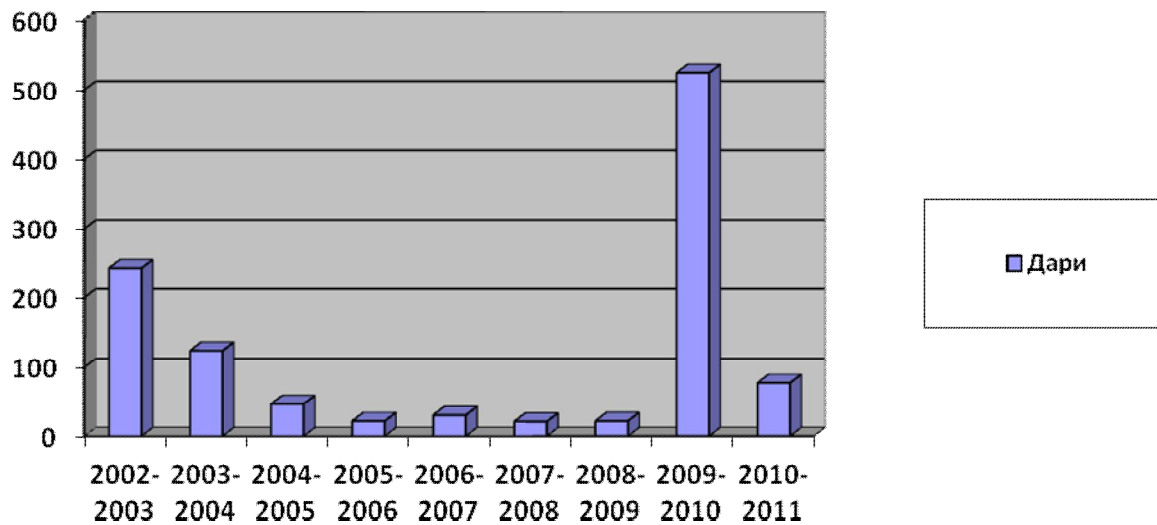
Серед наукових, академічних та фінансових закладів, що відправляють до Александріни книжкові дари та фінансову допомогу: Aarhus University (Данія), Abdus Salam International Centre for Theoretical Physics (ICTP) (Італія), Alexandria Tamarin Center (спортивний та фітнес-центр Александрії) (Єгипет), Anna Lindh Foundation (філія в Єгипті), American Museum of Natural History (США), Arab African International Bank (філії в Єгипті та ін. арабських країнах), British Council (Англія), British University in Egypt (приватний єгипетський університет; заснований у 2005 р.), Cairo University (Каїрський університет – один із найстаріших університетів Єгипту, заснований у 1908 р.), Center for Analysis of Disputes and their Modes of Settlement (Франція) (CADMOS), Cornell University (США), Egyptair (провідна авіакомпанія Єгипту зі штаб-квартирою у місті Каїр), Dutch Embassy in Cairo (Єгипет), El Gammal Group (El Gammal Group – компанія з інвестування та розвитку в Єгипті), International Peace Bureau (Швейцарія), Magdi Yacoub Institute (Magdi Yacoub Institute – науково-медична установа в Лондоні, що займається операціями з трансплантації серця та легенів) та ін.

За 2009/2010 зв. р. одним із найбільших дарів, надісланим до Александріни, були 524 046 од. зб. з Національної бібліотеки Франції [160, с. 12]. До складу дарів входили аудіо- та відеоматеріали, а також книги для дітей. Таким чином, дари є одним із найважливіших джерел комплектування Александрійської бібліотеки. Нижче представлені статистичні відомості щодо надходження дарів та зростання фонду дарів Александріни за 2002/2011 зв. рр.:

Діаграма 5. Діаграма надходження дарів до Александріни за 2002/2011 зв. рр⁵¹.

(الاهداءات)

[151, с. 63]; [152, с. 180]; [153]; [154, с. 202]; [155, с. 163]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Таблиця 10. Таблиця надходження дарів до Александріни за 2002/2011 зв. рр.

(الاهداءات)

[151, с. 63]; [152, с. 180]; [153]; [154, с. 202]; [155, с. 163]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Звітні роки	Кількість дарів, тис. од. зб.
2002/2003	242 095
2003/2004	123 402
2004/2005	45 971
2005/2006	21 300
2006/2007	29 833
2007/2008	20 686
2008/2009	21 473
2009/2010	524 046
2010/2011	76797

⁵¹ На осі Y діаграми відображені цифри у тисячах од. зб.

Шляхом дарів Александрійська бібліотека кожен рік отримувала в середньому 122 845 од. зб. Однак, тенденція надходження дарів не є сталою. Діаграма надходження дарів до Александріни за 2002–2011 рр. свідчить, що у 2005–2009 рр. кількість надходжень літератури не перевищувала 29 833 од. зб. Стрибкоподібне зростання фондів ми можемо спостерігати лише у 2009/2010 зв. р., коли до Александрійської бібліотеки надійшло 524 046 од. зб. з Франції.

Окрім офіційних організацій та окремих осіб в Єгипті та за кордоном велику кількість дарів Александріна одержує від організації «Друзі Александрійської бібліотеки». За підтримки цієї установи організована доставка дарів із різних країн та регіонів, реалізується вивчення книжкового ринку, укладаються домовленості з місцевими видавництвами та міжнародний книгообмін. Серед єгипетських друзів Александріни слід виділити: The Egyptian Association for Friends of the Bibliotheca Alexandrina, серед іноземних: Australian Association of the Bibliotheca Alexandrina, Dalhousie University of Canada (Канада), Les Amis de la Bibliotheca Alexandrina (Франція), Association Egyptian-German Friends of the Bibliotheca Alexandrina (Німеччина), Greek-Egyptian Friendship League (Греція) та ін. Всього – 36 організацій.

Дари до Александріни розрізняють за типами та видами літератури. Цей поділ регламентований керівництвом бібліотеки з 2004 р. Статистичні відомості щодо розподілу дарів за видами видань зведено у таблицю 11.

Таблиця 11. Розподіл дарів за видами видань (2004/2011 зв. рр.)

[151, с. 63]; [152, с. 180]; [153]; [154, с. 202]; [155, с. 163]; [156, с. 30]; [160, с. 21]; [157, с. 50]

Звітні роки / типо-видовий склад	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011
Книги	44124	18709	29003	19213	20106	516383	68655
Періодика	994	0	0	342	472	6466	6089
Карти	528	25	27	42	103	360	26
Мультимедійні	325	1735	274	382	432	367	1667

матеріали							
Інші матеріали	0	831	529	707	360	470	360

Виходячи з показників таблиці, домінуючим видом дарів в Александрійській бібліотеці є книги, на другому місці – періодика, на третьому – мультимедійні матеріали. Середнє (за 2002–2010 рр.) надходження книжкових дарів в Александріну – 102 313 од. зб. на рік, періодики – 2044 од. зб., мультимедії – 740 од. зб., карт – 159 од. зб.

Висновки. Бібліотека Александріна розвиває підсистему дарів, за типово-видовими характеристиками книгозбірня найбільше отримує книг. Підсистема підтримується міжнародними проектами, що забезпечують зовнішньобібліотечну підтримку цього джерела комплектування фондів. Основною особливістю є постійна підтримка комплектування фондів міжнародною асоціацією «Друзі Александрійської бібліотеки» (до та після 2002 р.) та ЮНЕСКО, що до 2002 р. запропонувала керівництву GOAL зразки положень формування фондів [150]. Низка цих рекомендацій регламентована в сучасному документі. Зокрема, сучасне «Положення формування фондів Александрійської бібліотеки» підкреслює особливу важливість матеріалів, що присвячені історії міста Александрія та історії середземноморського регіону. Це означає, що дари диференціюються Відділом бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом за тематичними ознаками. Подаровані матеріали, що є профільними, після опрацювання направляються до фондів, інша література використовується у вигідних для бібліотеки програмах (наприклад міжнародний книгообмін). Рекомплектування дарів включає не тільки книгообмін, але й обмін на профільну літературу у видавництвах та книжкових магазинах. Прийняття дарів здійснюється на основі письмових договорів, копії яких направляються Директору бібліотеки та відділам, що відповідають за їх опрацювання. Окрім активної участі «Друзів Александрійської бібліотеки», Відділ бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом здійснює моніторинг університетської та дослідницької преси. Співробітники підрозділів ознайомлюють професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів Єгипту з місією Александріни, сприяють науковій кооперації між викладачами та дослідниками,

які виявили бажання передати свої приватні колекції до Александрійської бібліотеки. Критерії відбору дарів схожі з критеріями відбору при здійсненні закупівель. Однак у випадках неоднозначної оцінки, запрошуються бібліографи, які визначають тематичну та бібліотечну профільність запропонованого видання. Як у випадку закупівель типу «approval plan», арабські комплектатори визначають термін часу, упродовж якого приймаються рішення щодо прийняття дарів або ж відмови. Підсистема дарів Александрії функціонує в активному режимі і регулює надходження до фондів десятків тисяч од. зб. на рік. За умов масштабного надходження матеріалів за джерелом комплектування «дари», збільшується роль бібліографів, які здійснюють тематичну експертизу подарованих книг та інших видань.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III

Проведено дослідження актуальної проблеми комплектування фондів Александрії. Отримано такі наукові результати: виявлено закономірності функціонування підсистеми комплектування Давньої бібліотеки, співставлені та підтверджені спільні риси функціонування підсистеми комплектування Давньої Александрійської бібліотеки та книгозбірень епохи раннього ісламу, визначено основні джерела комплектування фондів Александрії до 2002 р. і після офіційного відкриття установи, змодельована узагальнена схема формування фондів, визначені рівні комплектування матеріалів, в моделі формування фондів визначено місце спеціальних регламентуючих документів – положень, схематично змодельована підсистема комплектування фондів, досліджена роль ЮНЕСКО у розвитку таких джерел комплектування фондів, як дари та закупівлі, охарактеризовані джерела комплектування «закупівля», «передплата» та «дари», вивчені регламентуючі документи «Політика формування фондів» та «Політика комплектування фондів», проаналізовані статистичні відомості щодо розподілення закупівель літератури Александрійської бібліотеки за мовним показником (2004–2011 рр.), досліджені зміни відсоткового співвідношення закупівель

літератури за мовним показником, вивчено надходження дарів до і після 2002 р., проаналізовано надходження дарів до Александріни за 2002/2011 зв. рр., за даними річних звітів досліджено розподіл дарів за видами видань (2004/2011 зв. рр.), оцінена роль міжнародних організацій та міжнародних програм у становленні Бібліотеки Александріни.

Суть отриманих наукових результатів полягає в тому, що вперше комплектування фондів Александріни було розглянуто системно з урахуванням зовнішньобібліотечних та внутрішньобібліотечних складових. Науковою новизною з історичної точки зору є представлення у хронологічних межах (III ст. до н. е. – 2011 р.) еволюції процесів комплектування, вивчення кореляції міжнародних бібліотекознавчих та культурних тенденцій з етапами відновлення Александрійської бібліотеки. Результати є достовірними, підтверджуються річними звітами, юридичними та регламентуючими документами Александріни. Всі цитовані джерела відображені в списку використаної літератури та оформлені як посилання в тексті розділу. Бібліотекознавча, книгознавча та освітня спрямованість дослідження є практичним аспектом виконаної роботи. Використання матеріалів розділу у лекційних, семінарських заняттях у вищих навчальних закладах, університетах, науково-дослідних установах є перспективним, допоможе студентам, аспірантам та науковим співробітникам краще зрозуміти аспект формування інформаційних ресурсів Близького Сходу. Практична спрямованість дослідження Александріни підтверджується її міждисциплінарністю, різноплановим охопленням бібліотекознавчих, історичних, соціально-комунікаційних та філософських аспектів. Як результат, можливість використання досліджених відомостей для підвищення кваліфікації бібліотекарів, істориків, сходознавців та філологів, для підготовки спеціалістів з інформаційних ресурсів Близького Сходу.

Основні результати розділу опубліковані у 10 наукових працях: «Огляд діяльності Александрійської бібліотеки та основні тенденції її комплектування» [86], «Основні підрозділи Александрійської бібліотеки: огляд діяльності та комплектування» [88], «Законодавчі засади забезпечення бібліотек Єгипту

обов'язковим примірником видань» [81], «Основні джерела комплектування фондів Александрійської бібліотеки: закупівлі, передплата періодики, дари» [87], «Дари як джерело комплектування фондів Александрійської бібліотеки» [80], «Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: ОП дисертацій» [84], «Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: ОП дисертацій та міжнародний книгообмін» [85], «Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: мультимедійні матеріали, електронні видання, бази даних» [83], «Библиотека Александрина: открытые и закрытые фонды, комплектование депозитарных фондов» [77], «Александрійська бібліотека: формування спеціальних фондів, критерії відбору матеріалів, функціонування підсистеми читацького складу» [78] .

Пріоритет наукового результату розділу обумовлений можливістю використання його матеріалів для підвищення ефективності роботи Відділу комплексного формування бібліотечних фондів ЦФБІР Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Вивчення комплектування фондів арабських книгозбірень, зокрема Александріни, у довготривалій перспективі сприятиме утворенню україно-арабських бібліотечних центрів (для забезпечення українських арабістів, бібліотекарів, істориків та філософів матеріалами з арабської проблематики).

ВИСНОВКИ

У результаті виконання дисертаційного дослідження розв'язані важливі наукові завдання – представлено історіографію комплектування фондів арабських бібліотек, виявлено особливості засадничих арабських термінів, охарактеризовано підсистему відбору літератури, визначено місце обов'язкового примірника в підсистемі комплектування фондів арабських бібліотек, проаналізовано закупівлю та передплату в книгозбірнях близькосхідного регіону, досліджено комплектування фондів Александрійської бібліотеки Єгипту. Історіографічний аналіз допоміг встановити, що вищезазначена тематика досить повно розкрита в арабському бібліотекознавстві, однак в українській та європейській бібліотечній справі ці аспекти системно не досліджені. Проведена робота дала можливість сформулювати висновки теоретичного та науково-практичного характеру.

1. Комплектування фондів як підсистема формування фондів арабських бібліотек еволюціонувало в умовах соціальних та технологічних змін арабського суспільства. У другій половині XX ст. читацький контингент в арабських країнах ще трактувався як «умма», тобто громада, що мала спільні релігійні та філософські традиції, відповідно, це сприяло реалізації значної кількості схожих тематичних запитів. Вже на початку XXI ст. в умовах глобалізації та поширення в арабських книгозбірнях комп'ютерних технологій такі чинники, як боротьба з цензурою, розвиток книжкових ринків та організація поширення друкованих матеріалів створили передумови для функціональних змін. Читацький склад почали розглядати як підсистему формування фондів (Ю. Абду ль-Мааті, М. Альйан, М. Атім). У положеннях про комплектування фондів з'явилися відомості про склад читачів, соціологічні та географічні дані щодо районів, які обслуговує бібліотека.

2. Значних еволюційних змін зазнав відбір матеріалів. Концепції минулих років, що ґрунтувалися на забезпеченні граничного мінімуму балансу літератури для охоплення сфер інтересів читачів, забороні матеріалів, що критикують іслам, трансформувалися у складні технологічні підходи, що передбачають роботу також з електронними ресурсами. До поняття «відбір» було включено оцінку зручності

моніторингу використання видань (електронних ресурсів), аналіз перспектив додавання або видалення е-контенту, легкість технічного обслуговування баз даних та ін. Змінюються і засоби відбору (використання системи Dar Digital Assets Repository, сайтів онлайнових публікацій типу www.neelwafurat.com, www.abjjad.com, модулів комплектування систем VTLS / VIRTUA, Millenium, LIBRARIAN A та ін.). У XXI ст. підсистема відбору арабських бібліотек реалізує роботу з новими типами матеріалів, значна увага зосереджується на електронних книгах, електронних періодичних виданнях, базах даних.

3. Еволюціонує комплексна оцінка фондів. Принцип пропорційності комплектування, представлений аналітичними підходами щодо визначення відсоткового співвідношення фондів певних тематичних напрямів (Ш. Халіфа), співвідношеннями кількісного складу читацької аудиторії з чисельними показниками фонду (М. Альйан), продовжує еволюціонувати в умовах електронного середовища, оскільки постійно необхідно враховувати наявність / доступ до електронних видань.

4. За останнє двадцятиліття законодавство систем ОП арабських країн було суттєво вдосконалено. Встановлено, зокрема, чіткі часові межі надсилання видань, запроваджено штрафи за несвоєчасне їх направлення, уточнена кількість примірників для зберігання, з'явився регіональний моніторинг. Розвиток комп'ютерних технологій спричинив законодавчі перетворення. Наприклад, у Декреті Прем'єр-міністра Єгипту № 497 від 2005 р. «Про видання виконавчих регулювань (поправок) до Книги Третьої Закону Єгипту № 82 від 2002 р. «Про видання Закону про права інтелектуальної власності» приділяється увага збереженню записів теле- та радіомовлення, а також програмного забезпечення. Таким чином, сучасне інформаційне середовище суттєво впливає на типо-видову характеристику обов'язкового примірника. На початку XXI ст. посилюється роль відповідальних міністерств, що регламентують визначення кількості обов'язкових примірників, опис документів, визначають порядок їх надходження до національної бібліотеки, здійснюють цензорський та розподільчий контроль. Аспект цензури продовжує впливати на систему ОП арабських країн, ситуація

характеризується залученням до аналізу видань експертів із релігійних інститутів (таких як Університет Аль-Азхар, Каїрський центр вивчення ісламу та ін.).

5. Зазнала динамічних змін закупівля та передплата в книгозбірнях арабських країн. Окрім таких підходів, як виокремлення основного постачальника, визначення типу бібліотеки, дослідження особливостей читацького складу, визначення розміру бюджету, корегування послідовності етапів закупівлі, вивчення профілю книгозбірні, важливим стає рівень автоматизації бібліотечних процесів. Цей рівень оцінюється за двома критеріями: тип інтегрованої бібліотечної системи, наявність та стан комп'ютерної мережі.

6. Вилучення видань в бібліотеках арабських країн має певні особливості. Основні процеси визнання матеріалів непрофільними або небажаними для книгозбірні регулюються положеннями з виключення документів (*si'asatu l-istib'ād*), що, як правило, є частинами положень із комплектування (формування) фондів. Для вилучення визначаються критерії, відповідальні працівники та спеціальна технологія.

7. Окремим явищем розвитку процесу формування фондів бібліотек арабського регіону є реалізація міжнародних бібліотечних проєктів, зокрема, відродження Александрійської бібліотеки. З 1974 р. і по 2002 р. світове співтовариство, і в тому числі арабські країни, отримали цінний досвід формування та комплектування фондів книгозбірні нового покоління. За підтримки ЮНЕСКО, GOAL, асоціації «Друзі Александрійської бібліотеки», професорсько-викладацького складу Александрійського університету, єгипетської урядової організації Al-Ahram Distributors та інших установ було відпрацьовано низку організаційних положень (Положення про формування фондів Александрійської бібліотеки, Положення про комплектування фондів Александрійської бібліотеки, Положення прийняття дарів від приватних осіб та організацій), що стали стандартами для бібліотечно-інформаційної сфери багатьох арабських країн. Такий цифровий проєкт Александріни, як Dar Digital Assets Repository є не тільки прикладом формування електронних ресурсів, але й засобом для відбору матеріалів для інших арабських книгозбірень.

Закупівля, дари, книгообмін, ОП дисертацій, передплата баз даних розвивають фонди Александріни, формують комплексну функціональну базу для максимального охоплення інтересів читацького складу та реалізації доступу до ресурсів різних форматів.

Поява Александрійської бібліотеки – це тенденція, що пропонує синтез традиційних та електронних технологій для забезпечення вільного доступу до знань, комплектування таких фондів, які дають змогу виконувати її основну місію – бути центром діалогу, толерантності, взаєморозуміння між культурами і народами арабського регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абашник В. А.* Академик Борис Андреевич Дорн (1805–1881) как ориенталист / В. А. Абашник // Миллеровские чтения: к 285-летию Архива Российской Академии наук / отв. ред. И. В. Тункина. – Санкт-Петербург : Нестор-История, 2013. – С. 267–276.
2. *Авдиев В. И.* История древнего Востока / В. И. Авдиев. – Москва : Высшая школа, 1970. – 608 с.
3. Академик Игнатий Юлианович Крачковский. Избранные сочинения: в 6 т. / ред. тома В. И. Беляев, Г. В. Церетели. – Москва; Ленинград : Изд. Акад. наук СССР, 1955. – Т. 1. – 409 с.
4. *Али А.* История развития и формирования НБ Сирийской Арабской республики / А. Али // Человек и духовные ценности : тезисы. респ. науч. конф. молодых ученых (Москва, 21–22 марта 1996). – Москва, 1996. – Ч. 2. – С. 93–94.
5. *Али А.* Национальные библиотеки стран арабского региона: тенденции развития и функционирования в информационном пространстве : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Али Ахмад; Московский государственный университет культуры. – Москва, 1998. – 216 с.
6. *Али А.* Проблема общедоступности национальных библиотек арабских стран / А. Али // Библиотечное дело и демократия : тезисы докл. и сообщ. науч. конф. (Москва, 8–10 апреля 1997). – Москва, 1997. – С. 123–125.
7. *Али М.* Развитие теории и практики книгоописания в библиотеках САР : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / М. Али; Ленинград. гос. ин-т культуры, Ленинград. ин-т востоковедения АН СССР. – Ленинград, 1974. – 23 с.
8. *Али-заде А.* Исламский энциклопедический словарь / А. Али-заде. – Москва : Ансар, 2007. – 400 с.
9. *Аль-Исмаил Т.* Жизнь Мухаммада: жизнеописание Пророка на основе самых ранних источников / Т. Аль-Исмаил ; пер. с англ. А. Нармухаммедова. – Киев : «Ансар Фаундейшн», 2009. – 332 с.

10. *Аль-Мубаракфури С. Жизнь Пророка Мухаммада / С. Аль-Мубаракфури ; пер. с араб. А. Нирша. – Москва : Исламская книга, 2009. – 280 с.*
11. *Арабские страны Ближнего Востока: история и современность / А. М. Родригес, К. А. Белоусова, К. А. Киселев, А. С. Шахов. – Москва : МГУП, 2000. – 369 с.*
12. *Ас-Салляби А. М. Абу Бакр ас-Сыддик. Первый праведный халиф / А. М. Ас-Салляби ; пер. с араб. Е. Сорокоумовой. – Москва : Умма, 2011. – 560 с.*
13. *Ас-Салляби А. М. Умар ибн аль-Хаттаб. Второй праведный халиф / А. М. Ас-Салляби ; пер. с араб. Е. Сорокоумовой. – Москва : Умма, 2011. – 496 с.*
14. *Ас-Салляби А. М. Усман ибн ‘Аффан. Третий праведный халиф / А. М. Ас-Салляби ; пер. с араб. Е. Сорокоумовой. – Москва : Умма, 2012. – 568 с.*
15. *Ахмедов В. М. Сирия на рубеже столетий. Власть и политика / Ахмедов В. М. – Москва : ИВ РАН, 2003. – 172 с.*
16. *Баранов Х. П. Арабско-русский словарь / Харлампий Карпович Баранов. – Москва : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – 1186 с.*
17. *Бартольд В. В. Ислам / В. В. Бартольд. – Петроград : Изд-во «Огни», 1918. – 98 с.*
18. *Бартольд В. В. Сочинения / В. В. Бартольд. – Москва: Наука, 1966. – Т. VI. (Работы по истории ислама и арабского Халифата). – 785 с.*
19. *Батунский М. А. Россия и ислам: в 3 томах / М. А. Батунский. – Москва : Прогресс-Традиция, 2003. – Том 2. – 400 с.*
20. *Башир З. Мухаммад и курайшиты: история войны и мира / З. Башир. – Москва ; Санкт-Петербург : Диля, 2008. – 258 с.*
21. *Бейлис В. М. Ал-Идриси (XII в.) о восточном Причерноморье и юго-восточной окраине русских земель / В. М. Бейлис // Древнейшие государства на территории СССР. – Москва : Наука, 1984. – С. 208–228.*
22. *Белицкий М. Шумеры. Забытый мир / Мариан Белицкий. – Москва : Вече, 2000. – 432 с.*
23. *Библиотечная энциклопедия / под ред. Ю. А. Гриханова. – Москва : Пашков Дом, 2007. – 1300 с.*

24. Боев Юрій Олексійович // Український історичний журнал. – 2003. – Вип. 1–3. – С. 154.
25. Болдырев А. Краткая арабская грамматика в таблицах / Алексей Болдырев. – Москва : В Университетской Типографии, 1827. – 90 с.
26. Борухович В. Г. В мире античных свитков / В. Г. Борухович ; под ред. проф. Э. Д. Фролова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – 205 с.
27. Брилёв Д. В. Религии мира. Ислам / Брилёв Д. В. – Москва : ООО «ТД «Издательство Мир книги», 2006. – 192 с.
28. Валеев Р. М. Из истории казанского востоковедения середины – второй половины XIX в: Гордий Семенович Саблуков – тюрколог и исламовед / Р. М. Валеев. – Казань : Изд-во Казань, 1993. – 104 с.
29. Валеев Р. М. Казанское востоковедение: истоки и развитие (XIX ст. – 20-е гг. XX ст.) : дис. ... доктора. ист. наук : 07.00.09 / Валеев Рамиль Миргасимович. – Казань, Казанский гос. унив. – Казань, 1999. – 585 с.
30. Васильев А. А. Византия и арабы. Политические отношения Византии и арабов за время Македонской династии (867–959 г.). – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1902. – 555 с.
31. Васильченко М. П. Бібліотечні фонди / М. П. Васильченко, Н. М. Кушнарченко, В. А. Мільман –Харків : Вид-во «Основа» при Харків. держ. ун-ті, 1993. – 150 с.
32. Воронько К. Л. Библиотечные фонды: учебник / К. Л. Воронько. – Москва : Книжная палата, 1992. – 200 с.
33. Гайдес М. А. Общая теория систем (системы и системный анализ) / Гайдес М. А. – Винница : Глобус-Пресс, 2005. – 201 с.
34. Гимаева А. Р. Профетология Корана: истории пророков как элемент построения коранического текста : дис. ... канд. филолог. наук : 10.01.03 / Гимаева Аделя Равилевна ; МГУ им. М. В. Ломоносова, Институт стран Азии и Африки. – Москва, 2008. – 236 л.
35. Гиргас В. Ф. Арабско-русский словарь к Корану и хадисам / В. Ф. Гиргас. – Москва : Диля, 2010. – 928 с.

36. *Гордієнко Д. С.* Княгиня Ольга: дискусія навколо хрещення / Д. С. Гордієнко // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – Київ : НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2011. – С. 30–47.
37. ГОСТ 7.76-96. Комплектование фонда документов. Библиографирование. Каталогизация. Термины и определения. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1997. – 52 с.
38. *Григорьев Ю. В.* Теоретические основы формирования библиотечных фондов: учебное пособие по курсу «Библиотековедение» / Ю. В. Григорьев. – Москва : МГИК, 1973. – 88 с.
39. *Грузинова Л. Б.* Иностранная библиография: конспект лекций / Л. Б. Грузинова. – Москва: Изд-во МГАП «Мир книги», 1995. – 64 с.
40. *Густерин П. В.* Первый российский востоковед Дмитрий Кантемир / П. В. Густерин. – Москва : Восточная книга, 2008. – 112 с.
41. *Дашкевич Я.* «...Учи неложними устами сказати правду». Історична есеїстика (1989–2008) / Дашкевич Я. – Київ : Темпора, 2011. – 827 с.
42. *Дем'янюк Л. М.* Історія та сучасні тенденції розвитку бібліотечної справи в Ірані: дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Л. М. Дем'янюк ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 208 с.
43. Закон України «Про обов'язковий примірник документів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/595-14>. – Заголовок з екрану. – Доступ 20.09.13.
44. История Древней Греции / под ред. В. И. Кузищина. – Москва : Высшая школа, 2005. – 400 с.
45. История халифов анонимного автора XI века. Факсимиле рукописи / Предисловие и краткое изложение содержания П. А. Грязневича. Указатели М. Б. Пиотровского и П. А. Грязневича. – Москва : Наука, 1967. – 797 с.
46. ІР НБУВ, ф І.25335 [Архив Крымского А. Е.], [А. Е. Крымский Европейские труды по Османской Истории, составленные от XVI в. до наших времен], 66 с.
47. ІР НБУВ, ф. І. 22809 [Архів А. Ю. Кримського], [Всесоюзний центральний комітет нового тюркського алфавіта. Кримському Агафангелу Юхмовичу. Письмо

№ 3 с приглашением сотрудничать в журнале «Новый Тюркский Алфавит» и про главные задачи журнала. 1 августа 1927 г. Москва. Приложение: програма журнала «Новый Тюркский Алфавит»], 4 арк.

48. ІР НБУВ, ф. І. 22810 [Архів А. Ю. Кримського], [Всесоюзний центральний комітет нового тюркського алфавита. Кримському Агафангелу Юхимовичу. Письмо от 10 ноября 1927 г. из Москвы в Киев], 1 арк.

49. ІР НБУВ, ф. І. 22816 [Архів А. Ю. Кримського], [Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Кримському Агафангелу Юхимовичу. Лист від 17 жовтня 1927 р. Запрошення], 1 арк.

50. ІР НБУВ, ф. І. 22817 [Архів А. Ю. Кримського], [Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Кримському Агафангелу Юхимовичу. Лист від 26 лютого 1927 р. з Харкова до Києва], 1 арк.

51. ІР НБУВ, ф. І. 22811 [Архів А. Ю. Кримського], [Всеукраїнський археологічний комітет. Кримському Агафангелу Юхимовичу. Лист від 28 листопада 1927 р., Київ], 1 арк.

52. *Казем-Бек А. К.* Полный конкорданс Корана, или ключ ко всем словам и выражениям его текстов, для руководства к исследованию религиозных, юридических, исторических и литературных начал сей книги / А. К. Казем-Бек. – Санкт-Петербург, 1859. – 333 с.

53. *Кантемир Д. К.* Книга Система или состояніе мухаммеданскія религіи. – Санкт-Петербург : Въ типографіи царствующаго Санктпѣтербурха, 1722. – 406 с.

54. Києво-Печерський Патерик / пер. із церковносл. М. Кашуба і Н. Пікулик. – Львів : Свічадо, 2007. – 192 с.

55. *Кинросс Л.* Расцвет и упадок Османской империи / Л. Кинросс; пер. с англ. М. Пальникова. – Москва : КРОН–ПРЕСС, 1999. – 696 с.

56. *Кирибаев Н. С.* Социальная философия мусульманского Востока / Н. С. Кирибаев. – Москва : Изд-во Университета дружбы народов, 1987. – 173 с.

57. Книга хоженій. Записки русских путешественников XI–XV вв. – Москва : Советская Россия, 1984. – 448 с.

58. *Козицький А.* Львівські сходознавці першої третини ХХ століття / Андрій Козицький // Вісник Львівського Університету. Серія історична. – 2010. – Вип. 45. – С. 389–410.
59. *Компани Ф.* Имам Али / Фазлуллах Компани. – [Б. г.] : Организация культуры и исламских связей, 1997. – 203 с.
60. Коран / перевод смыслов Э. Р. Кулиева. – Москва : Издател. дом УММА, 2007. – 688 с.
61. Коран: перевод смысла аятов и их краткое толкование [Электронный ресурс] / Абу Адель. – 2008. – 1047 с. – Режим доступа: <http://священный-коран.рф/knigi/koran-na-russkom.html>. – Доступ 11.11.2013.
62. *Корбен А.* История исламской философии / пер. с франц. А. А. Кузнецова; научн. ред. Р. М. Шукуров. – Москва : Прогресс-Традиция, 2010. – 360 с.
63. *Кочубей Ю. М.* Академік Омелян Пріцак і відродження українського сходознавства / Ю. М. Кочубей // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 13–21.
64. *Кочубей Ю. М.* В. В. Дубровський (1897–1966) як сходознавець / Ю. М. Кочубей. – Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2011. – 544 с.
65. *Кочубей Ю. М.* Сходознавство в Україні: сучасний стан і проблеми розвитку / Ю. М. Кочубей // Вісник Львівського Університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 45. – С. 5–9.
66. *Крамер С.* Шумеры. Первая цивилизация на земле / С. Крамер ; пер. с англ. А. В. Милосердовой. – Москва : ЗАО Центрполиграф, 2002. – 384 с.
67. *Кримський А. Ю.* Твори в п'яти томах / І. К. Білодід, О. І. Ганусець та ін. – Київ : Наукова думка, 1974. – Том четвертий. Сходознавство. – 640 с.
68. *Крымский А. Ю.* История арабов, их Халифат, их дальнейшие судьбы и краткий очерк арабской литературы / А. Крымский. – Москва : Издание Д. В. Солодова и В. Е. Павловского (Типо-литогр. В. Рихтера), 1903. – 296 с.
69. *Крымский А. Ю.* История мусульманства / А. Крымский. – М.: Типография Варвары Гатцукъ, 1904. – 389 с.

70. *Лажми Н.* «Аль-Джазира» или протестная журналистика / Н. Лажми // Ближний Восток, арабское пробуждение и Россия: что дальше? Сб. статей. – Москва : Ин-т востоковедения РАН, 2010. – С. 108–116.
71. *Ланда Р. Г.* История Алжира – XX век / Р. Г. Ланда. – Москва : ИВ РАН, 1999. – 306 с.
72. *Ланда Р. Г.* История арабских стран / Р. Г. Ланда. – Москва : Вост. университет, 2005. – 319 с.
73. *Лунин Б. В.* По велению сердца и разума: А. Шмидт и его научно-педагогическая деятельность в Ташкенте / Б. В. Лунин // Общественные науки в Узбекистане (Ташкент). – 1970. – № 8. – С. 49–55.
74. *Луцкий В. Б.* Новая история арабских стран / В. Б. Луцкий ; подготовка к печати и ред. Н. А. Иванова. – Москва : Ин-т народов Азии АН СССР, 1965. – 372 с.
75. *Льюис Р.* Османская Турция. Быт. Религия. Культура / Р. Льюис ; пер с англ. Л. А. Игоревского. – Москва : ЗАО Центрполиграф, 2004. – 239 с.
76. *Лялькина А.* Библиотека мира / А. Лялькина // Зеркало недели. – 2002. – № 20. – С. 23.
77. *Лямец А. М.* Библиотека Александрина: открытые и закрытые фонды, комплектование депозитарных фондов / Лямец А. М. // Библиотечное дело. – Санкт-Петербург, 2015. – № 13. – С. 28–30.
78. *Лямец А. М.* Александрійська бібліотека: формування спеціальних фондів, критерії відбору матеріалів, функціонування підсистеми читацького складу / А. М. Лямец // Східний світ. – 2015. – № 4. – С. 147–153.
79. *Лямец А. М.* Відбір матеріалів в арабських бібліотеках: наукові розробки М. Альйана // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 40. – С. 116–132.
80. *Лямец А. М.* Дари як джерело комплектування фондів Александрійської бібліотеки / Лямец А. М. // Бібліотечних вісник. – 2014. – № 3. – С. 32–40.

81. *Лямець А. М.* Законодавчі засади забезпечення бібліотек Єгипту обов'язковим примірником видань / Артем Лямець // *Бібліотечний вісник*. – 2012. – № 4. – С. 40–45.
82. *Лямець А. М.* Історичний аспект у формуванні фондів бібліотек Близького Сходу / А. М. Лямець // *Східний світ*. – 2014. – № 2. – С. 91–100.
83. *Лямець А. М.* Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: мультимедійні матеріали, електронні видання, бази даних / А. Лямець // *Вісник Книжкової палати*. – 2015. – № 8. – С. 22–24.
84. *Лямець А. М.* Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: ОП дисертацій / А. М. Лямець // *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» (6–8 жовтня 2015 р.)*. – К., 2015. – С. 173–176.
85. *Лямець А. М.* Комплектування фондів Александрійської бібліотеки: ОП дисертацій та міжнародний книгообмін / Лямець А. М. // *Східний світ*. – 2015. – № 3. – С. 115–120.
86. *Лямець А. М.* Огляд діяльності Александрійської бібліотеки та основні тенденції її комплектування / А. М. Лямець // *Східний світ*. – 2011. – № 4. – С. 29–46.
87. *Лямець А. М.* Основні джерела комплектування фондів Александрійської бібліотеки: закупівлі, передплата періодики, дари / Лямець А. М. // *Сходознавство*. – 2013. – № 61. – С. 55–77.
88. *Лямець А. М.* Основні підрозділи Александрійської бібліотеки: огляд діяльності та комплектування / А. М. Лямець // *Східний світ*. – 2012. – № 2. – С. 14–19.
89. *Лямець А. М.* Особливості комплектування фондів бібліотек Близького Сходу: історіографія / А. М. Лямець // *Східний світ*. – 2013. – № 4. – С. 106–116.
90. *Малашенко А. В.* Мусульманские страны. Религия и политика (70–80 гг.) : сб. ст. / Малашенко А. В. ; АН СССР, Ин-т востоковедения ; [отв. ред. А. В. Малашенко, Й. Музикарж]. – Москва : Наука, 1991. – 181 с.
91. *Маркова Т. Б.* Библиотека в истории культуры / Т. Б. Маркова. – Санкт-Петербург : Наука, 2008. – 326 с.

92. *Мец А.* Мусульманский ренессанс / Адам Мец. – 2-е изд. – Москва : Главная редакц. восточн. лит. изд. «Наука», 1973. – 473 с.
93. *Мульхем М. Я.* Современное состояние и тенденции развития библиотечного дела в Сирийской Арабской Республике : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / М. Я. Мульхем ; Мос. гос. ун-т культуры и искусств. – Москва, 2000. – 150 с.
94. *Муртазин А. А.* Христиан Мартин Френ как педагог и востоковед / А. А. Муртазин // Научный Татарстан. – 2003. – № 3–4. – С. 22–27.
95. *Муханна А. М.* История, современное состояние и основные проблемы развития национальных библиотек арабских стран в свете концепций НАТИС : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Абдул Маджид Муханна; Ленинград. гос. ин-т культуры, Б-ка АН СССР. – Ленинград, 1984. – 201 с.
96. *Мюллер А.* История ислама с основания до новейших времён / А. Мюллер ; под ред. Н. А. Медникова. – Санкт-Петербург : Типография и Литография В. А. Тиханова, 1895. – Т. II. – 356 с.
97. *Мюллер А.* История ислама с основания до новейших времён / А. Мюллер ; под ред. Н. А. Медникова. – Санкт-Петербург : Типография и Литография В. А. Тиханова, 1896. – Т. III. – 450 с.
98. *Наливайко С.* Махатма Ганді, Гуджарат, Україна / С. Наливайко // Українознавство. – 2011. – № 1. – С. 212–218.
99. *Низовий М. А.* Вступ до книгознавства : навч. посібник / М. А. Низовий. – Київ : Кондор, 2006. – 145 с.
100. Новейшая история арабских стран Африки. 1917–1987. – Москва : Наука, 1990. – 472 с.
101. Памяти академика В. Р. Розена: Статьи и материалы к сорокалетию со дня его смерти (1908–1948) / Под ред. И. Ю. Крачковского ; Ин-т востоковедения АН СССР. – Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1947. – 136 с.
102. *Панова В. Ф., Вахтин Ю. Б.* Жизнь Мухаммеда / В. Ф. Панова, Ю. Б. Вахтин. – Мрсква : Политиздат, 2006. – 261 с.

103. *Пиотровский М. Б.* Южная Аравия в раннее средневековье. Становление средневекового общества / М. Б. Пиотровский. – Москва : Изд-во Наука, 1985. – 222 с.
104. *Покидько В.* Чем знаменита Александрийская библиотека [Электронный ресурс] / Виктор Покидько // DigestWeb: информационное интернет-издание. – Режим доступа: <http://digestweb.ru/3686-chem-zhamenita-aleksandrijskaya-biblioteka.html>. – Заглавие с экрана. – Доступ 25.08.12.
105. Політичні відносини між Україною та Саудівською Аравією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saudiarabia.mfa.gov.ua/ukraine-sa/diplomacy>. – Заголовок з екрану. – Доступ 3.12.2015.
106. *Полотнюк Я. Є.* Могаммед Садик-бей Агабек-заде (Агабеков) (До 140-річчя з дні народження) / Полотнюк Я. Є. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2005. – № 36. – С. 300–302.
107. Постанова Кабінету міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/608-2002-п>. – Заголовок з екрану. – Доступ: 20.09.13.
108. Постанова Кабінету міністрів України від 24 березня 2004 р. № 387 «Про внесення змін у додатки 1 і 2 до постанови Кабінету міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/KMU/index.php?2004-387>. – Заголовок з екрану. – Перевірено: 20.09.13.
109. Преславний Коран: переклад смислів українською мовою / переклав з арабської М. Якубович. – Медина: «Центр імені Короля Фагда з друку Преславного Сувою у Пресвітлій Медині, 2011. – 983 с.
110. *Рибалкін В. С.* Коран. Дослідження, переклад (фрагмент) і коментарі Валерія Рибалкіна. – Київ : Стилос, 2002. – 272 с.
111. *Родионов М. А.* Ислам классический / М. А. Родионов. – Санкт-Петербург : «Петербургское Востоковедение», 2001. – 256 с.

112. Садаев Д. Ч. История древней Ассирии / Давид Челябинович Садаев. – Москва : Наука, 1979. – 243 с.
113. Священный Коран / поэтический перевод Т. Шумовского. – Санкт-Петербург : «Северо-Запад Пресс», 2004. – 536 с.
114. Священный Коран: смысловой перевод на русский язык / перевод с арабского Кулиева Эльмира. – 1-е изд. – Медина: Комплекс имени Короля Фахда по изданию священного Корана, 2004. – 1074 с.
115. Семёнова Л. А. Салах Ад-Дин и мамлюки в Египте / Л. А. Семёнова. – Москва : Наука, 1966. – 216 с.
116. Сидорчук Т. М. Архів Омеляна Йосиповича Прицака / Т. М. Сидорчук // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 6. – С. 32.
117. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учебн. пособие / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
118. Сперанский М. Н. Из старинной новгородской литературы XIV века / М. Н. Сперанский. – Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1934. – 140 с.
119. Степовик Д. Історія Києво–Печерської Лаври / Д. Степовик. – Київ : Видав. відділ Православної Церкви Київського Патріархату, 2001. – 559 с.
120. Столяров Ю. Н. Библиотечный фонд / Ю. Н. Столяров. – Москва : Изд-во «Книжная палата», 1991. – 271 с.
121. Столяров Ю. Н. Распространение ислама и мусульманских библиотек в России / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2015. – № 11. – С. 37–49.
122. Стрішенець Н. В. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець. – Київ : Нац. біб. України ім. В. І. Вернадського, 2004. – 332 с.
123. Тафаззоли А. Наука управления государством в Сасанидском Иране / А. Тафаззоли // Иран-Наме. – 2008. – № 2. – С. 5–12.
124. Творогов О. В. Даниил Паломник / О. В. Творогов // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Ленинград : АН СССР ИРЛИ, 1987. – Вып. 1. – С. 109–112.

125. *Терёшин В. И.* Библиотечный фонд / В. И. Терёшин. – Москва : МГИК, 1994. – 173 с.
126. Толкование Священного Корана / Абд ар-Рахман Саади, перевод Эльмира Кулиева. – Умма, 2007. – 3300 с.
127. *Українка Л.* Стародавня історія східних народів. / Л. Українка. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с.
128. *Уланова Д. В.* Фетвы как источник мусульманского семейного права в Османской империи в конце XV – начале XVII вв. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Уланова Дарья Владимировна ; Санкт-Петербург. гос. унив. – Санкт-Петербург, 2014. – 271 с.
129. *Урсу Д. П., Музичко О. Є.* Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині XIX – XX ст. / Д. П. Урсу, О. Є. Музичко // Східний світ. – 2013. – № 2–3. – С. 92–118.
130. *Фильштинский И. М.* История арабов и Халифата (750–1517) / И. М. Фильштинский. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : АСТ: Восток-Запад, 2006. – 349 с.
131. *Фильштинский И. М.* История арабской литературы / И. М. Фильштинский. – Москва : Наука, 1985. – 521 с.
132. *Фильштинский И. М.* Халифат под властью династии Омейядов / И. М. Фильштинский. – Москва : Северо-принт, 2005. – 232 с.
133. *Финкель К.* История Османской Империи. Видение Османа. Расцвет и гибель самого мощного мусульманского государства / пер. с англ. К. Алексеева, Ю. Яблокова. – Москва : Изд. АСТ, 2010. – 829 с.
134. *Фролов Э. Д.* Античный Мусейон в его развитии от частно-правового института к государственному учреждению / Э. Д. Фролов // Альманах «Университетский историк». – 2002. – Вып. 1. – С. 5–26.
135. *Хайсам М.* История, современное состояние и перспективы развития арабских национальных библиотек: дисс. ... канд. ист. наук : 05.25.03 / Хайсам Махмуд ; Киев. ин-т культуры. – Киев, 1995. – 243 л.

136. *Харьковский Р. Г.* Проекты европейской экспансии в Египте (XI–XVI вв.): причины и последствия / Харьковский Р. Г. // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVIII–XIX. – С. 139–143.
137. *Хейралла Р. С.* Переписчики Багдада в период Аббасидов и их влияние на арабо-исламскую культуру : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Хейралла Ришак Саид ; Москов. гос. унив. им. М. В. Ломоносова. – Москва, 1999. – 168 л.
138. *Хитти Ф.* Краткая история Ближнего Востока. Мост трёх континентов / Ф. Хитти ; пер. с англ. А. В. Бушуева. – Москва : ЗАО Центрполиграф, 2012. – 286 с.
139. *Хождение Зосимы в Царьград, Афон и Палестину* // Книга хождений. Записки русских путешественников XI–XV вв. – Москва : Советская Россия, 1984. – С. 314.
140. *Хождение за три моря Афанасия Никитина* / подготовка текста М. Д. Каган-Тарковской и Я. С. Лурье, пер. Л. С. Семенова, комментарии Я. С. Лурье и Л. С. Семенова // Библиотека литературы Древней Руси. – Санкт-Петербург : Наука, 1999. – Т. 7 : Вторая половина XV века. – 581 с.
141. *Чувпило Л. О.* Сходознавство в Харківському університеті (1805–1917 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Л. О. Чувпило ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 19 с.
142. *Шафиитский фикх. Каноны религиозной практики: очищение, намаз, обязательная милостыня, пост, паломничество (тахарат, саят, закят, сийям, хадж)* / гл. ред. Садиков М. И. – Махачкала: Северо-Кавказ. унив. центр исламского образования и науки, 2010. – 400 с.
143. *Шифман И. Ш.* Александр Македонский / И. Ш. Шифман. – Ленинград : «Наука», 1988. – 207 с.
144. *Шумов С., Андреев А.* История Ближнего Востока / Сергей Шумов, Александр Андреев. – Москва : Монолит, Евролинц, Традиция, 2002. – 514 с.
145. *Эйдемиллер И. В.* Стратегия формирования фондов публичных библиотек: маркетинговый подход / И. В. Эйдемиллер. – Санкт-Петербург : Изд-во «РНБ», 1995. – 124 с.

146. *Abdelhady L.* «Research for all» at the Bibliotheca Alexandrina [Electronic resource] / L. Abdelhady // World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council. Berlin, Aug. 1–9, 2003. – Access mode: <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/164e-Abdelhady.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 19.04.2012.
147. *Abgadiyat*: scientific refereed journal by The Bibliotheca Alexandrina Calligraphy center [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.com/calligraphycenter/abgadiyat/Static/Home.aspx?page=Home&lang=ar>. – Title from the screen. – Accessed 25.08.12.
148. *Adly N.* Bibliotheca Alexandrina: A Digital Revival / Noha Adly // Library Times International: world news digest of library & information science. – 2009. – Vol. 26, Iss. 2. – P. 14–15.
149. A.L.A. Committee on Post – War planning: Post War standards for public libraries. – Chicago, 1943 – 200 p.
150. *Aman M. M.* Bibliotheca Alexandrina – Collection Development Policy and Procedures and Selected Collection / by Mohammed M. Aman. – Paris : UNESCO, 1991. – 43 p.
151. Annual Report 2002–2003 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2004. – 95 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report_2002-2003.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12. See also: http://www.bibalex.org/Publications/BA_AnnualReports_EN.aspx?Dir=2. – Accessed 20.04.12.
152. Annual Report 2004–2005 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2005. – 231 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report_2005s.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.
153. Annual Report 2005–2006 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2006. – 280 p. – Access mode:

[http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report\(2005_2006\).pdf](http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report(2005_2006).pdf). – Title from the screen. Accessed 20.04.12.

154. Annual Report 2006–2007 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2007. – 269 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report_English_2006-2007.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

155. Annual Report 2007–2008 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2008. – 229 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/Annual_Report_2007-2008.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

156. Annual Report 2008–2009 [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2009. – 135 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/1_AnnualReport2009.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

157. Annual Report 2010–2011. – Alexandria : Bibliotheca Alexandrina, 2011. – 161 p.

158. Annual Report 2011–2012. – Alexandria : Bibliotheca Alexandrina, 2012. – 128 p.

159. Annual Report 2009–2010 (BA in Action) [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2010. – 43 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/2011031412234443969_BaInAction.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

160. Annual Report 2009–2010 (Overview) [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2010. – 84 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/2011040613504943939_overview.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

161. Annual Report 2009–2010 (Who we are) [Electronic resource]. – Alexandria: Bibliotheca Alexandrina, 2010. – 112 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/2011031412232531431_Who weare.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

162. Arab integration: a 21-st century development imperative. – Beirut : United Nations economic and social commission for Western Asia, 2014. – 310 p.
163. Arab Republic of Syria: Law no. 12/2001 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.scireg.org/pdf/syria_copyright_2001_en.pdf. – Title from the screen. – Accessed: 20.09.13.
164. Arab, western publishers have a responsibility to Egypt [Electronic resource] / Edward Nawotka, 2011. – Access mode: <http://publishingperspectives.com/2011/02/arab-western-publishers-have-responsibility-to-egypt/>. – Title from the screen. – Accessed 23.07.12.
165. *Asin Palacios M.* Islam cristianizado. Estudio del «Sufismo» a través de las obras de Abenarabi de Murcia / Miguel Asin Palacios. – Madrid: Plutarco, 1931. – 543 p.
166. Beacon for Freedom of Expression: dedicated to the Library of Alexandria [Electronic resource]. – Access mode: http://www.beaconforfreedom.org/liste.html?tid=416&art_id=477. – Title from the screen. – Accessed 19.12.12.
167. *Bell B. L., Langballe A. M. H.* An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations [Electronic resource] / B. L. Bell, A. M. H. Langball, 2001. – 47 p. – Access mode: <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.
168. Berne convention for the protection of literary and artistic works [Electronic resource]. – Access mode: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html. – Title from the screen. – Accessed 20.09.13.
169. Bibliotheca Alexandrina: acquisition policy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/Libraries/Presentation/Static/15630.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 4.09.12.
170. Bibliotheca Alexandrina and The Egyptian National Film Archive [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nyu.edu/tisch/preservation/program/student_work/2007fall_2/07f_1800_Desouki_Presentation.pdf. – Title from the screen. – Accessed 9.09.12.
171. Bibliotheca Alexandrina at 5: a study in contrasts // American libraries. – 2007. – Special report. August. – P. 26–27.

172. Bibliotheca Alexandrina: collection development policy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/libraries/presentation/static/15611.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 4.09.12.
173. Bibliotheca Alexandrina [Electronic resource]. – 3rd ed. – Aleksandria: Bibliotheca Alexandrina, 2007. – 60 p. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_ar/Publications/Files/EnglishBrochure.pdf. – Title from the screen. – Accessed 13.09.12.
174. Bibliotheca Alexandrina. E-theses, e-references, statistics, e-books, illustrations... [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/libraries/erflyer.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 29.06.15.
175. Bibliotheca Alexandrina: Gift Policies & Procedures [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/libraries/presentation/static/15620.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 4.09.12.
176. Bibliotheca Alexandrina: Library & Specialized Libraries: Microforms [Electronic resource]. – Access mode: http://www.bibalex.org/library/microform_en.aspx. – Title from the screen. – Accessed 21.12.12.
177. Bibliotheca Alexandrina. South Africa becomes a friend // Cape librarian. – 2005. – Vol. 49, Iss. 3 . – P. 44–46.
178. Bibliotheca Alexandrina. The Library. Books, Journals and More [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/libraries/presentation/static/12330.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 23.06.15.
179. Bibliotheca Alexandrina. The Library. Books. Journals and More. Databases [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bibalex.org/Libraries/Presentation/Data base/12DatabaseSearch.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 29.06.15.
180. Bibliotheca Alexandrina. The Library. Books, Journals and More. E-Books & e-texts [Electronic resource]. – <http://www.bibalex.org/libraries/presentation/static/12330.aspx>. – Title from the screen. – Accessed 29.06.15.

181. Bibliotheca Alexandrina. The Library. Theses and Dissertations [Electronic resource]. – Access mode: www.bibalex.org/libraries/presentation/static/12700.aspx. – Title from the screen. – Accessed 28.05.15.
182. *Bouché-Leclercq A.* Histoire des Lagides / A. Bouché-Leclercq. – Paris : Leroux, 1907. – T. 3: Les institutions de l'Égypte ptolémaïque. 1-re partie. – 408 p.
183. *Breasted J. H.* Ancient records of Egypt. Historical documents from the earliest times to the Persian conquest, collected, edited and translated with commentary: Vol. I–V / J. Breasted H. – Chicago : Univers. Press, 1906. – Vol. 1. – 344 p.
184. *Brockelmann C.* Geschichte der arabischen Literatur: Vol. 1–5 / von Carl Brockelmann. – Leiden : E. J. Brill, 1996. – Vol. 1. – 1326 s.
185. Catalogue general des antiquités égyptiennes du musée de Caire. [XXII: Newberry P. E. Scarabshaped seals. Leipzig 1907, Hiersemann, str. VIII, 384. XXXI: Edgar Sculptors studies and unfinished works. XXXIII: Lacau P. Sarcophages antérieurs au nouvel empire]. – Leipzig : Hiersemann, 1907. – T. II.
186. *Chepesiuk R.* Dream in the desert: Alexandria's library rises again / Ron Chepesiuk // American Libraries. – 2000. – April. – P. 70–73.
187. *Christian J.* Bibliotheca Alexandrina: towards the encyclopedism of the 21st century / Jacob Christian // Diogenes. – 1997. – Vol. 45/2, N 178. – P. 83–85.
188. *Clapp W., Jordan R.* Quantative criteria for adequacy of academic library collections / Clapp Verner and Robert Jordan // College and research libraries. – 1965. – Vol. 26. – N 5. – P. 371–380.
189. Compendium: country profile Algeria / prepared and updated by Ammar Kesab & Makhlouf Boukrouh (Electronic resource). – Access mode: www.artsinafrica.com/uploads/2011/08/Algeria.pdf. – Title from the screen. – Accessed 13.06.13.
190. Egypt: Prime minister decree no. 497 of 2005 on issuing the executive regulations for Book III of Law no. 82 of 2002 on the protection of intellectual property rights [Electronic resource]. – Access mode: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=205660. – Title from the screen. – Accessed: 20.09.13.

191. *El-Sahn M.* The Multimedia Library at Bibliotheca Alexandrina / Marva El-Sahn // World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council. Berlin, Aug. 1–9, 2003. – Access mode: <http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/174e-El-Shan.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 5.05.12.
192. English translation of the Holy Quran with explanatory notes / originally by Maulana Muhammad Ali, edited by Zahid Aziz. – Wembley : Ahmadiyya Anjuman Lahore Publications, U. K., 2010. – 855 p.
193. *Gayet H.* La civilisation pharaonique / H. Gayet. – Paris : Plon-Nourrit, 1907. – 333 p.
194. *Hewitt J. F.* Primitive Traditional History. The primitive history and chronology of India, South-Eastern and South-Western Asia, Egypt and Europe and the colonies thence sent forth / J. F. Hewitt. – London : Parker, 1907. – Vol. 2.
195. Global library and information science: a text book for students and educators / ed. by I. Abdullahi. – München: K. G. Saur Verlag, 2009. – 592 p.
196. IFLA Annual Reports [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ifla.org/en/publications/ifla-annual-report>. – Title from the screen. – Accessed 4.09.12.
197. Integrated Library Management System (ILSM) LIBRARIAN A. User Guide Manual For Integrated Library Management System (Librarian A). – Alexandria : Alex Centre for Multimedia and Libraries (ACML), 2013. – 187 p.
198. Introduction to Millennium Acquisitions [Electronic resource]. – Access mode: http://mobiusconsortium.org/bitcache/399b1d14aa7dc3ed70dc96665a38ad82bd140dc1?v_id=4202&disposition=inline&op=view. – Title from the screen. – Accessed 16.10.15.
199. *Jeffreys A.E.* Development of the Al Assad National Library [Electronic resource] / A.E. Jeffreys // Assignment Report for United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Paris, 1984. – 22 p. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000680/068082eo.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 10.09.12.
200. Ioannes Tzetzes. Prolegomena de comoedia Graeca, prooemium II.

201. La Jonquière C. L'expédition d'Égypte (1798–1801) / C. La Jonquière. – Paris : Lavaucelle, 1906. – 692 p.
202. Langdon St. Lectures on Babylonia and Palestine / St. Langdon. – Paris : Geuthner, 1907. – [Str. XV]. – 183 p.
203. Legislation from Algeria: Ordinance no. 67–281 regarding excavations and the protection of historical and natural sites and monuments (1967) [Electronic resource]. – Access mode: www.ifar.org/icp_legislation.php?docid=1178649989. – Title from the screen. – Accessed 7.06.13.
204. Levinus Warner and his legacy. Three centuries Legatum Warnerianum in the Leiden University Library. Catalogue of the commemorative exhibition held in the Bibliotheca Thysiana from April 27th till May 15th 1970 / G. W. J. Drewes. – Leiden : Brill, 1970. – 77 p.
205. Librarian A Clients [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.acml-egypt.com/Librarian%20Client.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 16.10.15.
206. Libraries in the early 21st century. Volume 2: an international perspective / edited on behalf of IFLA by Ravindra N. Sharma. – Berlin ; Boston : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2012. – 551 p.
207. *Lyle G.* The administration of the college libraries / Guy Lyle. – N.Y. : Wilson, 1949. – 608 p.
208. Manuscript center (Bibliotheca Alexandrina) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.manuscriptcenter.org/Museum/collections/5.asp>. – Title from the screen. – Accessed 19.12.12.
209. *Mey E. S. A.* Bibliotheca Alexandrina / Mey Alves Serrao Eliane // Revista digital de biblioteconomia e ciencia da informacao. – 2004. – Vol. 1. – N. 2. – P. 71–91.
210. *Midhat A.* Selection of library materials for Middle East studies from Syria [Electronic resource] / Abraham D. Midhat // MELA Notes. – Middle East Librarians Association. – Access mode: <http://www.mela.us/MELANotes/MELANotes64/mabraham.htm>. – Title from the screen. – Accessed 27.07.2012.
211. Middle East Librarians Association [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.mela.us/>. – Title from the screen. – Accessed 27.07.2012.

212. National profile of the information society in the Syrian Arab Republic [Electronic resource]. – New York: United Nations, 2007. – 22 p. – Access mode: http://www.thieswittig.eu/docs/MPC_Strategies/Syria/ESCWA-ICT-Profile-Syria.pdf. – Title from the screen. – Accessed 13.09.12.
213. *Nissen M., Lambert H.* The Bibliotheca Alexandrina: a self-inventing library of teaching and learning / Martin Nissen, Heller Lambert // *Bibliotheksdienst*. – 2010. – Vol. 44, Iss. 3/4. – P. 259–267.
214. *Partington D. H.* National Bibliographies from the Middle East / David Partington // *Foreign Acquisitions Newsletter*. – 1977. – N 45. – P. 1–9.
215. *Pasquini E.* California Friends of Bibliotheca Alexandrina Honored in San Francisco / Elaine Pasquini // *Washington Report on Middle East Affairs*. – 2000. – Vol. 19. – N. 9. – P. 1–7.
216. President Gamal Abd El Nasser [Electronic resource]. – Access mode: <http://nasser.bibalex.org/home/main.aspx?lang=en>. – Title from the screen. – Accessed 26.05.2015.
217. Principaux textes législatifs et réglementaires relatifs à la protection de l'environnement : Loi n°98-04 du 15 juin 1998 relative à la protection du patrimoine culturel [Electronic resource]. – Access mode : http://www.droit-afrique.com/images/textes/Algerie/Algerie_Environnement.pdf. – Title from the screen. – Accessed 7.06.13.
218. Prof. Dr. Mohsen Zahran [Electronic resource]. – Access mode: www.mohsenzahran.com/Projects4.com.html. – Title from the screen. – Accessed 21.12.12.
219. *Schneider H.* Kultur und Denken der alten Ägypter / H. Schneider. – Leipzig : Voigtländer, 1907. – 564 s.
220. *Schwartz A.* Rebirth of a Notion / Amy Schwartz // *Wilson Quarterly*. – 2002. – Vol. 26, N 2. – P. 1–15.
221. *Serageldin I.* Bibliotheca Alexandrina: the rebirth of the Library of Alexandria / by Ismail Serageldin. – Alexandria, Egypt : Bibliotheca Alexandrina, 2002. – 88 p.

222. *Serageldin I.* Born Digital. The New Bibliotheca Alexandrina / Ismail Serageldin. – Alexandria : Bibliotheca Alexandrina, 2006. – 50 p.
223. *Sharp D.* From Demetrius to Serageldin / David Sharp // The Lancet. – 2002. – Vol. 360. – P. 1188.
224. *Sheniti M.* UNESCO and library and related services in Arabic speaking countries / Mohamed Sheniti // UNESCO Bulletin for Libraries. – 1966. – Vol. 20 (5), N 222. – P. 219–225.
225. The back half / ed. by Frances Stonor Saunders // New statesman. – 2001. – September, 3 – P. 24.
226. The Holy Quran / english translation of the meanings by Abdullah Yusuf Ali. – King Fahd Holy Quran Printing Complex, 1987. – 325 p.
227. The Holy Quran (Koran) [Electronic resource] / English Translation of the Meanings by Mohammad Habib Shakir. – Access mode: files.qurancentral.nl/quranpdf/endlish-quran-shakir-wb.pdf. – Title from the screen. – Accessed 19.11.2013.
228. The Holy Qur'ān: Arabic text and English translation / translated by Maulawī Sher 'Alī. – Tilford : Islam International Publications LTD., 2004. – 816 p.
229. The Noble Qur'an: English translation of meanings and commentary / translation by Dr. Muhammad Taqî-ud-Dîn Al-Hilâlî and Dr. Muhammad Muhsin Khân. – Madinah : King Fahd complex for the printing of the Holy Qur'an, 1998. – 962 p.
230. *Thureau Dangin F.* Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften. (Vorderasiat. Bibl. I, 1) / Thureau Dangin F. – Leipzig : Hinrichs, 1907. – [Str. XX]. – 275 s.
231. *Tocatlian J.* Bibliotheca Alexandrina: from dream to reality / Jacques Tocatlian // International information & library review. – 2003. – Vol. 35. – P. 39–50.
232. *Tocatlian J.* Bibliotheca Alexandrina – reviving a legacy of the past for a brighter common future / Jacques Tocatlian // International library review. – 1991. – Vol. 23. – P. 255–269.
233. *Trent B.* A Greatness Reborn / Brian Trent // The Humanist. – 2004. – September/October. – P. 31–34.

234. UNESCO Regional Seminar on bibliography, documentation and exchange of publications in Arabic-Speaking States (Paris, France, 27 February 1962): Subject cataloging for Arab libraries: The development of standard list of subject headings and an abbreviated classification system in Arabic [Electronic resource]. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001476/147694mb.pdf>. – Title from the screen. – Accessed: 3.09.12.
235. UNESCO Regional Seminar on Library Development in Arabic-Speaking States: Final Summary Report (Beirut, Lebanon, 8–19 December 1959) [Electronic resource]. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/0012/001274/127496EB.pdf>. – Title from the screen. – Accessed: 6.06.12.
236. UNESCO World Information Report 1997/98 [Electronic resource] / ed. Yves Courrier. – Paris: Unesco Publishing, 1997. – 382 p. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001062/106215e.pdf>. – Title from the screen. – Accessed: 10.09.12.
237. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Meeting of experts on book development in the Arab countries, Cairo, 1–6 May 1972 [Electronic resource]. – Access mode: <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000013/001323eo.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 10.09.12.
238. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Publishing sector in Algeria [Electronic resource]. – Access mode: http://portal.unesco.org/culture/en/files/30658/11443326853algeria_publishing.pdf/algeria_publishing.pdf. – Title from the screen. – Accessed: 3.09.12.
239. United Nations educational, scientific and cultural organization. Regional seminar on bibliography, documentation and exchange of publications in Arabic-speaking states (Cairo, United Arab Republic, 15–27 October 1962). – Paris : UNESCO, 1962. – 4 p.
240. United Nations educational, scientific and cultural organization. Regional seminar on library development in the Arab States (Beirut (Lebanon) 7–19 December 1959). – Paris : UNESCO, 1959. – 6 p.

241. Urkunden des ägyptischen Altertums / Hg. V. G. Steindorff. – IV Abt.: Urkunden d. XVIII Dynastie. – Heft 12: U. a. der Zeit Thutmosis III und seines Nachfolgers Amenophis II. – Leipzig : Hinrichs, 1907.
242. VIRTUA. Getting started with acquisitions. User's Guide. – Blacksburg: VTLS Inc. – 2004. – 113 p.
243. VTLS joins in the rebuilding of the Bibliotheca Alexandrina [Electronic resource]. – Access mode: <http://librarytechnology.org/news/pr.pl?id=9283>. – Title from the screen. – Accessed 15.10.15.
244. *Watson B.* Rising Sun [Electronic resource] / Bruce Watson // Smithsonian Magazine. – 2002. – Vol. 33, N 1. – Access mode: <http://www.smithsonianmag.com/travel/rising.html>. – Title from the screen. – Accessed 5.05.12.
245. *Winckler H.* Die babylonische Geisteskultur in ihren Beziehungen zur Kulturentwicklung der Menschheit (Wissenschaft u. Bildung) / Hugo Winckler. – Leipzig : Quelle, 1907. – [Str. III]. – 152 p.
246. *Wisnicki A. S.* Charting the Frontier: Indigenous Geography, Arab-Nyamwezi Caravans, and the East African Expedition of 1856–59 / Wisnicki Adrian // Victorian Studies. – 2009. – Tome 51. – N 1 (Aut.). – P. 103–137.
247. WIPO Summary of the responses to the questionnaire for survey on copyright registration and deposit systems [Electronic resource]. – Access mode: http://www.wipo.int/export/sites/www/copyright/en/registration/pdf/b1_legislation_countries.pdf. – Title from the screen. – Accessed 7.06.13.
248. WorldCP: International Database of Cultural Policies: Egypt / 4.2. Specific policy issues and recent debates: 4.2.2. Heritage issues and policies [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.worldcp.org/egypt.php?aid=422>. – Title from the screen. – Accessed 13.06.13.
249. World Encyclopedia of Library and Information Services / ed. by R. Wedgeworth. – 3rd ed. – Chicago : American Library Association, 1993. – 890 p.
250. *Zahran M.* The new Bibliotheca Alexandrina: reflections on a journey of achievements / Mohsen Zahran. – Alexandria : Bibliotheca Alexandrina, 2007. – 311 p.

251. Ziedan Y. The Preservation, Study and Presentation of Manuscripts at the Bibliotheca Alexandrina / Youssef Ziedan // Museum International. – 2005. – Vol. 57, N 1–2. – P. 100–110.

252. ابو الخير ابراهيم حسن. تنمية المجموعات في البيئة الرقمية [مصدر الكتروني] \ ابراهيم حسن ابو الخير, 2015. –

Access mode: https://uqu.edu.sa/files2/tiny_mce/.../DL_3.ppt. – Title from the screen. – Accessed: 29.03.15.

253. الاتحاد العربي للمكتبات و المعلومات (اعلم) [مصدر الكتروني] . –

Access mode: <http://www.arab-afli.org/>. – Title from the screen. – Accessed 13.02.13.

254. اتيم محمود / احمد. وضع السياسة العلمية و الاجراءات الفنية الخاصة ببناء المجموعات \ محمود احمد اتيم, 1986, ورقة غير منشورة.

255. استاذ الدكتور احمد انوار عمر (1920–1992) [مصدر الكتروني]. –

Access mode:

http://www.lis.edu.eg.new2/index.php?option=com_content&view=article&id=374:2012-05-19-17-13-22&catid=54:2012-05-19-18-55-50&Itemid=254. – Title from the screen. – Accessed 8.04.2013.

256. الأستاذ الدكتور شعبان عبد العزيز خليفة [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.elaegypt.com/cv1.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>. – Title from the screen. – Accessed 16.02.14.

257. الامانة العامة للوقف: مكتبة علوم الوقف: سياسة بناء المجموعات: نمط الحصول على المعلومات

[مصدر الكتروني]. – Access mode: <http://www.awqaf.org.kw/sites/Awqaflibrary/AR/AboutLibraryPolicies/Pages/buildingGroupsPolicy.aspx#>. – Title from the screen. – Accessed 5.09.12.

258. الامر رقم 96–16 المورخ في 16 صفر 1417 الموافق 2 جويلية 1996 المتملق بالاياداع القانوني

الصادر في الجريدة الرسمية عدد 41 بقاريخ 03 جويلية 1996.

الامر رقم 96–16 المورخ في 16 صفر 1417 الموافق 2 جويلية 1996 المتملق بالاياداع القانوني الصادر في

259.

الجريدة الرسمية عدد 41 بقاريخ 03 جويلية 1996 [مصدر الكتروني]. –

Access mode: www.tribunaldz.com/forum/p1391. – Title from the screen. – Accessed 22.06.16.

260. الامين عبد الكريم /براهيم. الاجراءات المكتبية \ عبد الكريم ابراهيم الامين. – الموصل: مطابع مؤسسة دار الكتب, 1980. – 145 ص.

261. انواع مصادر المعلومات [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://education.own0.com/t275-topic>. – Title from the screen. – Accessed 5.06.13.

262. انواع مصادر المعلومات [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://forum.moe.gov.om/~moeoman/vb/showthread.php?t=65283>. – Title from the screen. – Accessed 6.06.13.

263. ايداع القانوني [مصدر الكتروني]. –

Access mode: ar.wikipedia.org/wiki/ايداع_قانوني. – Title from the screen. – Accessed 15.05.13.

264. الايداع القانوني [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://azziban.yoo7.com/t16-topic>. – Title from the screen. – Accessed 4.06.13.

265. بامفلح فاتن سعيد مبارك. تأثير استخدام تكنولوجيا الاقراص المدمجة على المكتبات الجامعية السعودية / فاتن سعيد مبارك بامفلح. – المؤسسة المصرية العامة للتأليف و ترجمة, 1998.

266. بدر احمد. المدخل الى علم المعلومات و المكتبات / احمد بدر. – الرياض: دار المريخ للنشر, 1985. – 240 ص.

267. البسام رحاب بنت عبد المحسن. استخدام شبكة الانترنت في الاجراءات الفنية في المكتبات مدينة الرياض (دراسة تحليلية) / رحاب بنت عبد المحسن البسام. – الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية, 2005. – 224 ص.

268. بكتوت اسامة محمد. تنمية المقننات في المكتبات كليات الانسانيات و العلوم الاجتماعية بجامعة طنطا \ بكتوت محمد اسامة. – طنطا: جامعة طنطا, 2002. – 216 ص.

269. بناء و تنمية المجموعات في المكتبات الجامعية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://alyaseer.net/vb/showthread.php?t=29474>. – Title from the screen. – Accessed 1.10.12.

270. بناء و تنمية المجموعات في المكتبات و مراكز المعلومات [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.2algeria.org/vb3/t9020.html>. – Title from the screen. – Accessed 15.10.12.

271. بناء و تنمية المجموعات في المكتبات و مراكز المعلومات [مصدر الكتروني]. –

Access mode: https://mohtarifecomputer.blogspot.com/2015/07/blog-post_19.html. – Title from the screen. – Accessed 23.06.16.

272. بناء و تنمية المجموعات المكتبية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <https://wmwz1995.wordpress.com/2014/12/13/-بناء-وتنمية-المجموعات-> المكتبية. – Title from the screen. – Accessed 24.06.16.

273. بناء و تنمية المجموعات المكتبية [مصدر الكتروني] \\\ قلعة الكويت. –

Access mode: <http://www.q8castle.com/vb/showthread.php?t=19526>. – Title from the screen. – Accessed 9.09.12.

274. بناء و تنمية المجموعات المكتبية في بيئة الرقمية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://sites.google.com/site/bna2wtanmiah123/home/msdr-altzwyd>. – Title from the screen. – Accessed 9.09.12.

275. التزويد [مصدر الكتروني]. –

Access mode: http://abdulazizalkhalifa.blogspot.com/2010/07/blog-post_31.html. – Title from the screen. – Accessed 9.09.12.

276. التقرير السنوي 2004–2005 [مصدر الكتروني]. – الاسكندرية: مكتبة الاسكندرية, 2005. – 184 ص. – Access mode:

http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/El_Takrir_El_Sa_nawi_arabic_2004-2005.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

277. التقرير السنوي 2005–2006 [مصدر الكتروني]. – الاسكندرية: مكتبة الاسكندرية, 2006. – 270 ص. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/ARArabic2005-2006.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

278. التقرير السنوي 2006–2007 [مصدر الكتروني]. – الاسكندرية: مكتبة الاسكندرية, 2007. – 259 ص. – Access mode: http://www.bibalex.org/attachments_en/Publications/Files/AnnualReport_ar_2006_2007_pdf.pdf. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

279. تم فيه استلام كتب الإيداع القانوني المادة /17/ من المرسوم التشريعي لعام /1983/ و بلاغ رئاسة مجلس الوزراء رقم 7\ب\480\15 بتاريخ 18\1\1984.

280. ثريا مصطفى ابو الفتح. التزويد في المكتبات و مراكز المعلومات \ ثريا مصطفى ابو الفتح \ مدونة المكتبيين بالمنوفية. – المنوفية: مدونة المكتبيين بالمنوفية, 2008.

281. جامعة عين شمس [مصدر الكتروني].

Access mode: <http://www.shams.edu.eg/arabic/>. – Title from the screen. – Accessed 1.09.12.

282. جبر هاني. التزويد في المكتبة الجامعية [مصدر الكتروني] \ هاني جبر. –

Access mode: http://www.najah.edu/sites/default/files/Provisioning_Newsletter6.pdf. – Title from the screen. – Accessed 3.03.13.

283. الجمهورية التونسية: وزارة الثقافة و المحافظة على التراث: مركز الموسيقى العربية و المتوسطة: الايداع القانوني [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.cmam.nat.tn/fo/ar/global.php?menu2=5>. Title from the screen. – Accessed 4.06.13.

الجندي محمد عبد الكريم عبد العزيز. بناء تنمية المقتنيات بمكتبة جامعة المنوفية قطاع العلوم البحتة و التطبيقية 284.

\ الجندي محمد عبد الكريم عبد العزيز. – جامعة المنوفية: كلية الاداب, 1997.

285. الجندي محمود عبد الكريم عبد العزيز. شبكة الانترنت وتنمية المكتبات العربية بمصادر المعلومات [مصدر

الالكتروني] \ الجندي عبد العزيز محمود عبد الكريم. – جامعة المنوفية: كلية الاداب: قسم المكتبات. – 11 صفحات . – Access mode:

art.menofia.edu.eg/libsite/lib_dep/librarypublish/publishstaff/de.elgendy/

شبكة الانترنت والتزويد.pdf. – Title from the screen. – Accessed 27.02.13.

286. الجوهري الحامد. مكتبات الاطفال و الناشئة: الخدمة المكتبية – الاجراءات الفنية – التجهيزات. – العربي للنشر و التوزيع. – 170 ص.

287. حمدي وجيه أمل. المصادر الالكترونية للمعلومات: الاختيار و التنظيم , الاتاحة في المكتبات / أمل وجيه حمدي. – الدار المصرية اللبنانية للطباعة و النشر و التوزيع, 2007. – 246 ص.

288. الخطيب محمد عجاج. لمحات في المكتبة و البحث و المصادر/ محمد عجاج الخطيب. – بيروت, 1971. – 432 ص.

289. خليفة شعبان عبد العزيز. بناء و تنمية المجموعات في المكتبات و مراكز المعلومات: دراسة الاسس النظرية و التطبيقات العملية \ شعبان عبد العزيز خليفة. – الاسكندرية: دار الثقافة العلمية. – 404 ص.

290. خليفة شعبان عبد العزيز. تزويد المكتبات بالمطبوعات: الاسس النظرية و الاجراءات العملية \ شعبان عبد

العزیز خلیفة. – الرياض: دار المریخ, 1984. – 268 ص.

291. دائرة المكتبة الوطنية: قسم التزويد [مصدر الكتروني]. –

Access mode:

<http://www.nl.gov.jo/AR/NL/LibServicesDirectorate/Pages/Acquisition.asp>

x. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

292. دليل اضعم و اكبر المكتبات العربية الالكترونية المجانية للكتب و الابحاث و الموسوعات الشاملة [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://fmalaa.wordpress.com/2011/07/17/boo/>. – Title from the screen. – Accessed 20.04.12.

293. الدين كمال, مروة محمد, الدين علم, احمد محمد, سيمونيان, نوبار جورج. المصادر الالكترونية للمعلومات / كمال الدين, محمد مروة, الدين علم, محمد احمد, سيمونيان, جورج نوبار. – الدار المصرية اللبنانية للطباعة و النشر و

التوزيع, 2007. – 327 ص.

سلامة عبد الحافظ. تنمية المجموعات المكتبية \ سلامة الحافظ عبد. – دار اليازوري العاملة, 2003. – 156 294.

ص.

سلامة عبد الحافظ محمد. خدمات المعلومات و تنمية المقتنيات المكتبية \ عبد الحافظ محمد سلامة. – دار الفكر 295.

للطباعة و النشر و التوزيع, 1997. – 380 ص.

شرف الدين عبد التواب. المدخل الى المكتبات و المعلومات \ عبد التواب شرف الدين. – مصر: الدار الدولية, 296.

2001. – 190 ص.

الشعلان هاني. البسيط في شرح نظام الايداع القانوني للمصنفات \ الشعلان هاني. – دار دجلة, 2008. – 230 297.

ص.

298. صالح عبد الله. الاجراءات الفنية في المكتبات و مراكز المعلومات: التزويد, الفهرسة, التصنيف \ حسن صالح عبد الله. – عمان – الاردن: مؤسسة الوراق, 1999. – 388 ص.

299. صبره بسام عبد الغنى. الايداع القانوني و تطبيقاته في مصر و بعض الدول العربية دراسة مقارنة \ بسام عبد الغنى صبره. – المطبعة البوليسية, 2004.

300. عبادة حسان. مصادر المعلومات و بناء و تطوير مقتنيات المكتبات \ حسان عبادة. - صويلح, 1996.
301. عبد الشفى حسن. مجموعات المصادر بالمكتبة المدرسية: البناء و التقييم و التنمية \ حسن عبد الشافى. - القاهرة: الدار المصرية اللبنانية, 1997. - 264 ص.
302. عبد المعطى ياسر يوسف. بناء و تنمية المجموعات في المكتبات و المراكز المعلومات في مطلع القرن الحادى والعشرين \ يوسف ياسر المعطى عبد. - دار الكتب الحديث, 2010. - 210 ص.
303. عبد المعطى ياسر يوسف. تنمية المجموعات في المكتبات و مراكز المعلومات \ ياسر يوسف عبد المعطى. - الاسكندرية: مركز الاسكندرية للوسائط الثقافية و المكتبات, 1998. - 172 ص.
304. عبد الهادى محمد فتحى. الميئاتا و فهرسة المصادر الالكترونية / محمد فتحى عبد الهادى. - شركة ايبس كوم للنشر و التوزيع و خدمات المعلومات, 2007.
305. العقلا سليمان بن صالح. اسماعيل فواد احمد. انشاء الشبكات: المبادئ الاساسية الاختصاصي المكتبات و المعلومات / سليمان بن صالح العقلا, فواد احمد اسماعيل. - الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية, 2000. - 108 ص.
306. علوي سيدى المختار. ظهير المكتبة الوطنية: ظواهر الايداع القانوني, نظام الترقيم الدولي للكتب و الدوريات المغربية ISBN. - ISSN- الرباط: قسم الايداع القانوني بالمكتبة الوطنية بالرباط. - 62 ص.
307. على اسامة السيد محمود. اتجاهات المستفيدين نحو استخدام الاقراص المدمجة في المكتبات المصرية / اسامة السيد محمود على. - دار النهضة العربية, 2001. - 92 ص.
308. علي حماد هاني محمد. الايداع القانوني للمنشورات الالكترونية على شبكة الانترنت: دراسة في المفهوم و تطبيق على مصر في ضوء جهود الدول المتقدمة. - الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية الرياض, 2009.
- . عليان مصطفى ربحي. ادارة و تنظيم المكتبات و مراكز مصادر التعليم / ربحي مصطفى عليان. - عمان: دار
- 309 صفاء للنشر و التوزيع, 2002. - 420 ص.
310. عليان مصطفى ربحي. تنمية مجموعات المكتبة (التزويد) \ ربحي مصطفى عليان. - عمان: دار صفاء للنشر و التوزيع, 2000. - 204 ص.
- عليان مصطفى. المصادر المعلومات: من عصر المخطوطات الى عصر الانترنت \ ربحي مصطفى عليان. - 311
- الاردن - عمان: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع, 2000. - 358 ص.
312. عمر احمد انوار. الجراءات الفنية للمكتبات, عمليات التزويد, الاعداد و الصيانة \ عمر احمد انوار. - دار النهضة العربية, 2001. - 286 ص.

313. عمر احمد انور. مصادر المعلومات في المكتبات و مراكز التوثيق / احمد انور عمر. – الرياض: دار المريخ, 1980. – 244 ص.

314. عمر احمد انور. المكتبات العامة بين التخطيط و التنفيذ / احمد انور عمر. – القاهرة: دار النهضة العربية, 1983. – 445 ص.

315. عملية التزويد [مصدر الكتروني]. –

Access mode: sarah-internet.blogspot.com/2011/12/blog-post_18.html. – Title from the screen. – Accessed 13.09.12.

316. فاشه ماري جميل. دليل المدرس في انشاء مكتبة / ماري جميل فاشه. – الاردن – عمان: دار الشروق للنشر والتوزيع, 1983. – 184 ص.

317. قاري عبد الغفور عبد الفتاح. معجم مصطلحات المكتبات و المعلومات. انجليزي-عربي \ اعداد د. عبد الغفور عبد الفتاح قاري. – الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية, 2000. – 349 ص.

318. قاسم حشمت. دراسات في علم المعلومات \ حشمت قاسم. – 2 ط. – القاهرة: دار غريب للطباعة و النشر والتوزيع, 1995. – 496 ص.

319. قاسم حشمت. مدخل لدراسة المكتبات و علم المعلومات \ حشمت قاسم. – القاهرة: الناشر مكتبة غريب, 1990. – 212 ص.

320. قاسم حشمت. مصادر المعلومات: دراسة المشكلات توفيرها في المكتبات و مراكز التوثيق \ حشمت قاسم. – القاهرة: مكتبة غريب, 1979. – 9 ص.

321. قاسم حشمت. مصادر المعلومات و تنمية مقتنيات المكتبات \ قاسم حشمت. – القاهرة: دار الغريب للطباعة و النشر و التوزيع, 1973. – 399 صفحات.

322. قاسم حشمت. مصادر المعلومات و تنمية مقتنيات المكتبات \ قاسم حشمت. – القاهرة: دار الغريب للطباعة و النشر و التوزيع, 1988. – 399 ص.

323. قاسم حشمت. مصادر المعلومات و تنمية مقتنيات المكتبة \ حشمت قاسم. – 2 ط. – القاهرة: مكتبة غريب, 1988. – 401 ص.

324. قاسم نزار محمد وآخرون. اختيار المواد المكتبية. – بغداد: وزارة التعليم العالي, 1980.

325. قانون رقم 82 لسنة 2002 باصدار قانون حقوق الملكية الفكرية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: http://old.openarab.net/ar/node/247. – Title from the screen. – Accessed 13.09.12.

326. قانون رقم 82 لسنة 2002 باصدار قانون حماية الملكية الفكرية. – الجريدة الرسمية العدد 22 مكرر في

2 يونيو 2002.

327. قانون رقم 354 لسنة 1954: باصدار قانون حماية حق المؤلف [مصدر الكتروني]. –

WIPO Resources. – Access mode: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7297>.

– Title from the screen. – Accessed 19.04.12.

328. قانون رقم 354 لسنة 1954: باصدار قانون حماية حق المؤلف \ هيئة العامة لشئون المطابع الاميرية. –

القاهرة: لهيئة العامة لشئون المطابع الاميرية, 1992. – 152 ص.

329. قانون رقم للعام 2001 المتعلق بحماية حقوق المؤلف [مصدر الكتروني]. –

Access mode: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=242006. – Title from

the screen. – Accessed: 20.09.13.

330. قانون عدد 32 لسنة 1975 مؤرخ في 28 افريل 1975. – الرائد الرسمي عدد 29 افريل 1975, 299

ص.

331. قانون عدد 32 لسنة 1975 مؤرخ في 28 افريل 1975 يتعلق باصدار مجلة الصحافة [مصدر الكتروني]. –

Access mode: [http://www.e-](http://www.e-justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/codes_juridiques/code_presse.pdf)

[justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/codes_juridiques/code](http://www.e-justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/codes_juridiques/code_presse.pdf)

[_presse.pdf](http://www.e-justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/codes_juridiques/code_presse.pdf). – Title from the screen. – Accessed 19.04.12.

332. قنديلجي عامر. البحث العلمي و استخدام مصادر المعلومات \ استاذ عامر ابراهيم قنديلجي. – عمان: دار

اليازوري العلمية للنشر والتوزيع, 1999. – 324 ص.

333. كتابي دوت كوم [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.ktaby.com>. – Title from the screen. – Accessed 19.04.12.

متولى ناريمان اسماعيل, تصدير محمد فتحى عبد الهدي. الاتجاهات الحديثة في ادارة و تنمية مقتنيات و مركز

334.

المعلومات \ ناريمان اسماعيل متولى. – القاهرة: الدار المصرية اللبنانية للطباعة و النشر و التوزيع, 2002. –

168

ص.

335. محاضرات في اسس الاختيار و تنمية المجموعات. – الاسكندرية: الناشر دار الثقافة العلمية, 2000. –

240 ص.

336. مدارات: للمكتبات و المعلومات و تقنياتها [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.mdarat.net/vb/showthread.php?t=3997>. – Title from the screen. – Accessed 1.09.12.

337. مراحل بناء و تنمية المجموعات المكتبية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: https://ar.wikipedia.org/wiki/مكتيبة_مجموعات_وتنمية_المراحل_بناء. – Title from the screen. – Accessed 23.06.16.

338. مرسوم رقم 1030 – 99 – 2 صادر في 14 من ذي القعدة 1425 بتطبيق القانون رقم 99 – 68 بشأن الايداع

القانوني (ج. ر. بتاريخ 24 ذو القعدة 1425 – 6 يناير 2005) [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://adala.justice.gov.ma/production/legislation/ar/loispenalspecif/docs/Doc2/222.pdf>. – Title from the screen. – Accessed 4.06.13.

339. مزيني عبد الرحمن بن سليمان. الدوريات العربية للكتب و دورها في اختيار وبناء المجموعات في مكتبات

المملكة العربية السعودية / عبد الرحمن بن سليمان مزيني. – الرياض: مكتبة الملك فهد الوطنية, 1995.

340. المقالاتي: التزويد في المكتبة الجامعية [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://www.maqalaty.com/44833.html>. – Title from the screen. –

Accessed

4.06.13.

341. المكتبات في سوريا [مصدر الكتروني]. –

Access mode: http://www.landcivi.com/new_page_68.htm. – Title from the screen. –

Accessed 7.06.13.

342. مكتبة الاسكندرية "مدرسة" العالم المعاصر \ محمد سعيد سرحان, ليلي يوسف, الفت هانم عبد الرحيم. –

الهيئة المصرية العامة للكتاب, 2002. – 133 ص.

343. مكتبة الاسكندرية: نبراس العلم و مصدر المعرفة [مصدر الكتروني]. –

Access mode: www.slideshare.net/kotobarabia/5376. – Title from the screen. –

Accessed 19.12.12.

344. مكتبة الجليس [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://ww12.aljlee.com>. – Title from the screen. – Accessed 4.06.13.

345. مكتبة المركزية. جامعة الازهر. ادارة التزويد [مصدر الكتروني]. –

Access mode: http://www.azhar.edu.eg/sp/lib/increasing_.htm. – Title from the screen. –

Accessed 4.06.13.

346. المكتبة الوطنية للمملكة المغربية: الايداع القانوني [مصدر الكتروني]. –

Access mode: www.bnrm.ma/ar/espace/depot_biblio.html. – Title from the screen. – Accessed 15.05.13.

347. ملحم عصام توفيق / احمد. مصادر المعلومات الالكترونية في المكتبات الجامعية (الطبعة الاولى) / عصام توفيق احمد ملحم. – الرياض: جامعة نايف العربية للعلوم الامنية, 2011. – 441 ص.
النجداوي امين. التزويد في: المدخل الى علم المكتبات و المعلومات: اعداد مجموعة من المكتبيين \ تحرير انور 348.

عكروش و صدقي دحبور. – عمان: جمعية المكتبات الاردنية, 1982. – ص 109-124.
349. نصار محمد ابو الفتح. اسس بناء و تنمية المقتنيات في مراكز مصادر التعلم \ نصار الفتح ابو محمد. – القاهرة: مصر للخدمات العلمية, 2003. – 169 ص.
النوايسة غالب عوض. تنمية المجموعات المكتبية في المكتبات ومراكز المعلومات \ غالب عوض النوايسة. – 350.

عمان: دار الفكر للطباعة والنشر, 2000. – 201 ص.
351. الهوش ابو بكر محمد. الدوريات و المطبوعات الرسمية / ابو بكر محمد الهوش. – طرابلس: الدار الجماهيرية للنشر و التوزيع و الاعلان, 1986.

352. واقع التزويد بالمكتبات الجامعية (دراسة حالة مكتبة جامعة امدرمان الاهلية) [مصدر الكتروني]. –

Access mode: <http://khartoumspace.uofk.edu.bitstream/handle/123456789/1095/>

واقع التزويد بالمكتبات الجامعية.pdf?sequence=1. – Title from the screen. – Accessed 30.04.13.

353. يتم فيه استلام كتب الايداع القانوني حسب المادة / 17 / من المرسوم التشريعي لعام / 1983 / وبلاغ رئاسة مجلس الوزراء رقم / 7 / ب / 15 / 480 بتاريخ 18 / 1 / 1984.

354. يهاب سعيد رجب. بناء و تنمية المقتنيات: ودور استخدام التقنية في تنمية المجموعات في المكتبات

– [مصدر الكتروني]. – Access mode: http://alexlibinfo.blogspot.com/2013/02/blog-post_87

86.html. – Title from the screen. – Accessed 30.04.13.

355. يوسف يعقوب ملا, منصور عصام. بناء و تنمية المجموعات المكتبية في البيئة الرقمية / يعقوب ملا يوسف, عصام منصور. – مكتبة افاق النشر و التوزيع, 2011. – 530 ص.

Додатки

Додаток 1. Листування з питань книгообміну

от: Manal Amin Manal.Amin@bibalex.org
 кому: "exchange@bigmir.net" <exchange@bigmir.net>
 копія: Marwa Gharabawy <Marwa.Gharabawy@bibalex.org>
 дата: 13 февралія 2012 г., 9:48
 тема: RE: Lyamets Artem
 отправлено через: bibalex.org

Manal Amin Manal.Amin@bibalex.org

кому: мне, Marwa

Dear Lyamets,

Unfortunatley we didn't establish exchange programs with European countries yet but we do receive some donation from them and also we are a depository library for the UN organizations and EU organizations and we receive all their publication as a deposit.

Hope my reply can be of help and please feel free to contact me for any inquiries.

Best regards

Manal Amin
 Director
 Technical Services Directorate
 Library Sector
 Bibliotheca Alexandrina (BA)
 P.O. Box 138, El- Shatby
 Alexandria 21526, Egypt
 Tel: [+ \(203\) 4839999](tel:+2034839999) ext. 1779
 Fax: [+ \(203\) 4820460](tel:+2034820460)
 E-mail: manal.amin@bibalex.org
 Website: <http://www.bibalex.org>

от: Iwaskiw, Walter R <wiwa@loc.gov>
 кому: biblioteka Vernadskogo <exchange@bigmir.net>
 дата: 13 февралія 2012 г., 17:24
 тема: RE: Lyamets Artem
 отправлено через: loc.gov

Iwaskiw, Walter R <wiwa@loc.gov> 13.02.12

Dear Mr. Lyamets,

In response to your request, I have contacted the Library of Congress Field Director in Cairo, Egypt, and received the following information:

The Library of Congress has around 200 exchange partners in Egypt and around 40 in Syria. They send us monographs, serials, ephemera, as well as non-print materials such as CDs, videos, etc. for inclusion into the Library's collections.

We send books from our exchange lists in English and Arabic to our exchange partners in Egypt. These lists are made from our local pool of exchange fodder, in addition to any materials available to us from Washington.

We have not sent anything to Syria in many years because of the challenges of shipping there, to say nothing of the current situation. But we do receive materials from our partners there.

Best regards,
Walter Iwaskiw

книгообмен со странами Ближнего Востока

От кого:

Aliya Japarova <Aliya44@yandex.com> дополнительно

Кому:

biblioteka Vernadskogo <exchange@bigmir.net>

Дата:

07.03.12, 09:47

Уважаемые коллеги,

В ответ на запрос от 05 марта о книгообмене со странами Ближнего Востока сообщаем, что у нас налажено сотрудничество лишь с одной страной данного региона - Египтом, а именно с Национальной библиотекой и архивом Египта. Мы обмениваемся литературой социально-гуманитарной тематики.

Надеюсь, данная информация будет для вас полезной.

С уважением,

Алия Жапарова

зав. сектором МКО

Национальная библиотека Узбекистана.

--

Aliya Japarova

Додаток 2. Словник арабської бібліотечно-інформаційної термінології

Абетка, буквар	الأبجدية, الفباء
Абонемент	ابونية, الإعارة, اشتراك
Абонементний стіл (бібліотеки)	مكتب الإعارة
Абревіатура	اختصار, مختصر
Автограф	توقيع مؤلف, خط مؤلف
Автоматизація бібліотечних процесів	الآلية
Автор	المؤلف
Авторство	تأليف
Авторське право	حقوق الطبع, حقوق النشر
Авторський збір (збір, що сплачується за використання матеріалів, захищених авторським правом)	رسوم حق النشر
Агент у справах продажу книг	موزع الكتاب
Адміністратор (бібліотеки, читальної зали і т. д.)	الاداري
Адреса (електронна адреса та в інших значеннях)	العنوان
Акронім	اللفظة الأوائلية
Александрійська бібліотека	مكتبة الاسكندرية
Алфавітне розташування	الترتيب الهجائي
Альманах (щорічник, календар)	التقويم
Американська бібліотечна асоціація	جمعية المكتبات الامريكية
Аналітична бібліографія	الببليوجرافيا التحليلية
Арабська писемність (графіка, шрифт)	النص العربي
Арабська федерація бібліотек та інформації	الاتحاد العربي للمكتبات والمعلومات
Архів	الارشيف
Архівне збереження	التخزين الارشيفي
Архівні матеріали	المواد الارشيفية
Архівування	الارشفة
Асоціація (об'єднання)	رابطة
Атлас	الاطلس
Аудіовізуальна бібліотека	المكتبة السمعية و البصرية

الوثائق السمعية البصرية (أدوية) (أدوية) (أدوية)
المواد السمعية و البصرية

الأقراص المسموعة

الكاسيتات المسموعة

قاعدة بيانات

الببليوغرافيا

ببليوجرافيا الببليوغرافيات

وصف المصادر و معالجتها

الخدمات الببليوجرافية

المراجع الببليوجرافية

الوصول الببليوجرافي

العنصر الببليوجرافي

الضبط الببليوجرافي

الوصف الببليوجرافي

ببليوجرافيا الاحاطة الجارية

دار الكتب, المكتبة

مكتبة حقوق النشر

امين مكتبة (امين مكتبة)

امين المكتبة الاستشاري

علم المكتبات

البطاقة

مصطلحات مكتبية

الخدمة المكتبية

المورد المكتبية

قطاع المكتبات

المجموعة المكتبية

النموذج التطبيقي

Браузер المتصفح

Британська бібліотека المكتبة البريطانية

Буквено-цифрове (розташування і т. д.) الهجاء الرقمي

Бюджет бібліотеки ميزانية المكتبة

Бюджет, виділений на розвиток фондів الموازنة المخصصة

Бюлетень نشرة

Веб-ресурси موارد انترنت

Видавець (видавництво) الناشر

Видання النشر

Вид бібліотечних матеріалів نوع المواد

Види комплектування انواع التوريد

Відбір الاختيار

Відбір книг اختيار الكتب

Відділ абонементів قسم الإعارة

Відділ автоматизації قسم الآلي

Відділ каталогізації قسم الفهرسة

Відділ комплектування قسم التوريد

Відділ систематизації قسم التصنيف

Відеодиск قرص فيديو

Відеодокумент الوثيقة المرئية

Відеокасета كاسيتة فيديو

Відсік для наукової праці (у книгосховищі) الخلو

Газета جريدة, جرائد

Глава (книги) فصل

Головний бібліотекар Александріни امناء كبير مكتبة الاسكندرية

Група (підрозділ бібліотеки) وحدة

Дари الاهداءات

Дата встановлення авторського права تاريخ النشر

Департамент бібліотечного опрацювання видань та роботи із фондом

ادارة الخدمات الفنية للمكتبات

Депозитарний фонд مجموعة الإيداع

رسالة جامعية
 Дисертація
 القرص المدمج CD
 Диск
 المكتبة الأطفال
 Дитяча бібліотека
 الكتاب المرجعي
 Довідник
 Дослідний Центр Александрії та Середземного моря
 مركز دراسات الاسكندرية و حضارة البحر المتوسط
 مركز الخطوط (ألكساندريني)
 Дослідний Центр каліграфії (Александріни)
 (مركز الفنون)
 Дослідний Центр мистецтв (Александріни)
 مركز المخطوطات (ألكساندريني)
 Дослідний Центр рукописів (Александріни)
 الوثائق المطبوعة
 Друковані матеріали (документи)
 مورد (مصدر)
 الإلكتروني
 الالکتروني
 Журнал
 الدورية
 الرأس
 Заголовок (бібліографічного опису)
 القانون المصري لحماية حقوق الملكية الفكرية
 Закон із захисту авторських прав Єгипту
 قانون النسخة الضرورية (اللازمة)
 Закон про обов'язковий примірник
 شراء, اشريه, شروة, تسوق كتاب
 Закупівля
 التطبيق
 جمع الكتب غيابيا
 Заочне комплектування
 سجل الإعارة
 Запис абонементу
 طلبات القراء
 Запити читачів
 صيانة
 Збереження (фондів)
 المراجعة الملزمة
 Звірка (тексту, копій документів)
 الحزمة
 Зібрання, колекція
 محتويات الكتاب
 Зміст книги
 صورة
 Зображення (твір графічного мистецтва)
 تحديد الوثيقة
 Ідентифікація документа
 توضيحات (توضيح)
 Ілюстрація
 مجلة مصورة
 Ілюстрований журнал
 كشف المصنف
 Індекс класифікації
 كشف الاستشهادات
 Індекс цитування
 ادوات التجليد
 Інструменти для палітурування

Интернет-архів	ارشيفاً للانترنت
Інформаційне обслуговування	خدمات المعلومات
Інформаційний канал	الناقل
Інформаційний центр	مركز المعلومات
Інформація	البيانات
Інвентарний номер	رقم القيد
Історична бібліотека	مكتبة التاريخية
Історична довідка (про бібліотеку)	خلفية تاريخية
Карта	خريطة
Картковий каталог	الفهرس البطاقي
Каталог	الفهرس
Каталог алфавітний	فهرس ابجدي
Каталогізатор	المفهرس
Каталогізація	فهرسة
Каталогізація у виданні	الفهرسة عند النشر
Кафедра бібліотечних та інформаційних наук (наприклад, в університеті чи інституті)	قسم علوم المكتبات والمعلومات
Керівник (хранитель) фондів	مدير صناديق الكتب
Кількість сторінок (вказується в бібліографічному описі)	(عدد الصفحات)
Класифікатор (наприклад, УДК / ББК)	المصنف
Класифікація бібліотечна	التصنيف
Книга (книги)	كتاب (كتب)
Книгообмін	تبادل الكتب
Книгосховище	خزانة الكتب
Книжкова індустрія	صناعة الكتاب
Книжкова торгівля	تجارة الكتاب
Книжковий магазин	مخزان الكتاب
Книжковий склад	حانوت الكتاب
Колективний абонемент	الاعارة الجماعية
Колекція (колекції)	مجموعة (مجموعات)
Компакт-диск	قرص المدمجة

Комплектування фондів	التزويد
Комплектування фондів (процес)	عملية التزويد
Компоновка, упорядкування (книжкового блоку)	المراجعة الملازم
Комп'ютер	الحاسوب
Комп'ютеризована бібліотека	المكتبة المحسبة
Комп'ютерна мережа	شبكة الحاسوب
Комп'ютерна програма	برنامج الحاسوب
Комп'ютерний центр	مركز الحسوب الآلي
Комунікаційна мережа	شبكة الاتصال
Комунікація	الاتصال
Консервація	المحافظة
Конференція	المؤتمر
Кооперована закупівля	الشراء التعاوني
Кооперована каталогізація	الفهرس التعاوني
Коопероване комплектування	التزويد التعاوني
Координація комплектування	تنسيق التزويد
Кореспонденція (листування)	المراسلات
Корінець (книги)	فقاري (ذو عمود فقري)
Критерії (принципи) відбору	معايير اختيار
Критична бібліографія	الببليوجرافيا النقدية
Мережа (бібліотечна або комп'ютерна)	شبكة
Манжета (книги)	النطاق (الحيز)
Мікрофільм	ميكروفيلم
Мікрофільм кольоровий	الفلم المصغر الملون
Мікрофіша	ميكروغرافية
Мікрофіша кольорова	البطاقة المصغرة الملونة
Моніторинг бібліографічної інформації	مرصد المعلومات الببليوغرافية
Музей (мтаحف)	متحف
Музей історії науки	متحف لتاريخ العلوم
Музей пам'яток старовини	متحف للآثار

- Музей рукописів   متحف للمخطوطات
- Музей Садата   متحف للسادات
- Музичний твір   مقطوعة موسيقية
- Музичний аудіозапис   تسجيل صوتي موسيقي
- Мультимедійні матеріали   مواد الوسائط المتعددة
- Назва (твору, видання)   العنوان
- Наукова бібліотека   مكتبة علمية
- Національна бібліографія   الببليوجرافيا وطنية
- Національна бібліотека   مكتبة وطنية
- Неопубліковані матеріали   المصادر غير المنشورة
- Нехудожня література   المواد غير القصصية
- Об'єднана бібліографічна база даних арабських країн   قاعدة البيانات الموحدة العربية الببليوغرافية
- Обов'язковий примірник   ايداع القانوني
- Оцифрування   تصوير الوثائق
- Оцінка бібліотечного фонду   تقييم المجموعة المكتبية
- Оцінка персоналу (бібліотечного)   تقييم الاداء
- Офіційний документ   المطبوعة الرسمية
- Палітурка   التجليد
- Палітурник   المجلد
- Перевіряти нумерацію сторінок книги, що друкується   يراجع الملازم
- Передплата періодики   الموارد المكتبة مجلات
- Передплачений ресурс   المورد المكتتب
- Періодика (наукова)   الدوريات
- Періодика поточного інформування   دوريات الاحاطة جارية
- Підручник   الكتاب الدراسي
- Повне зібрання творів   الاعمل الشاملة
- Показчик   فهرست, فهرس, دليل
- Полиця   اللوحة
- Положення про виключення (матеріалів із фондів)   سياسة الاستبعاد
- Посилання (на джерело)   المراجع

- Поточна бібліографія **ببليوجرافيا الجارية**
 Поточне комплектування **التزويد الجاري**
 Правила каталогізації **قواعد الفهرسة**
 Правила систематизації **قواعد التصنيف**
 Пріоритети (основні напрями розвитку бібліотеки) **الاولويات**
 Програма розвитку фондів **برنامج تطوير المجموعات**
 Продавець книг **بائع الكتاب**
 Простір (бібліотеки) **الحيز**
 Профіль комплектування **اتجاه التزويد**
 Прохід (між полицями) **الممشى (الممر)**
 Процеси комплектування **اجراءات التزويد**
 Публічна бібліотека **المكتبة العامة**
 Резервна копія (книги і т. д.) **الملف الاحتياطي**
 Резюме **الملخص**
 Ретроспективна бібліографічна база даних **قاعدة البيانات الببليوغرافية الماضية**
 Ретроспективна бібліографія **ببليوجرافيا الماضية**
 Ретроспективне комплектування **التزويد الماضي**
 Реферат **الإستخلاص**
 Реферативний журнал **الدورية الإستخلاصية**
 Реферативний науковий огляд **الاستخلاص المراجعات العلمية**
 Рівні (відбору) **المستويات**
 Розвиток бібліотечних фондів **بناء وتنمية المجموعات المكتبية**
تنمية المقتنيات
 Розвиток фондів **تنمية المجموعات**
 Розподіл книг по відкритих та закритих фондах **كتب في رفوف مفتوحة و كتب في رفوف مغلق**
 Розташування в алфавітному порядку **الهجائيات**

Рукопис مخطوطة

Сектор дарів قطاع الهدايا

Сектор закупівлі літератури قطاع اقتناء الكتب

Сектор інформаційних та комунікаційних технологій

قطاع تكنولوجيا الاتصالات و المعلومات

Сектор міжнародних замовлень (закупівель) , قطاع الطلبات الدولية ,

قطاع الطلبات الداخلية

Сектор обслуговування читачів قطاع خدمة القراء

Сектор передплатених ресурсів قطاع الموارد المكتتبة

Систематизація التصنيف

Систематичний каталог الفهرس المصنف

Скорочений бібліографічний запис مدخل مختصر

Скорочення الاختصار

Слайд الشفافية

Слайд кольоровий الشفافية الملونة

Служба поточного інформаційного оповіщення خدمة الاحاطة الجارية

Специфікації палітурування مواصفات التجليد

Спеціальна бібліотека مكتبة متخصصة

Спеціальна бібліотека для дітей مكتبة متخصصة للأطفال

Спеціальна бібліотека для слабозорих مكتبة متخصصة للمكفوفين

Спеціальна бібліотека для юнацтва مكتبة متخصصة للنشء

Спеціальна бібліотека мистецтв, мультимедійних та аудіовізуальних матеріалів

مكتبة متخصصة للفنون و الوسائط المتعددة و المواد السمعية والبصرية

Спеціальна бібліотека мікрофільмів та мікрофіш

مكتبة متخصصة للميكروفيلم

Співробітник відділу автоматизації бібліотеки (الضابط الالي)

Співробітник відділу комплектування موظف التزويد

Спосіб доступу طريقة الوصول

Стандарт (المعايير) المواصفة القياسية

Статистика абонементів إحصاءات الإعارة

Стаття مقال, مقالة

Тематико-типологічний план формування фондів

المخطط الموضوعي لتكوين المجموعات

Технічна бібліотека مكتبة تقنية

Універсальна бібліографія الببليوجرافيا الشاملة

Універсальний профіль комплектування اتجاه التزويد الشامل

Університетська бібліотека (бібліотека вищого навчального закладу)

المكتبة الأكاديمية

Уніфікована назва العنوان الموحد

Управління (фондом та в інших значеннях) الادارة

Фонд (бібліотеки) المجموعة

Фонд довідкової літератури مجموعة الأعمال المرجعية

Фотографічні документи الوثائق التصويرية

Фотографія صور

Хроніка اليومية

Художня література المواد القصصية

Цензура الرقابة

Центральна бібліотека المكتبة المركزية

Цитування الاستشهاد المرجعي

Цитувати أثر

Цифровий простір البيئة الرقمية

Читач المستفيد

Читач, який використовує абонемент المستعير

Штемпелювання ختم الكتاب

Юридична бібліотека المكتبة القانونية

ISBN ردمك